

naše planine

11-12
1974

le nostre montagne

nos montagnes

the mountains

unsere berge

Glavni i odgovorni urednik revije: Dr Željko Poljak
41000 Zagreb, Cesarčeva 5

Izlazi u šest dvobroja godišnje. Godišnja pretplata 60 dinara (za inozemstvo 6 USA dolara). Cijena pojedinog dvobroja 12 dinara (za inozemstvo 1,2 USA dollar). Uplate se šalju čekom na tekući račun Planinarskog saveza Hrvatske (br. 30102-678-5535). Na poledini čeka treba naznačiti: »Za Naše planine« i ispisati čitku adresu pošiljaoca. Pretplate iz SR BiH šalju se na tekući račun Planinarskog saveza BiH 10102-678-710. Rukopisi se šalju Planinarskom savezu Hrvatske, 41000 Zagreb, Kozarčeva 22 i Planinarskom savezu Bosne i Hercegovine, 71000 Sarajevo, Sime Milutinovića 10. Izdavač je Planinarski savez Hrvatske. Redakcija: 41000 Zagreb, Kozarčeva 22, tel. 448-774, radno vrijeme 8—14 sati. Tisak »Vjesnik« Zagreb. Izlazi uz finansijsku pomoć Republičkog fonda za unapređivanje kulturnih djelatnosti SRH. Oslobodeno od poreza na promet na osnovi mišljenja Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu (br. 5449 od 26. XII 1972).

GODIŠTE XXVI NOVEMBAR-DECEMBAR 1974 BROJ 11-12

S A D R Ž A J

Radivoj Kovačević: Fruška gora u pjesmu utkana	177
Uzeir Beširović: Vučja planina	177
Ante Rukavina: Kletve i suze velebitske	183
Ivan Pederin: Njemački vodič za jadransku Hrvatsku do 1914.	187
Boris Regner: Stipe Vrdoljak	192
Ante Rukavina: Dr Marko Tomičić	193
Bojan Tollazzi: Napokon na vrhu Dinare	196
Marijan Čepelak: Neke mjere opreza kod istraživanja jama	197
Sedamdesetipet godina planinarstva u Krapini	199
Alpinistika	200
Antun Kulaš: Da li je orijentacijski sport negativna pojava?	201
Orijentacisti	202
Prvenstveni usponi	203
Vijesti	205
Sadržaj XXVI godišta	207

JUBILARNI PRILOG

- Ing. Srećko Božičević:** Planinarska speleologija (svršetak)
Dr Željko Poljak: Mala kronika hrvatskog alpinizma
Mr. Željko Kašpar: Zaštita prirode i planinarstvo u Hrvatskoj

SLIKA NA NASLOVNOJ STRANI
Gorski kristal (Pohorje)



nošte planine

GODINA XXVI STUDENI - PROSINAC 1974 BROJ 11 - 12



Fruška gora u pjesmu utkana

RADIVOJ KOVAČEVIĆ

SRIJEMSKI KARLOVCI

Nijedna naša planina nije oplodila tematiku jugoslavenske poezije kao Fruška gora. Već dugi niz decenija ona je stalni objekt pjesničkih opservacija, stalni izvor emocija i inspiracija. Okružena ravnicom sa svih strana, ona se svojim zelenilom izdiže kao otok ljepote i uživanja u nepreglednom, monotonom moru prozaičnih kukuruza i talasave pšenice. Ona je uvejek privlačila pogled ravničara, pogled pun maštovitosti, traženja novog doživljaja i ljepše, nesvakidašnje emocije. I prije no što je ušla u književnost, njeni spomeni na rubovima knjiga, na stranicama ljetopisačkim, govore o neodoljivoj privlačnosti ove pitome vojvođanske planine.

Pjesničkim svetištem Fruška gora postaje zapravo tek poslije Branka Radičevića. Njegovi predvini stihovi uzdigli su lokalitet »Đačkog rastanka« — Srijemske Karlovece i Stražilovo — do kulta nepreboljenog ni do danas u srpskoj poeziji.

»... Mi idemo Stražilovu tome.
Pod nogama ona rosna trava,
A sa strane brda mirisava ,
A ovdje se potok pošalio ,
Pa nam puta mladim preprečio;
I evo nas na drugoj strani.
Preko njega skačemo lagani ,
A odavde sve još ubavije —
Kako samo dolina se vije!
Kako gora podigla se gusta!
A po gori sve ta lipa pusta!
Lipa cveta, cvetići mirišu ,
A uz miris vetrići uzdišu;
A uz vetrić kosi poklikuju:
Uz kosove braća podvikuju:
'Ao, danče, ala si mi beo!
Još bi dugo gledati te hteo'!...«

Fruška gora kroz Brankove stihove postaje istjecište i stjecište mladalačke emocije i, tako preporodena, podmlaćena, nastavlja da živi u emocionalnim preokupacijama pjesni-

ka sve do današnjih dana. Branko Radičević je neodvojiv od Fruške gore, njegova poezija sva je natopljena duhom ove lijepo planine. Stražilovo postaje Olimp pjesništva, dovoljan je samo njegov spomen da poteknu emocije iz pera romantičara.

Poslije Branka u Frušku goru stiže, bolje reći: tu se rađa i umire kao vilin konjic nad nemirnom rijekom, prva srpska pjesnikinja — Milica Stojadinović, poznata kao »Vrdnička vila«. Ona svojim stihovima i prozom nalažeava svoju predanu ljubav prema zavičaju, prema Fruškogorju. Romantičarsko osjećanje spaja se kod nje gotovo uвijek s nabujalim rodoljubljem. Ona je pjesnik malog talenta, njena deskripcija rijetko kad odrazi emociju — njen pjesnički dah nije dopirao daleko, nije duboko ponirao. Reputacija tananog pjesnika prirode koja ju je dugo pratila bila je više gest romantičarskog kavaljerstva prema ženi pjesniku nego zaslужena slava. Ali za Frušku goru i poeziju o njoj ona je veoma značajna jer je velikim brojem pjesama učvrstila temu o Fruškoj gori kao jedan od važnih motiva romantičarske književnosti.

Nedugo iza ovo dvoje u Frušku stiže i Jovan Jovanović — Zmaj. I on uživa u njenim ljepotama, odlazi sam često na izlete iz svoje Kamenice, kao lječnik traži i preporučuje uživanje za oko i pluća, ali i kao dobar lijek za duševne bolove. I kad hoće da tješi svoju teško bolesnu suprugu, on joj govorí o proljeću i o izletima u Frušku goru; podsjeća je na Vilinu vodicu iznad fruškogorskog sela Bukovac:

Znaš u hladu ispod one grane,
bistri izvor, gde smo bili lane,
kažu da je iz vilinih dvora,
od njeg' bolnik ozdraviti mora ...
Kad s' okrepiš na tome studencu,
tada ćemo poći gore k' Vencu,
ići ćemo stazom i vijugom,

У ФРУШКОЈ ГОРИ

1854.

М. С. СРБКИЋ.

У ЗЕМУДУ.
Београдскија 1. Е. Савића, 1-51.

ићи ћемо proplankom i lugom,
оном visu...
Od kud vidiš na sve četir strane
daljna mesta, njive i poljane:
levo Dunav, Banat, Bačka mila,
Avala se desno zaplavila,
a podalje, ti brežuljci sivi,
to je Bosna ...

Nije Branko Radičević otvorio vrata Fruške gore samo čika Jovi Zmaju, za njegovim »fruškogorskim« stihovima krenuo je još jedan njegov sljedbenik — Srijemac: Jovan Grčić Milenko. Fruška gora je najvažnija, moglo bi se reći jedina tema njegovih pjesama. Deskripciju i romantičarsku raspjevanost Grčića dopunjava jednom novom komponentom. U ljubljenoj Fruškoj gori, u Grčićevim pjesmama o njoj, ne žive samo slavuji i vile, osioni hajduci i strašne orlušine, kako je to bilo u poeziji prije njega. Grčić planinu povezuje sa selom u podnožju, šumu ozivljava čovjekom — njegova poezija napušta metod čistog opisa, on Frušku goru doživljava kao pejzaž i kao ambijent idiličnih odnosa na selu.

Sa Fruške gore potok se slio,
U njemu čisti srebrni vali,
On mi je glasnik ves'o i mio,
O, teci, teci, potoče mali!
Dobro mi došo glasniče lepi
Života sličnog sa samim rajem,
Za kojim srce čezne i strepi,
Sa toplim suncem i cvetnim majem!

Baš kao i Branko, kada traži od svoje Fruske da ga primi u svoja njedra kad ga »smrca otrgne od ljudi«, tako i Grčić, provodeći svoje posljedne dane baš duboko u Fruškoj gori, pjeva:

Lepote svake pune,
I puna svakog milja.
Još svud si puna, goro,
Lekovnog ,svežeg bilja!
Pa bolan k tebi, goro,
Tvoj pevac dode, evo:
Priteci, lek mu reci,
Ljupko je tebi pev'o ...

Dva najveća srpska romantičarska pjesnika — Đura Jakšić i Laza Kostić, nemaju mnogo pjesama o Fruškoj gori, ali njihov doprinos njenom pjesničkom sagledavanju ipak je ne nadoknadiv.

Snagom svoga talenta obojica unose novu notu u emocionalnu strukturu ove poezije; oni je bogate. Jakšićeva autobiografska pjesma »Iskušenik« odražava gijke, tmurne emocije umjetnika razočaranog u svijet i ljude. Crna kaluderska riza, pjesnički snovi i vizije sreće u raskošnoj prirodi fruškogorskog manastira jedino su utočište napačenog života.

Kostićeva pjesma »U Sremu« začetak je jednog novog pogleda na Brankov fruškogorski kult:

Ubava Fruško, divoto moja,
u tebi nema vrleta gorostasnih,
ti se ne namećeš ponosnom nebu,
ne nudiš mu ljubavi tvoje
pružajući mu gole, kamenite ruke
u razbludi silovitoj;
ti se smešiš, samo se smešiš.
Kad je stvarao bog ovu zemlju,

to punačko devojče,
stvorene u koga je srce organj
a telo kamen i voda,
na tebi je, Fruško, prorezao lepojci toj
čarobne usne:
ti se smešiš, samo se smešiš.

Taj osmejak pusti,
kad ga je videlo nebo prvi put,
čisto ga gledam de od milina
rastvori grudi sjajne,
de izli na tebe ljubavni blagoslov,
najplemenitije pleme raja svoga,
čedo ljubavi, anđela strasti:
vino ...

Romantičarsku raznježenost, često vodnjikavu i samo pseudonadahnutu, Kostić ovim opisom Fruške gore korigira jednim potpunijim i dubljim pjesničkim doživljajem.

U savremenoj književnosti nekoliko prvo razrednih pjesničkih imena povremeno vezuje svoj poetski interes za Frušku goru. Brankova neprolazna mladost, njegova nostalgična ljubav prema životu koji prolazi, prema najsretnijim danima u karlovačkom pribrdju, dobili



Motiv sa Fruške gore

Foto: R. Kovačević

su snažan, produbljen, pjesnički gotovo ne-nadmašen odjek u pjesmi »Stražilovo« Miloša Crnjanskog, jednoj od najljepših pjesama ju-goslavenske književnosti.

Poziv za odlazak na Stražilovo, u Frušku goru, upućuje i Desanka Maksimović u svojoj pjesmi »Na Stražilovo idem«:

Na Stražilovo idem još za senke,
za magle mlečne nad poljem i Dunavom,
da gledam Brankove bregove i evenke
i sunce kako dolazi svetlim splavom.

Pridruži mi se, putniče na uranku
što prvi kruniš rosu nenačetu,
da posmatramo rumenu jesen ranku
i list kako kriocem maše u letu.

Za mnom podite jutros, stopu po stopu
jablanovi viti što lebdite pored mosta,
i ti, konjaniče mladi u galopu,
za kojim pramen prašine na putu osta,

Pridružite mi se, žune grla carska,
što jecate kao devojka na rastanku,
dok nisu vrana plemena avarska,
dok nisu snegovi pali na grob Branka.

I ti, kome sećanja uvek me zovu,
iz mladosti zelene odnekud bani,
da s tobom prođem jutros po Stražilovu,
šumarkom rumenim kao da ga ko rani.

Na Stražilovo idem, pa ko zna kada
u zoru će me videti ovi puti.
Pridruži mi se, sunce, jutros sam rada
da gledam šumu Brankovu — lisje žuti.

Fruškogorska epopeja u ratnim godinama našla je odjeka u posljeratnoj našoj poeziji. Dvije pjesme tematski slične, iako napisane u razmaku od desetak godina, revoltirane su barbarskom sjećom fruškogorske šume, partizanske saveznice. I Žarko Vasiljević i Veljko Petrović, naglašavanjem mučeništva fruškogorskih lugova, opjevaju muški doprinos Fruške gore herojskom otporu u danima rata.

Najnovija posljeratna književnost nije napustila već ustoličenu fruškogorsku temu. Najbolje pjesme svakako su one u zbirci »Zemlja i more« Boška Petrovića. Pjesnik, prividno miran, skoro rezonerskim izrazom, uobičava preobražaj Fruške gore, ljudi u njoj i oko nje u današnjim našim danima.

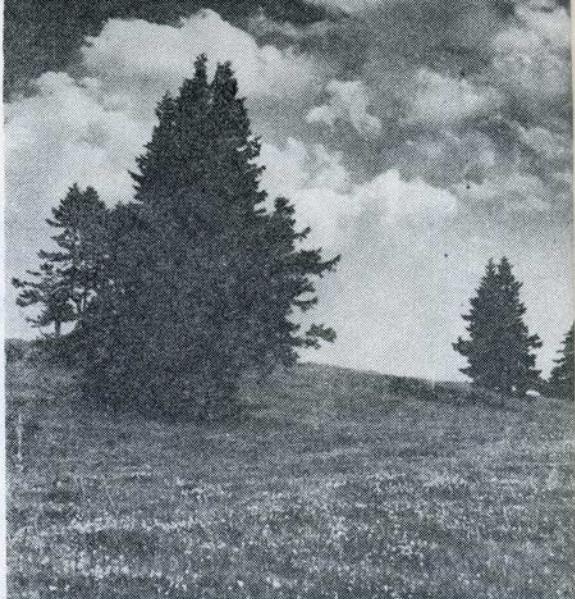
Ovim letimičnim pregledom nisu obuhvaćena ni sva imena ni sve pjesme o Fruškoj gori. Romantičarski časopisi prošlog stoljeća prosto su preplavljeni stihovima, često anonimnim, a potaknuti fruškogorskim, Brankovim kultom. Samo iz toga vremena uspjelo mi je da pribilježim preko 350 pjesama o Fruškoj gori. Kasniji razvoj srpske i jugoslavenske poezije, napuštajući naivno-deskriptivni doživljaj prirode, ostavlja pomalo u sjenci fruškogorska brda, ali emocija koju ona bude u ljudima oko sebe ostaje živa, čak se i osvježava stihovima koji nisu tako česti, ali su umjetnički vredniji od ranijih. Dobivši novu snagu, jedan drukčiji, savremeniji i dublji smisao u našoj najnovijoj literaturi, fruškogorska tematika živi i danas u književnosti, bliska je piscima i čitaocima našega vremena.

Vučja planina

Od Usore do Ugra

UZER BEŠIROVIĆ

SARAJEVO



Na slici: Vučja glava (1350 m)

Foto: U. Beširović

U planinskom predjelu te čudne i slikovite zemlje, što se Bosna zove, između planina: Borja, Očauš, Trogir i Vlašić, središnji položaj zauzima Vučja planina. Ona je u središtu zračne linije Teslić — Travnik, ili Banja Luka — Zenica.

Vučja planina je uz Vlašić najprostranija visoravan u tome kraju nepreglednog šumskog zelenila, u šumskome carstvu u punom smislu riječi. Pašnjaci Vučje planine su najrascvjetlijici, najšareniji, najveseliji i najraspjevaniji ansambl koji su u Bosni vidjele oči pisca ovih redaka.

I koliko je god čovjeku i njegovu oku potrebno zelenilo i raznobojno planinsko bilje — ovdje mu je isve to na dohvrat ruke, pod nogama i, reklo bi se — gotovo previše. Kad ujutro oči otvori — prvo što će vidjeti to je zelenilo, a uveče kada oči zatvara — posljednje što će vidjeti to je, opet planinsko zelenilo. To je zeleni raj! Samo je jedna promjena, a to je ljeti raznobojno planinsko cvijeće.

Vučja planina je nepregledni cvjetni vrt, čiju jednoličnost i monotoniju razbijaju kolonije listopadnih i četinarskih šuma ili osamljenog drveća, što ovdje umire uspravno.

Zeleno-šareni sagovi ovdje nemaju ni kraja ni početka, kao što ga nema ljudski um gledajući ih. Ali ima nešto drugo, a to je da čovjek stoji pred nečim neizmjernim, kao recimo, kada stoji nasred mora. Eto, baš tako — Vučja planina je »more« neodređenih, nepreglednih, bezimenih planinskih livada, ispresijecanih starobosanskim stablima.

Ovdje kamena nema ni za lijek. Postoje samo dva prirodna elementa: bilje i drveće, a uz njih još tu i tamo voda. Vučja planina djeli pitomo, nježno, ljudko, veselo i lepršavo, kao mlada i raspjevana čobanica. Nevelika je. Pa i visina najvišeg vrha, Vučje Gla-

ve, jedva dostiže visinu od 1350 metara. Na samom vrhu je izvor studene, bistre vode — Barice.

Vučja planina je veliki demanti svoga imena. Spremajući joj se u pohode, sudeći po tako surovom imenu, očekivali smo da ćemo na Vučjoj planini naići na ostatke prašume ili bar na divlje dijelove, kao što su na primjer Kladopolje, Morine, dio Perućice i slične bosansko-hercegovačke pustare. Naravno, bili smo u velikoj zabludi. Vučja planina je pito-ma i umiljata, kao srna ili janje.

Ime Vučja planina, kako smo poslije saznaли, dobila je po tome što su se nekada tuda prebacivali vuci s Vlašića na Borju i obratno. A nerijetko su i boravili na toj planini, da bi iz zasjede, kako to samo vuci znaju, napadali stoku na paši ili u ljetnim torovima. Znali su napasti torove i štale usred sela, te vječite latalice.

Stanovnici ove prostrane visoravni, koju presijecaju dubodoline brdskih potoka i rijeka, od Usore do Lašve, od pamтивјека su isključivo radili i znali da rade samo oko šume i sa šumom. Gaje stoku i proizvode »bijeli mrs«: sir, kajmak i maslo. Najpoznatiji je vlašički sir (pogrešno se zove travnički!) koji je poželjan i rado viđen na svim trpezama, ne samo naše zemlje, nego i inozemnim. Po tome siru »ambasadoru« čuven je i na daleko poznat čitav kraj od Vrbanje do Lašve.

Doduše, u posljednje vrijeme i u ovim krajevima sve je manje sira i drvene mase, kao i onih koji se bave tim »zaostalim« poslom. Mnogo njih, naročito mlađih, odselilo se u gradove gdje stalno žive, a ne mali broj se nalazi na privremenom radu u inozemstvu. Novi val života sve više zapljuškuje i ove krajeve koji su do nedavno, sve do dolaska šumskih cesta, bili »bogu za leđima«.

Tako, eto, bosanska sela sve manje ostaju sela. Moderniziraju se, uljepšavaju i olakša-

vaju težački život koji je do ovih naših dana bio i suviše naporan i tegoban.

Pristup Vučjoj planini moguć je od Teslića i to od Slatine i Pribinića; iz Kotor Varoši do Prelivode (dovde dolazi šumska cesta); iz Zenice šumskom cestom do Gluhe Bukovice; od Travnika preko Turbeta, odnosno Vlašića do Slatine (vlašičke) šumskom cestom. Od krajnje ceste, kao ishodišne točke iz svih spomenutih pravaca, do Vučje planine ima 3 do 4 sata pješačenja. Veći dio puta je uspon.

Na Borji, Očaušu, Trogiru, Vučjoj planini i Tovarnici nema planinarskih objekata, niti markacije. Za nevolju se može prenoći u ljetnim kolibama ili u kućama gostoprimaljivih gorštaka.

* * *

Uz lijevu obalu rijeke Usore, od Slatine (tešličke) do ušća Žiraje, svuda oko nas je zelenilo. Spočetka Usora je tamno-prljave boje, a uzvodno, sve više zeleno-tamna, do boje rastaljenog smaragda. Zemlja izgleda mršava, kao i na njoj zasadene površine. Samo je veće bogato plodovima. »Ponijelo je voće dobro!«

Više od jednog sata prolazimo tako zelenim i jednoličnim pejzažom. Neprestano nas prate šumni valovi Usore. Uspon uskim kanjonom Žiraje je težak, naporan i mukotrpan. Isto toliko koliko i plahoviti tok ove rječice, jer se ona silom svog pada i vodenog udara probija kroz kamenje i debela stabla što joj na svakom metru čine zapreku i prisiljavaju je da krči sebi put.

U Vratilu, tom uskom kamenom tjesnacu širokom jedva dvadesetak metara, voda Žiraje skupi se u uski kameni lijevak poput mlinskog badnja, pa tako cijelom snagom samoubilački skače s kamene litice i lomi se u ponoru. To je, ujedno, najveći i najljepši dio ove bijesne i jogunaste rječice. Gore, uzvodno, njen tok skrivaju mrke šume Malog i Velikog Magarca. Masiv Vepra, što je nalik na pleća divovskog veprja, i Oštrog visi brane sunce i mjesecu da svojim zracima osvijetle put Žiraji, toj vječno zaduhanoj desnoj pritoci Usore.

U selu Gornje Bijelo Bučje (1000 m), tome krajnjem stalnom ljudskom naselju pod Vučjom planinom, drvene kuće što čuče u stranama, liče na orlovska gnezda. Kuće podsjećaju na makete izrađene vještom rukom nekog maketara. Svaka od njih je izgrađena od drveta, od magaze do badže. Sve na njima i u njima je drveno. Samo mali otvor, što čime prozore tih brvnara — ostakljeni su. Susjedna sela su udaljena sat i više hoda. Šuma im je prvi susjed. Šuma im je radost, molitva i kletva — sve istodobno. A djeca su im najveće bogatstvo, ima ih, čini se, u svakoj kući buljuk. Bogatstvo od djece. Ovdje u ovim kućama nema mjestra ni bijelom kreću, što je inače stalni pratilac seoskih domova u drujim krajevima.

U Gornjem Bijelom Bučju sve izgrađeno i sve živo i mrtvo je na padinama Vučje i Golub-planine. Ovdje nema ravni i zaravni ni

za najmanje guvno na kojem bi se mogao okrenuti konjski žrvanj. Erozija i bujice su najveće opasnosti. Zlokobni su kao zemljotres ili kuga. Da se kojim slučajem sruči jaka bujica ili potrese zemljotres — sve kuće i drveće bi se našlo u kanjonu Žiraje.

Sigurno zbog toga surovog života u vječnoj strmini ljude iz ovog i okolnih sela često puta nailazimo kao drvosječe po svim bosanskim planinama. Na Treskavici, Ozrenu, Romaniji, Zelengori oni nam kažu: »Mi smo rodom od Teslića. Strani smo u ovoj šumi kao i vi.«

U planini Golub, koju predosmo uzduž, nismo vidjeli ništa što bi moglo opravdati i potvrditi njeni ljkupco ime. Naprotiv, to je bukov šumski masiv (najviši vrh 1350 m) koji nas je na momente podsjećao na Javorak ili Carevu goru na Zelengori. Ovdje, čini nam se, uvijek vlada tamni mir bosanskog gorja.

Na putu od Goluba do Vučje planine uspijnjemo se uskom pješačkom stazom, koja se nerijetko potpuno gubi u visokoj i već dozreloj travi, pa zbog toga često odstupamo od pravca našeg cilja — Vučje Glave.

Na izvoru Barica sreli smo se s koscima. Njima je bilo nepoživljivo da smo planinari. Nepoznanica im je da postoji takva organizacija i ljudi koji »iz čista mira« dobrovoljno odlaze u planine. Baš u ove, njihove planine, koje su tako daleko od komunikacija. Ne, nisu mogli da shvate nikako. Osjećali smo na kraju našeg razgovora da nas ne smatraju normalnog umra.

Preko cvijećem išaranih pašnjaka, kao u najljepšem sagu, u blagom usponu stigli smo na Vučje Glavu. Ispod nas svuda oko dokle naš vidik doseže — sve je zeleno, a iznad nas nebo azurno plavo. Samo, na krajnjem jugu je duga barijera Vlašića na kojem se bjelesa kamenje pod kasnim zracima zalazećeg sunca. Višoki TV-toranj na Paljeniku podsjeća nas na postolje velikog kopljaka uprtog visoko u nebo. Koplje izgleda spremno da svakog časa poleti i raspara nebesko plavetnilo ili rasičeće oblake.

Dan je na izdissaju, sunce na umoru. Večernji povijetarac se rađa. Javlja se svojim prvim lahorom. Sunce je utečulo u mrku šumu Očauš-planine. Noćna tmina izbjiga iz mrkih šuma i obavija prostrane proplanke, a sa njima obavi i nas na Vučjoj Glavi. Podno šatora imali smo mehki dušek od guste i tople planinske trave. Jedna usamljena jelka cijelu noć je bdbila iznad šatora kao budni čuvar, dok smo spavali čvrstim i mirnim snom u sjeni i pod okriljem njene krošnje.

Prvi sunčevi zraci nastupajućeg dana probudili su nas iz ugodnog i dubokog sna. Ptice su nam poželjele dobro jutro svojim melodičnim koncertom. Ko rano rani u planini — bit će uvijek prisutan tome jedinstvenom i radio slušanom pjevanju, naročito ljeti. Čovjek bi te glasove i zvuke rado zapretao u sebe, kao čobanin vatru, i čuvao ih od vjetra da ih ne raznese ili od kiše da ih ne utuli.

Novi dan darovao nam je nove dalekosežne vidike s vrha Vučje Glave. Ljepše i jasnije

nego što smo imali u prošlo predvečerje. Zeleni bosanske planine u tom kraju gledali smo kao na dlanu. Krajnji horizont gubio se u plavičastim daljinama. Sve ove planine su lijepi, mlade, veseli, kao djevojke. Nijedna od njih nije nevesela. Ni jedna nije baba, jer nisu krezube niti pogribljene. Svaka od njih budi u nama želju za bliži susret i viđenje, kao dobra i lijepa poezija, kao kršna djevojka. Jedino izraziti nepravilni masiv Vlašića potvrđuje da je to najljepša i najprostranija planina srednje Bosne, a Borja i Očauš najšumovitiji masivi toga kraja.

Na putu od Vučje Glave do sela Bobovice, u dolini rječice Kruševice, svuda smo nailazili na stočarske kolibe. Zanimljivo je, da se na ovoj visoravni stoka izgoni nakon kosidbe, a dotle ipak oko sela tokom proljeća i ljeta. Dakle, u kasno ljetu izgoni se na planinu i krasno u jesen zgoni u selo, gdje prezimi. Adeti suprotni susjednom Pougarju, vlašićkom području i mnogim drugima u Bosni i Hercegovini.

U predjelu visoravni Ravna Šuma ima nekoliko kuća u kojima tamošnji gorštaci stalno borave. U selima Panići, Čudnići (do kojih dolazi cesta iz Šiprage u dužini od 9 kilometara), Krušovo Brdo i drugima u dolini rijeke Vrbanje, arhitektura se znatno razlikuje od one u selima od Usore do Vrbanje. Sve nove kuće su suvremene, građene od tvrdog materijala, pokrivene crijepon ili salonitom. I narodna nošnja je iščezla u dolini Vrbanje i Usore, a njeguje se i održava još samo u selima visoko gore, između ove dvije rijeke.

Od rijeke Vrbanje, uz masiv Tovarnice, do rijeke Ilomske, put je bio dug i naporan. Stalan uspon, osim kraćeg spuštanja do korita Ilomske.

Iduću mukotrpno provedenu, a ne i prespavanu noć, pamtić ćemo dugo. Bila je to ona crna i zlostulna noć kada je nad Zagrebom, posebno na Sljemenu, bjesnila oluja, počupala stabla iz korjena, zaustavila sljemensku u-spinjaču, natjerala strah u kosti ljudima, učinila ih svojim žrtvama. Poslije, u ranim jutarnjim satima, dok su Beograđani još spavali, ponovo je oluja bjesnila nad njihovim gradom. Pedantni kroničari su ispisali crnim slovima sve nevolje i teškoće te lude noći. Međutim, na našu sreću, iako smo bili udaljeni od ljudskog naselja više od sat hoda, nismo doživjeli nikakve teže trenutke ni posljedice. Sve se završilo na tome što nam munje od silnog prahnjenja i eksplozija — nisu dale spavati. Tek pred zorou, kiša i vodenja bujica nagnale su nas da napustimo naše mokre šatore i da potražimo suho sklonište u obližnjoj pećini. Bila je to mala pećina uz korito Ilomske. Ona ista pećina u kojoj se, po riječima Čudničana, 1943. godine pred naletom brojčano jačih i naoružanih njemačkih soldata, sklonila cijela četa partizana i zahvaljujući toj maloj pećini (za koju nam se učinilo da nema mjesta dovoljno ni za pet odraslih ljudi), svi su partizani ostali živi, jer ih Nijemci nisu ni primijetili.

Sa svitanjem novog dana prestala je kiša. Škrto jutarnje sunce pomoglo nam je da posušimo mokre šatore, vreće za spavanje i drugu našu opremu. Polumokri i prozebli, toga nesigurnog jutra, krenuli smo put Lisine, tačnije, preko Ravnih Klada, Blatinice, Urije i Ravne planine do rijeke Ugar.

Na ovom putu, preko visoravni, nailazili smo na oaze tek pokošenog sijena koje je o pojno mirisalo. Kosci i skupljači sijena srdačno su nas pozdravljali, dozivali da im se pri-družimo, porazgovaramo i odmorimo zajedno s njima. Divni su to ljudi. Dobronamerni i druželjubivi, a nadasve gostoprimaljivi.

Predio Ravnine Klade je rijetko lijep kompleks crnogorične šume. Ovdje je svako borovo i jelovo stablo pravo i visoko kao siveća. Visoko strše u nebo i pravilno su raspoređena, skoro simetrično.

Silazeći niz obronke Ravne planine gledali smo iz ptičje perspektive selo Gračane. Ovo malo selo od desetak kuća smješteno je na stijeni desne obale Ugare. Potpuno liči orlovskom gniazdu. Da u selu ne bliješti par crvenih krovova i da gledamo s nešto veće razdaljine — zailsta bismo imali utisak da je to gniazdo nekih tamnosivih ptica, a ne ljudi, tih dobrih Bošnjana. I da slučajno nestanu stijene što štite selo od provaliće, s prvim naletom kišnog pljuska ili otopljenog snijega — cijelo selo bi se stropštao u korito Ugare.

Pri ulasku od Gračana u kanjon Ugare, put nas je vodio zmijolikim konjskim serpentinama kroz gustu jelovu šumu. Na strmim liticama ove rijeke strše visoke jele i borovi, poput onih u Suhoj iznad Sutjeske ili onih u divljoj Rakitnici.

Kanjon Ugare, te divlje srednjobosanske rijeke, ima dosta sličnosti s kanjonima Rakitnice, Doljanke i Neretve uzvodno od Glavatičeva. Tu su i sičušne vodenice, nanizane uz obalu kao derdani. Živa i brza voda hitro pokreće drvene točkove koji ravnomjerno vrte teška kamena mlinска kola, pa tako zrno ječma, pšenice ili kukuruza pretvaraju u prefinjeno sladunjavu brašno.

Ova, još ništa nezagađena, bijstra planinska rijeka, mogla bi biti inspiracija mnogim umjetnicima, posebno pjesnicima i slikarima, kao što je to susjedni Vrbas ili Pliva. Makedonija pjeva o Vardaru, velika Rusija o Volgi, Austrija i dio Evrope pleše po taktu valcera. A Ugar danas još spominju samo ribari — zbog dobrog i bogatog ulova.

Ipak, čini nam se da nam je u kanjonu Ugare toga dana ostalo nešto tako ljudsko i milo. A to je njegova jedinstvena i još netaknuta prirodna ljepota. Ona se ne može opisati, nju treba vidjeti i doživjeti.

Teče Usora, teče Ugar! I nad njima vrijeđaju teče čekajući planinare, turiste, i druge ljubitelje prirode da im dođu u pohode. Njihova divna priroda sigurno će im pružiti ugordan boravak i niz prijatnih i lijepih iznenade-nja, kao što to uvijek čine naše lijepo planine, rijeke i jezera.

Kletve i suze velebitske

ANTE RUKAVINA

GOSPIĆ

Kroz dugodoline i dulibe, preko prijevoja i oko kukova velebitskih vijugaju se šumske vlake, utrići putovi za izvlačenje trupaca. One najstarije već su zaboravljene, jer je oko njih nastala kamena pustoš, pa nekadašnjim vlakama bujice odmose ono malo zemlje što se ovdje može vagati gramima. Neke su nestale u gustim šumama, jer su novootvorene šumske ceste približile davno nedirane predjele ljudskoj nezasitnosti za drvetom, a neke već stoljećima služe istoj svrsi, ogoljavaju Velebita. I svakog dana su duže i sve dublje se uvlače u njeda Velebita.

Jedna od onih zaboravljenih ona je što polazi ispod Konja (1157 m) u području Begovača i preko Alana odlaže sive do Jablanca. Stari Kosinjani tvrde da su se s njom odvlačili najlepši primjerici begovačkih smrekova, jela i hrastova za brodove, za jarbole tko zna sve kojih monarhija i vladara. Na pojedinim mjestima i danas se dobro vidi, a na nekim je nestala. Oko mjesta gdje kažu da je bio njen početak još pred desetak godina primijećen je tako zvani Mali pisani kamen, tako nazvan za razliku od onog poznatog Velikog u Begovači. Ime mu takovo pamte u ovom kraju i stijenu visoku oko 150 cm s unatrag nagnutom plohom na kojoj su dva reda nepoznatog teksa. Nitko ga nije posebno označio, ali je ostao u sjećanju stanovnika Kosinjskog Bakovca i Lipova Polja. Pokušaji posljednjih godina da ga se pronađe i odgometne nisu uspjeli, jer nestankom koza taj kraj obraće sijenogorica i teško ga je uočiti među tisućama sličnih.

Ali zato je lako uočiti nove i nove vlake, te žile bez krvi što odnose život Velebita, toče ga kroz trupce i cjepanice i odvajaju njegovo runo od podloge srasle s kamenom, ogoljavaju ga i rastaču. I kletve i suze velebitske toče se Velebitom kao popratna pjesma i opijelo mrtvim trupcima za posljednji pozdrav i rastanak, jer tako je kroz stoljeća ostala pusta velebitska primorska padina sve do najviših predjela počevši od Senja pa sve do Zrmanje.

I zato su oni tu, u njegovim šumovitim njedrima lome, sijeku i ruše. Ne zanima ih botanika ni zoologija, ne poznaju oni planinarsku čuvstvenost, ne čeznu za velebitskim vratolomnim vrhovima, samo traže ona najdeblja stabla osuđena na sjećenje; oni, sjekaci, vlakači, i utovarivači, što ih na ove padine ne ponese ni ljubav za ovu planinu, ni odmor, već teška životna borba za koru kruha. Dolaze mladi, neistrošeni i nevješti, ostaju godinu za godinom da već oko tridesete izgledaju kao sredovječni ljudi, a oko pedesete kao starci. U stvari oni ne dolaze sami. Njih dovode, dovoze kao slamke, kao snopo-

ve mišića da siju smrt po šumama. I daju im naziv momak. Kako li lijepo zvuči ta riječ, a kolike li stvarne razlike u shvaćanju tog izraza, u njegovu ovdašnjem značenju. Ovdje riječ momak znači poslušnu osobu, koja pokorno radi i šuti, zarađuje onoliko koliko mu se dade na ruke, izvršava sva nařeđenja bez ijedne riječi protivljenja. I pri tom kao najveće blago čuva povjerenje mu konje i opremu, gine za njih, jer bez njih nije ni momak. Opet je onda bezimena jedinka u nekom dalekom bosanskom ili bližem ličkom selu, ostaje bez ovog jedinog novčića nade, bez ikakve sutrašnjice. A ovako ipak mjesečno za rad bez odmora i bez predaha prima 2-3000 dinara. I zato radi i šuti. Dobr dio šalje svojima kuću, onima koji još nisu dorasli za bilo kakvi posao i koji će sve po redu dolaziti ovamo da im ova šutljiva planina na ovakvim i sličnim poslovima oduzima mladost i zdravlje, pretvara mišice i kosti u primljivu podlogu za sve bolesti u starosti, i za one koji su svu snagu ostavili po šumama i kamenjarima.

Dolaze u rano proljeće, još prije nego razlista i dok još padine pod snijegovima čine jednoličnu bijelu zavjesu na smrznutim obroncima. Zavežljaj pod rukom sva je njihova imovina najčešće umotana u maramicu. Koji put dovozi ih gaza. To je njihov šef, to je vlasnik konja, to je zakupnik radova za sječu, izvlačenje i utovarivanje trupaca i ostale drvne mase pri pojedinim šumarijama. A on je kao božanstvo, on je svemoćan jer daje posao i plaću, on je sve, gospodar njihova rada i života, njega se boje i strepe od ružna mu pogleda. Dovoze ih i u skupim automobilima u kraj za koji su usput čuli da u njemu lisica poštu dijeli, a vuk podne zvoni, gdje se prozori sjekirama peru, a život često ovisi o slučajnom padu odsječena stabla ili o jednoj partiji karata. Uskoro i sami upoznaju novi kraj i ljudi i uvjere se da sve nije tako kako su im prikazali, naročito onaj dio priča o velikim zaradama, ali i u to da su radovi koje vrše teži, nego su mogli i zamisliti. Za godinu ili dvije ovi mladići preobraze se u ozbiljne i šutljive ljudi preskočivši sve one faze mladenaštva, koje znanstvenici ne mogu razjasniti ni debelim knjigama. I tako ulaze u svoj radni dan, koji ustvari počinje s proljeća i traje do kasne jeseni kada ga prekine prvi veći snijeg. A za dana rijetko vide sunce, u sjenu šuma ono rijetko prodiše topolinom; ni kiša nije tako im opaka, osim ona dugotrajna što danima rastapa padine i vlake, što ne da ni oka otvoriti i u nepovrat odnosi dio zarade.

Teku tako dani po šumama, u barakama na brzinu sklepanim samo od dasaka i ka-

transkog papira i obično na visinama višim od tisuću metara. Ta baraka, to je sav komfor, a posebna je prednost njene lokacije izvor u blizini, što je rijetkost, jer nema li žive vode u blizini treba je dovozati cisternama izdaleka. A hrana je obvezni i vječni grah po kojem plivaju kad veći, kad manji komadi slanine. Sve ostale namirnice su rjeđe, one su skupe, a često nemaju vremena ni da ih pojedu, jer radi se većinom po učinku, na akord, kako oni kažu, gazda mora biti uvijek zadovoljan. Zato motorne pile pjevaju smrtonosni poj što štekće s padine na padinu i svojim vibriranjem razaraju mišice, krvne žile i kosti i unose »bijelu« bolest u ruke, u tijelo radnika. I nakon nekoliko ljeta takova neprekidnog rada teško se više mogu i obuci, a kamoli raditi sa svojim umrtyljenim rukama.

I jedino što ih razgaljuje to je rakija, ona ljuta, žestoka žeženica što prži onu »vlaku« kojom donosi trenutačnu snagu, što podražuje krv na još veće napore, za čas prekriva sivilo svakodnevnicu, smanjuje vidokrug do prvog stabla osudenog na smrt i često mu prije sudi nova čaša, nego stvarna potreba.

Krivo je suditi da je gazzama lako. I oni imaju svojih golema briga, iako su drukčije nego brige njihovih momaka. Neki od njih i sami su bili momci. Počinjali su teško, dok ponekom nije posrećilo da od sitnih uštdevina kupi kakova rashodovana konja, koji bivšem vlasniku nije davao očekivanu zaradu. Ali uz nešto povećane pažnje, uz dobrodohotnost gazde, koji misli da mu s te strane ne prijeti nikakva konkurenca, uz druge konje i dosta sreće može se dogoditi da se momku počinje ostvarivati plan, koncem sezone prikupi još kojeg takova konja i onda jednog dana postaje vlasnik pravog i zdravog. Zatim treba još godinama strpljivo raditi uz puno sretnih okolnosti i na pomolu je novi gazda. A kad jednom kola zaradivanja krenu najboljim pravcem momak ostavlja svoj stari posao i sada on nabavlja momke za svoje poslove. Sve do ove faze nije bio zamjećivan ni od organa koji vode brigu o zaradama i porezima, njegovi računi pri isplatama nisu još jako uočljivi, no uskoro treba brinuti nove brige s novim ljudima. No sada s pozicije gazde kojega trebaju nekolike šumarije, koji sudjeluje ravnopravno u natjecanjima za pojedine poslove i bez čijeg djelovanja zapinje rad čak i nekih industrija. Kao takav mora voditi poslovne knjige, što mu je isto tako teško kao i oni poslovi dok je bio momak, ne zbog neznanja, nego zbog toga što se mora sve unijeti u papire i onda te evidencije većinom svjedoče protiv njega. I zato nastaju beskrajni ratovi s poreznicima kojima se uvijek čini da je dio koji uzimaju po svim mogućim zakonima i propisima malen i da poreznom obvezniku ostaje previše. Daljnji problem je dobivanje radova na natječajima, nabava hrane i ostale opreme, a možda im je najlakše nabaviti nove momke. Čini se koji put kao da se oni upravo radaju za ovaj posao i da ih mora

biti toliko koliko će trajati i naše šume. Za sve poslove i trčanja iz mjesta u mjesto nije ni čudo što gazde kupuju brze i skupe automobile i koji put prave kuće u više mjesta, jer posao je posao. Ne izbjegnu na koncu ni porezne obveze, ali ni zadovoljstva koja može sebi priuštiti u malim mjestima provincije čovjek s dosta novaca i malo slobodna vremena.

Sjeća se vrši od snijega do snijega, a za rijetkih prolaznih zima ni ne prekida se, možda na mjesec ili dva onih najkracih dana, kada je radni učinak najmanji, a konji više nego ljudi trebaju predaha i odmora. Da, konji, a tek onda ljudi, jer oni su i osigurani kod osiguravajućih zavoda i hranjeni onim najboljim što im se može dati, oni se timare i maze, na njih gazde najviše polažu i za njih najčešće pitaju, zbog njih momci dobivaju većinu prijekora, jer o konjima ovisi sve. Novoga konja treba kupiti i dobro platiti, a novi ljudi, momci, dodu sami, kao da negdje u blizini čekaju nesretni udes svog prethodnika, da ga mogu zamjeniti. Rađaju ih sirote majke i šalju u tudištu, šalju i sa strepnjom čekaju loše vijesti, a ako se zle slutnje obistine opet će naše majke roditi nove sinove i poslati ih starim putovima. I novi momak bit će uskoro sličan onome starome, vrijedan toliko koliko može porušiti stabala, izvlakati, rascijepati, izmakljati i utovariti. I godine će prolaziti bez nade da će ostvariti i najmanju mirovinu, jer za njih nitko ne plaća inače obvezna davanja, mirovinske i zdravstvene doprinose, ništa od onoga što bi im moglo osigurati da u crnim danima boljetica i starosti znađu kada je prvi u mjesecu. A za svoje uništeno zdravlje, za preranu smrt plaćeni su tako da mogu izvršavati različite planove koji počivaju na njihovu radu i toliko da uzdrže one što ih ostaviše na rodnom pragu. Oni su ljudi izvan mnogih propisa, skoro izvan zakona, izvan većine onih ustaljenih evidencija, oni su žive, bezimene jedinke društva, oni su momci. Neumorni i neispavani, prozeblji i pretrudni šutljivi strojevi koji ne smiju biti bolesni, jer onda dolazi do poremetnje u rasporedu rada, učinak se smanjuje, a gazda se onda jako ljuti.

Posao mora teći bez zastoja, jer treba s velebitskog trupla skinuti godišnje nekoliko stotina tisuća prostornih metara oblovine, tehničkog drveta i ogreva i prebaciti ih na kopnenu ili podgorsknu stranu. Među tisućama trupaca i oni su iz najdubljih ponikava, s najstrmijim padinama i najvišim predjelima, koji najduže prkose snijegu i vjetru i lome sjećiva motornih pila i sjekira, ali ipak padaju; to su oni čuveni i na daleko poznati trupci, koji na koncu prkose i zakonima fizike, jer ako pri utovaru na brodove-strance slučajno padnu u more, nestaju u dubini, kao da koriste posljednju priliku za ostanak uz žile starca Velebita s kojeg su ponikli. I svi ti trupci, sva ta brda izvezenog drveta nisu mogla uzdržati nekoliko ličkih tvornica utemeljenih na tojdrvnoj masi. Odlaze i preko grani-

ce da se povrate skupi i preskupi, jer iza njih ostaju padine koji put ogoljele golom sjećom, da ih potom bujice raznesu, oderu i stvore na kartama nova bijela mjesta, te rane u velebitskim krajolicima i tugu u srcima velebitskih posjetilaca.

I sele se tako sjekači, vlakači, makljači i utovarivači duž cijelog Velebita, na mjesto gdje ih planovi sjeće pošalju, odlaze starim i novim cestama, po zaraslim i novoprobijenim stazama ulaze u srce stoljetnih šuma. Sve za šaku graha, sve za još jedan proživjeli dan, a za sutra čeka ih novi naporni dan odijeljen jedan od drugoga mraznim noćima. Pred mrak završava se posao i drvosječe se prikupljaju oko svojih nastamba. Ona tiha predvečerja, kada sunce iznad njih zlati vrhove stabala, ona burovita što ječe pjesmom vjetra u krošnjama, sumorna, južna kad težina zračnog pritiska utječe na sve živo, ali ne na ove ljude i njihove večernje navike i obvezne poslove, oni zapravo i ne vide, ne osjeće, jer po bilo kakvom vremenu moraju se nahranići konji, popraviti oprema i srediti konak. Još je najlakše makljačima. Oni trebaju samo pooštiti svoje maklje, moglo bi se reći strugala, kojima skidaju koru sa najravnijih cjepanica. Te onda odlaze u tvornice celuloze i na njih podsjećaju rpice sasušene kore po velebitskim cestama.

Oni nemaju briga s konjima i ostalim alatom. Njihov jedini pribor, njihova je maklja. To je komad čelika nešto duži od noža, na kojem je sa svake strane po jedna ručica. A oistar je kao britva, skoro bi se moglo i brijati s njim. I svakog jutra postave se makljači pred rpu cjepanica na cesti, podžu ih jednu po jednu na napravi nalik drvenom konju i stružu, stružu koru do bjelilja, dok se ne pokaže čisto, golo drvo. Zatim ih slažu u nizove na cesti odakle ih kamioni prevoze u tvornice celuloze.

Sjekači oštре sjekire i pile, obične i one motorne, te prave šumske aždaje. Vlakači popravljaju konjsku opremu i sindžirače ili, kako oni kažu, simbirače ili sambirače (turski sindžir-lanac, verige), a to je komad debla lanca kojemu je s jedne strane željezni šiljak što se zabija u trupac, a s druge strane alka za koju se vežu konji-vlakači.

Pokoja nedjelja za drvosječe dan je odmor. Tada odlaze u koji bliži gradić, bilo kakovo mjesto gdje je više naroda, da se sretnu s kojim zemljakom što radi u istoj takvoj skupini u tko zna kojoj ponikvi Velebita i da onda dadu oduška svojoj samoći i čemeru uz rakiju ljutu, najluču. I uz pjesmu staru bosansku ili ličku, stariju od svih ovih šuma, ali sraslu s njima, s njihovim životom, s ovim kamenom iz kojeg oboje izniču.

I odjekne:

Mala moja, moje samovanje,
Bosno moja, moje tugovanje,

da im se ubrzo prključe Ličani:

Pazarište, Otočac i Brinje,
Diko moja ne zaboravi me!

U planini pjesma im je rijedak drug. To djeluje kao luksuz, a one emocije što ih naukupe u mukotrpnu radu iskaljuju podugačkim nizom psovki, grubih i rijetkih, koje se samo ovdje mogu čuti. Rijetko i prerijetko zatreperi grlo djevojke što im spremi jelo i brine se za ostale njihove slične probleme, njihove kuvarice. Jer sačuvaj Bože da bi i u ovoj divljini sami muškarci morali raditi takove poslove. I dobro je dok je na jednom mjestu jedna skupina i jedna djevojka, ali se sve poremeti kad je na istom mjestu više skupina radnika i s njima više djevojaka ili, što je još najgore, kad je u više skupina samo jedna djevojka. U ovakovim slučajevima moraju se odmah pronaći brza rješenja, stvoriti red u obavljanju svakodnevnih poslova i potreba da život može teći opet svojim nesmiljenim tokom. Tada se djevojka ljubomorno čuva, ona postaje najvažnija osoba ovog dijela planine, pri odlasku na posao nekada zaključavaju je u baraku od straha da je ne preotme druga skupina. Slično je koji put i drugim djevojkama iste ponikve i onda se slučajnom prolazniku čini da ovdje pod vrhovima Velebita još traje srednji ili tko zna koji vijek.

Pri svršetku radnog dana, još za vida, kako oni kažu, lječe se svakodnevne ozljede konja i ljudi, prvenstveno konja, jer oni su važniji nego itko drugi i za njih se mora najviše brinuti. Jedino za njih u ovim udaljenim predjelima traži se stručna pomoć, plaćaju najskuplji lijekovi i nabavljaju najbolja hrana. I uz najbolju njegu i pažnju rijetki izdrže nekoliko godina takova rada, pa i oni najteži, najjači i najskuplji. Osiplju se daleko brže nego njihovi goniči. Stradavaju od cijelog niza ozljeda što ih samo najšira kirurgija može nabrojiti. Smješteni u improviziranim nastambama od složenih cjepanica i poneke daske a pod najnužnijim krovom, konji-nosači dobiju samar na leđa u proljeće i ne skidaju im ga do jeseni, do posljednjeg dana iznošenja cjepanica. Iznose oni sirove cjepanice iz ponikava gdje dotada možda nikada nije stupila ljudska ni konjska nogu i već nakon nekoliko iznošenja naprave stazu po kojoj odlaze i dolaze poslušno kao janjad. Pri tovarenju stoje kao ukopani, što je nezamislivo za normalna, zdrava konja, ali pod težinom kojom ih opterećuju od prva dana izvjetrila je iz njih svaka želja za bilo kakav nekoristan i nepotreban pomak. Utovarivač s obje strane konja postavi uspravno po dva kolca, tako zvane soje ili sove, koji dostižu visinu samara i na njih pričvrsti konopce sa samara. Zatim slažu cjepanice na konce tako da približno bude podjednaka težina na svakoj strani. Kad je tereta dovoljno zavežu se dva i dva konopa i cjepanice čine snop na samaru. A istovaranje? To je onaj trenutak kada najviše stradavaju noge konja-samarice. Već upoznat sa situacijom koja ga čeka zaustavlja se na slobodnu prostoru gdje se iznešena drva slažu u duge nizove po šumskim cestama. Čim mu se gonič počinje približavati skup-

lja noge što više može i očima zvjera unatrag i na obje strane vrteći ih ustravljeno da najbolje uoči tren kada će cijepanice početi padati. Ti trenuci stravične igre očiju u strahu pred nebrojenim udarcima najrječitiji su primjer kako je mogla nastati riječ zvjerad, to očekivanje bolova sa svih strana tijera oči da prate svaki kret, to je igra za život, jer preolmljena noga...

Momak spretnim i brzim pokretom odriješi konopce i cijepanice istog časa padaju; dok su još između samara i zemlje konj munjevitim pokretom iskače između njih spasavajući se od udaraca. I tako dnevno na desetke puta. A konji-vlakači? Iza njih su svakog dana deseci trupaca teški po nekoliko tisuća kilograma. Izvlačenje naviše teško je, naporno, ubitačno. A sruštanje s trupcima niz padine — to je užas. To je bježanje pred silnom snagom i brzinom što je trupac stječe puzeći niz vlaku, to je izmicanje u stranu, u onu stranu na koju ne juri trupac, to je i reagiranje i na najmanji zateg orme, to je stečeno umijeće popraćeno bolovima od udaraca i smrtnom opasnošću, koja se ponavlja svakog dana više puta ostavljajući brojne ožiljke po cijelom tijelu životinje. Ne treba tu goniča, ni vodiča, nego samo da pričvrste i otpokopaju trupce, ali i zato, kada uz jaču uzbrdlicu konjima ponestane daha i zastanu, da im bićevi zaigraju iznad i po konjskim ledima, pa da potegnu i ono što nije moguće.

Najlakše je cijepanje trupaca, zato jer je najmanje opasno, ali zahtjeva najviše snaće. Oštro oko cjepeča na svakom trupcu odmah pronađe žicu, to je iskustvom uočeni pravac kojim će se trupac najlakše rascijepiti. Sjekire, klinovi i drveni batovi brzo razgoličavaju bjelilo sirova drveta i tako ubrzavaju njegovo isušivanje, a vještim rukama radnika razbijaju se i najkvrgaviji komadi. I što je god kvrga tvrda i trupac žilaviji sve je više udaranja i psovanja, tog nesretnog psovanja što i inače prati ove poslove. Skidaju se nemilice nebeske vlade i velikani uz primjese svakavkih drugih zemaljskih izraza i obilato dodavanje glagola stvaranja.

Utovarivanje trupaca obavlja se s više mudrolije, nego li tehničke, no i to je danas obratno, za razliku od utovarivanja cijepanica. I često se pri tome spominje grupa od četiri Bosanca, koji su mogli golin rukama utovariti i složiti na kamion za samo osam minuta do četrnaest prostornih metara sirovih bukovih cijepanica, što je otrplike težina od deset tona. I da to onda nisu strojevi, a ne ljudi!

A od svih šumskih poslova najžalosnije je rušenje stabala. To je danas posao motornih pilja, ali se radi isto onako kako se nekada radilo sjekirama i dugačkim pilama, žagama. Sa strane na koju će pasti drvo isječe se pri zemlji dobar iver i zatim potpiljuje s druge strane. Stabla padaju jedno po jedno uz gromke povike upozorenja za okolne radnike, lomeći usput sve oko sebe, strovaljujući se po drugim stablima i koji put završava-

jući u vrtačama odakle ih nitko ne može izvući. Od loma i treska odzvanjaju bregovi i kad se sve smiri svi odahnu od pomisli da nitko nije stradao. U šumu se probije nešto više svjetla i u nastaloj tišini radnici skidaju kape da obrišu znoj s čela, čini se kao da nijemo odaju počast palom drveću dok za nekoliko trenutaka hvataju dah da opet počnu ispočetka. Često je okolina srušena stabla kao pometena, silina pada isčupa sve drveće, prignjeći ga i uništiti. Da iza rušenja ne bi ostala tako ružna slika pribjegava se tako zvanoj goloj sjeci: iz predjela određenih za eksploataciju iskorištava se i sječe sve do onih najtanjih stabala, sve što ima i najmanju trgovačku vrijednost, a to dovodi do nicanja mladica iz panja i stvaranja degradiranih, nekorisnih šuma. No može se dogoditi da bujice raznesu otkriveni humus i da nastane golet, nepovratni kamenjar, tako čest na Velebitu. Obvezu korisnika da pošumi mesta ogoljela golom sječom često se zaboravi, pa su dugo uočljivi takvi predjeli ispod Visočice, oko Oštarija, Bačić kuka i drugdje. A seljaci, kada ih vide, a oni su šumu od pamtivijeka sjekli gdje se vidjelo i gdje nije, kažu: ovdje se šuma ne siječe, ovdje se žanje.

Sve to skupa skida s Velebita godišnje nekoliko stotina tisuća prostornih metara dryne mase, odvlači je, uništava. Zato nije zakonodavac bez razloga donio nekoliko odredaba o stalnoj zaštiti nekih velebitskih predjela, jedinstvenih po ljepoti i raznolikosti, a predviđa se i proglašenje cijelog Velebita nacionalnim parkom. Samo da ne bude kasno! Jer i u onim zaštićenim predjelima ne pozna se granična linija od nezaštićenih, kao posljednja brana nezajažljivom grlu civilizacije željne drveta.

Ipak pomalo prolaze ovakva vremena, i ne zna se kada, ali jednoga će dana momci-drvosječe možda dolaziti automobilima od kuća na svoja šumska radna mjesta i navečer se vraćati k svojima, kako to danas čine njihovi gazde. Možda će ostvarivati i dobru mirovinu i s osmijesima se sjećati teških dana kada su s vrijednošću svoga rada i velebitskih šuma utrali put jednom novom vremenu. I sjećati se onih koji su po šumama ostavili živote, ali i onih koji su se u njima stvorili, djece njihovih kuharica, što su rasla zajedno s vukovima i medvjedima i za koju se može primijeniti ona davna: Velebit mi otac, a šuma mati...

A šume čekaju, u svom snenom miru strepe pred zvukom pila u daljinu, priklonile se obroncima kao zelena magla, kao nježni ogrtač voljene planine. Treperi pjesmom stoljeća ta zaštita naša vjekovna, dom vuka i hajduka, kroz treptaje vjetra ječe žalopoke oronulih drvosječa, veselje i tuga planinara i znanstvenika...

Ipak rastu mladi izdanci, izraštaju nove šume iz nepokorenog i neuobičajenog tla i zajedno s bujicama preko njihova korijenja teku potoci kletva i suza po velebitskim padinama za one što ih vole i za one što ih proklinju...

Njemački vodič za Jadransku Hrvatsku do 1914. godine

IVAN PEDERIN

ZADAR

Otkad postoje putnici postoje i priručnici, koji su putnicima olakšavali put, napućivali ih i orijentirali u tudini.¹ Prvi takvi napuci za putovanje niz hrvatske i crnogorske obale Jadrana poznati su još iz doba križarskih rata.² U 17. st. imamo u Italiji putopisna djela koja u stvari služe kao praktički priručnici brodovima što jedre u hrvatskim vodama, jer u Dalmaciju je odvajkada bilo najlakše, pa i takorekuć jedino moguće stići morem. Glavno djelo te vrsti je knjiga Vicenza Marie Coronelli-ja *Mari golfi, isole, spiagge, porti, città, fortezze ed altri luoghi dell'Istria, Qaurnero, Dalmazia* (Mleci, 1688). Putopisna djela tih vremenâ pisana su tako, da ujedno mogu poslužiti i kao priručnik putniku, to je osobito bjelodano u dva sveska Jakoba Spona i Georga Whelera, *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce, et du Levant, Fait aux années 1675 & 1676 par , Docteur Medecin Aggregé à Lyon, & , Gentilhomme Anglois* (A Lyon, 1678).

Njemačka djela tih stoljeća rijetka su, a ako ih ima, onda se ne zanimaju toliko za starine, nego za utvrde kao anonimni *Viridiarii adriatici / Teriotrophaeum / Oder dess / Um den Venetianischen Golfo / florierenden Lustgartens*, / itd. (Augsburg 1687) koji je otkrila Miroslava Despot³ ili također anonimni *Alter und neuer Staat des Königreichs Dalmatien* itd. (Nürnberg, 1718) koji je otkrio Josef Matl i pripisao ga nürnberškom humanisti Erhardu Reuschu.⁴

Njemački putnici počinju navraćati u Hrvatsku tek krajem 18. st.⁵ pa iz tog doba počjeću i prvi njemački priručnici za putnike. Prvi je zacijelo Herrn (Rudolf) Jenne's Reisen nach St. Petersburg, einen Theil von Deutschland, Frankreich, Kroatien, Slavonien, Italien, die Moldau, Wallachei, Siebenbürgen und Ungarn nebst einen Reise-Journal der Donaufahrt von Esseg bis ans Schwarze Meer (Pesta, 1788). Jenne opisuje i mogućnost da se stigne do Rijeke i okoline.⁶ Za sjevernu Hrvatsku tog doba pretež topografska djela za vojnu porabu. Posljednje i najpotpunije od tih djela napisao je Johan von Czaplovic, *Slavonen und zum Theil Croatiens* (2. sv. Pesta, 1819).

U dalmatinskoj Hrvatskoj pišu se u prvoj polovici 19. st. mnogi enciklopedijski opisi Dalmacije. To su činovnički pisana djela uglavnom za potrebe pokrajinskih vlade. Najpoznatije je djelo Franza Pettera *Dalmatien in seinen verschiedenen Beziehungen* (Gotha, 1857, također i Beč, 1856).

Prvi priručnik za njemačke putnike po svoj jadranskoj Hrvatskoj od Rijeke do Boke napisao je Adolf Schmidl, *Reisehandbuch*

durch das Königreich Ungarn mit den Nebenländern und Dalmatien, nach Serbien, Buarest und Constantinopel (Beč, 1835). Schmidl je ovu knjigu dao Czaplovicu da je pregleda, što veli u uvodu. No kako Schmidl nikad nije bio u Dalmaciji, i uopće vrlo malo je putovao, u tom njegovom djelu valja vidjeti komplikaciju Czaplovicu za sjeverni dio Hrvatske i Franza Pettera (*Die geographische Skizze von Dalmatien*, Prag, 1833) za dalmatinski dio. Schmidl je naime kao censor u k. k. Bücher-revisionsamt u Beču pregledao ovo Petterovo zemljopisno djelo 1832–33. Pa kad je Schmidl 1842. u Stuttgартu izdao svoj enciklopedijski prikaz Dalmacije (*Das Königreich Dalmatien*), Petter, koji je njegovo djelo recenzirao, dao je naslutiti da se Schmidl služio njegovim podacima.⁷ Schmidlov putni priručnik ističe se posrednošću i suhoparonošću. U njemu se nalazi opis cesta, slavne Luisenstrasse od Karlovca prema Rijeci,⁸ Josefinске ceste od Karlovca prema Senju,⁹ ceste Karlovac—Zadar.¹⁰ Iz njegova priručnika putnik može saznati da je Rijeka imala osiguravajuće društvo (od 1822), bolnicu, industriju likera, slatkiša i voštanica, da je imala gimnaziju, privredni sud¹¹, da je Zadar imao licej, babičku školu, rodilište, sirotište, posudbenu knjižnicu, industriju likera.¹² No ovo je djelo u stvari bilo priručnik koji će bar donekle zaštititi putnika od velikih neudobnosti i teškoća koje su na njega vrebale u našim krajevima, jer put po Hrvatskoj bio je moguć prije svega u kočiji ali češće na konju ili pješke. Tako Schmidl upozorava putnike da ne putuju po Dalmaciji kopnom jer je putovanje kopnom vrlo neudobno zbog loših ili nikakvih cesta pa im preporuča da nadu neku braceru i ističe da se ponekad zna pružati prilika da se putuje nekom goletom, brigantinom ili briggom.¹³ On isto tako upozorava putnika koje krajeve mora izbjegavati ako ne želi da ga napadnu hajduci. Krajeve oko Kapela u Lici smatra osobito nesigurnima.¹⁴ Zanimljivo je da Schmidl ističe da Dalmacija ima vrlo blago podneblje pa preporuča — kupanje u moru.¹⁵ No sve u svemu, Schmidlov priručnik je u stvari ono, što mi danas podrazumijevamo pod planinarskim vodičem. Od tog tipa vodiča Schmidlov se vodič razlikuje malo, samo po tome što ne napućuje putnika na vrhove planina nego se uglavnom pridržava puteva i staza.

Schmidl s ovim djelom ipak nije bio sretne ruke. S jedne strane Dalmacija bijaše udaljena i nezanimljiva pokrajina Carevine a suvremeni pojam klimatskog turizma još nije postojao.¹⁶ S druge strane Austrijski Lloyd, što ga je osnovao Karl Ludwig Bruck 1833.

kao agenciju za skupljanje podataka, postao je 20. travnja 1836. parobrodarsko društvo pa je 16. svibnja 1837. uveo liniju niz hrvatsku obalu Jadrana brodom **Arciduca Lodovico**.¹⁷ Tako je Schmidlov vodič zastario već dvije godine iza kako je tiskan. Parobrodarska linija od Trsta do Boke učinila je nepotrebnim Schmidlov priručnik, ali pojam suvremenog turističkog vodiča još nije nastao. Prvo meni poznato nastojanje Lloyda, da izda jedan suvremeni turistički vodič za Jadran, potječe iz godine 1845, kad se uprava obratila pismom od 20. lipnja Frani Carrari u Split s molbom da sastavi jedan vodič za Dalmaciju. Carrara je odgovorio 17. proinca 1846. i saopćio Lloydu da je obašao svu obalu do Kotora, pa je tražio da se snimi obala i nacrtaju vedute. Lloyd se s ovim nije složio. U dosad nesredenoj ostavštini Carrare koja se čuva u Arheološkom muzeju u Splitu našao sam odgovor Lloyd od 7. siječnja 1847. da bi takvo snimanje obale bilo previše, uopće da je vodič, kakvim ga je zamislio Carrara, naprsto pretežak i preopširan, ono što Lloyd želi, to je jedan strogo praktički vodič koji će poslužiti putnicima što putuju Lloydovim parobrodoma. I dok je putovanje do tada bilo moguće kopnom uglavnom u kočiji ili na konju, ako ne i pješke, pa su se prema tome pisali i putni priručnici, posuvremenjenje prometa dovelo je do potrebe sastavljanja praktičkih putnih priručnika u kojima će putnik naći pojedinstvo o voznim redovima, prenoćištima, restoranima, zanimljivostima i sl. Na taj način nastao je pojam suvremenog vodiča, onakvog kakvi su danas vodiči koje nazivamo turističkim. Pa ipak, pojam vodiča je postojao, ali ne i vodič. Izdavanje prve vodiča se izjavilo u a Lloyd, kako izgleda, prevladao nazor da oni koji stupe nogom na Lloydov parobrod vodič i ne trebaju. Putnici ne trebaju ni za što da se brinu, dovoljno je da se pouzdaju u kapetana. Umjesto da izdaje vodiče Lloyd se trudi da privuče putnike i reklamira putovanja niz hrvatsku obalu Jadrana iako onda, četrdesetih i pedesetih godina, pojam reklame još nije postojao u punom i suvremenom smislu te riječi. Jedini stvarni suvremeni vodič koji je tih godina izdan bio je anonimni **Triest und Umgebung**, Lloyd, 1852 (o Istri na str. 80—86).

Nije postojala ni gospodarska primjena fotografije, mada je francuski izumitelj Jacques Daguerre (1787—1851) dobio 1836. prve fotografije — **daguereotypes**. Stoga se Lloyd latio tradicionalnih umjetničkih sredstava u reklamne svrhe. Prvi Lloydov **public-relation office** zvao se **Literarisch-artistische Abteilung**. Taj odjel privukao je i zaposlio njemačkog slikara Bernarda Fiedlera koji je četrdesetih godina prošlog stoljeća živio u Mlecima, a onda je 1851. naslikao obalu kod Dubrovnika, 1853. pulsku Arenu, 1855. krajolik Boke, onda Dioklecijanov palaču u Splitu. U to doba je Lloyd izdao i **Album malerischer Ansichten aus Dalmatien und seinen Nebenländern** (Triest, s. a.) s tekstrom na engleskom i francuskom. Lloyd je izdavao još i **Illustriertes Familienbuch zur Unterhaltung**

und Belehrung häuslicher Kreise pedesetih godina. Johann Georg Kohl, autor klasičnog njemačkog putopisa po Istri i Dalmaciji, **Reise nach Istrien, Dalmatien und Montenegro** (2. sv. Dresden, 1851), bio je štićenik osnivača Lloyda, tada austrijskog ministra trgovine Karla Ludwiga Brucka, koji mu je napisao preporuku namjesništvu u Zadru.¹⁸ Lloyd je najzad uposlio i znanost u reklamne svrhe. Kako se pedesetih godina u Italiji i u južnoj Francuskoj pojavio pojam klimatskog turizma, »tršćanski Fugger«, milijunaš i potpredsjednik Lloyda Pasquale Revoltella (1799—1869) uputio je u Hrvatsku liječnika J. Alexandera von Goracuchi, koji je obašao svu hrvatsku, crnogorsku i slovensku obalu Jadrana i opisao podneblje i podobnost velikog broja mjesta na Jadranu za morske kupke polazeći sa stajališta da je sunčanje i kupanje u moru od prvo razrednog zdravstvenog značenja.¹⁹

No ova vrst reklame ipak je bila krajnje nepraktična i posve neprikladna za masovni turizam koji će započeti već krajem 19. st. Čovjek je morao biti liječnik, biti učenjak, biti književno i likovno naobražen da bi spoznao sve prednosti puta u jadransku Hrvatsku. K tome je morao proučiti i opširnu literaturu o Dalmaciji, kao npr. Kohl, koji je tu literaturu i naveo. K tome se Kohl nije ograničio samo na primorski dio Dalmacije, nego je u svom putopisu opisao i brojne izlete u unutrašnjost. Ti izleti ipak imaju manje karakter planinarenja, dakle sportskog podviga, kako mi to danas doživljavamo, a više egzotičnog i pestolovnog putovanja pješke, jer svrha tih izleta bijaše opis za evropskog čitača egzotičnih žitelja unutrašnjosti. Sve to skupa dovelo je do pojavljivanja potrebe djelâ za informiranje šire i odmora željne publike umjesto djela za učene ili za oduševljene čitače, kakva su djela Kohla, odnosno Pettera. Prvo djelo te vrsti je knjiga tršćanskog gimnazijskog profesora Franza Swide, **Das Königreich Dalmatien, Land und Leute, Im Anhang das Insurrections-Gebiet von Vincenz von Haard** (Beč, 1882). Knjiga se pojavila iste godine kad je austrijska južna željeznica (**Südbahn**) kupila Villu »Angiolinu« u Opatiji, a u zbirci Friedericha Umlaufta koju je izdavalо austrijsko ministarstvo vjera i nastave (k. k. **Ministerium für Cultus und Unterricht**). Swida se kompozicijski i faktografski posve oslanja na Franza Pettera i može se smatrati njegovim epigonom. No s druge strane njegovo je djelo mnogo čitkije i mnogo pristupačnije za putnika osrednje naobrazbe koji ne želi ulaziti u probleme. To je u stvari prvo djelo napisano ne samo za turiste, kao navedena djela Pettera i Kohla, pa Carrare, nego i prema turistima. I to ne samo prema onima koji putuju brodom i samo brodom, nego i za moguće pješake u unutrašnjosti priobalnih područja. U tom smislu djelo je u stvari zastarjelo, ono nije svjesno podjele na turistički i planinski dio, nego sadrži elemente za potrebe jednih i drugih putnika. Osim toga, to je djelo koje je izišlo državnom dotacijom, pa je nosilo i ponešto romantički pečat učenosti umjesto gospodarske

isplativosti, jer djelo nije imalo nekog gospodarskog značenja.

Već slijedeće godine bečka kuća Hartleben, poznata po izdanjima znanstveno popularnih djela, izdaje **Illustrierter Führer durch Dalmatien (Nebst Abbazia und Lussin) an der österreichischen Riviera längs der Küste von Albanie bis Korfu nach den Jonischen Inseln und durch Griechenland bis zum Hafen von Piräus** (1883). Za razliku od svih dotadašnjih djela ovo bijaše posve suvremen i isključivo praktički turistički vodič koji je sadržavao podatke o polasku, opremi i nazivu brodova, o hotelima, raznim servisima po gradovima, dakako, i o znamenitostima koje je navodio, ne ulazeći u njihov opis i ocjenu. Ovaj vodič međutim nije navodio nikakvih podataka koji bi mogli biti od koristi putniku pješaku, a ni planinaru, nego se strogo pridržavao putanje Lloydovih parobroda. U tom pogledu ovaj vodič posve strog se priklonio tipu suvremenog vodiča koji je stvorio Karl Baedeker (1801—1859) svojim **Führer durch Belgien und Holland** (1839), pa **Handbuch für Reisende durch Deutschland und den österreichischen Kaiserstaat** (1842). Tipološki se ova vrst praktičkog turističkog vodiča održala do danas, to je tip putnog priručnika za zemlje s razvijenim prometnicama. Kako je ovo bio vodič isključivo gospodarske a ne kulturne namjene to su izlazila uvijek nova izdanja koja su proširivana i upotpunjavana slijedeći razvitak i posuvremenjenje putničkog prometa krajem 19. st. Do 1912. izšlo je ravno 10 izdanja. Novo u ovoj konцепциji jest da je u njem dosljedno odvojen gospodarsko-reklamni od književno-znanstvenog aspekta putovanja. Počam od osamdesetih godina s jedne strane izlaze putopisna djela, opisi raznih izleta po Jadranu i Sredozemlju s književnim ili znanstvenim pretenzijama kao djelo Heinricha Noë **Wanderungen in und aus dem österreichischen Küstenlande, Krain, Istrien und den benachbarten Alpengebieten** (Glogau, 1888), s druge strane znanstvena djela o Istri i Dalmaciji iz zbirke **Die Oesterreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild** (svezak Görz, Gradiška, Triest und Istrien 1891, svezak Dalmatien, 1892), a s druge literatura namijenjena isključivo turistima. Prvi praktički vodič za sav Jadran najprije je zastupljen vodičem kuće Hartleben, a 1903. i 1907. izlaze poglavlja o Dalmaciju u novim proširenim izdanjima praktičkog vodiča Karla Baedekera (**Oesterreich-Ungarn, Handbuch für Reisende, Dalmatien, Ausflug nach Montenegro**, IV, str. 361—386, Leipzig). U svim ovim turističkim i znanstvenim izdanjima pojavile su se podjele naše obale po poglavljima na Istru, Hrvatsko primorje, Dalmaciju i »Albaniju«, pod kojom se zapravo podrazumijeva Crnogorsko primorje od Boke do Ulcinja, dakako tu je poglavljje i o Boki, koja se razmatra zasebno. Ta podjela odražavala je upravne i državno-pravne odnose Austro-Ugarske. Istra s Goricom, Kvarnerskim otocima, tršćanskom rivijerom bila je jedna upravna jedinica (u početku »das küstennäische Gubernium«) sa sjedištem u Trstu.

Dalmacija druga sa sjedištem u Zadru. Početkom 20. st. ove se pokrajine u Beču nazivaju »našim« ili »austrijskim« primorjem za razliku od »njihovog«, tj. hrvatskog odnosno ugarskog primorja. Ovo Hrvatsko primorje postalo je »hrvatskim« tek ugarsko-hrvatskom nagodbom 1868. za razliku od Rijeke koja je bila ugarski Corpus separatum, a dotada se nazivalo »ugarskim primorjem« kao u djelu Vincenza Bahtyani-ja **Über das Ungrische Küstenland in Briefen** (Pešta, 1805) što su prihvatili i njemački putopisci. Sada, u doba podjele, austrijski vodiči i turistički priručnici rado preskaču to »inozemno« Hrvatsko primorje koje se nalazi u sklopu ugarske države i krune.²⁰

No pošto je pojam praktičkog turističkog vodiča nastao i pošto se potvrdio, te je izdvojen iz književnih i znanstvenih djela o Dalmaciji a i od priručnika za putovanja pješke, pojavila se potreba dopadljivo napisanih vodiča koji će lijepim književno-publicističkim stilom privući putnika. Upotreba književnih i učenih sredstava zaista je imala svoje mjesto u turističkoj propagandi. Njemačka putna književnost imala je uzor u djelu Ferdinanda Gregoroviusa (1821—1890), **Wanderjahre in Italien** (1956—80). Za Dalmaciju, odnosno za cijeli Jadran, odgovarajuće je djelo bilo knjiga Armanda baruna von Schweiger-Lerchenfeld **Die Adria, Land- und Seefahrten im Bereiche des Adriatischen Meeres** (Beč-Pešta, Leipzig, 1883). Ovo djelo iscrpljuje se u detaljnim opisima krajolika i spomenika.

Prvi takav vodič koji je, oslanjajući se naovo djelo, nastojao zabaviti i stilizirati boravak turista na Jadranu bijaše vodič Josefa Stradnera **Rund um die Adria, Ein Skizzenbuch mit 34 Illustrationen** von Franz Schlegel (Graz, 1893). Ovaj vodič upotrijebljen je i prerađen za gore spomenuti službeni vodič Austrijskog Lloyda. Sam J. Stradner izdao je novo i prošireno izdanje u Grazu 1902/3. u tri sveska kao **Neue Skizzen von der Adria** (prvi za »Austriju« zapadno od Trsta, drugi za Istru, treći za »Liburniju« ili Hrv. primorje i za Dalmaciju). Stradner je bio novinar, koji je svoj novinarski stil znao uzdići gotovo do umjetnosti.²¹ Njegovo znanje o jadranskoj Hrvatskoj, njenim starinama i njenoj povijesti vrlo je opsežno i potpuno. Još veća je njegova sposobnost da u privlačnom i dopadljivom obliku prenese turističkoj publici svoje znanje ne ulazeći u probleme i ne želeti ih istvarati, jer Stradner bijaše novinar, ne istraživač i učenjak. No ni strogi don Franje Bulić, koji se užasavao nad netočnostima i stilskim neuglađenostima većine vodiča, nije imao što prigovoriti Stradneru.²² Još je važnije što je Stradner svojim dobrim stilom, u koji je zaodjenuo svoje opsežno znanje o Dalmaciji, uspio izvršiti utjecaj na književne putopise toga doba koji svi stoje pod snažnim stilskim i kompozicijskim utjecajem vodiča. To su u prvom redu putopisi Bernarda Leskera, **Eine Fahrt an die Adria** (Stuttgart, 1895), pa Georg Baumberger, **Blues Meer und schwarze Berge, Volks- und Landschafts-**

bilder aus Krain, Istrien, Dalmatien, Monte-negro (Einsiedeln, 1900).

Vodiči o jadranskoj Hrvatskoj i dalje izlaze u Beču, oni se proširuju i na sjevernu Hrvatsku, pa i Bosnu kao praktički vodič Josefa Glasera **Reiseführer, Wien, Agram, Banjaluka, Jajce, Sarajevo, Metković, Ragusa, Cattaro, Lissa, Spalato, Sebenico, Lussin, Pola, Triest, Adelsberg** (Beč, 1898). Društvo za promicanje narodno-gospodarskih interesa kraljevine Dalmacije (**Verein zur Förderung der volkswirtschaftlichen Interessen des Königreiches Dalmatien**) koje je 1894. u Beču osnovao grof Johannes von Harrach²³ izdaje svoj vodič. To je vodič Reinharda E. Petermanna **Führer durch Dalmatien** (Beč, 1899). Za razliku od Stradnera koji je bio majstor stila, Petermann je pokazao umijeće pristupačnog turistički-popularnog sistematiziranja znanja o Dalmaciji uz praktične savjete i podatke o hotelima i prometnim vezama. Opisao je puteve u Dalmacij poput Schmidla a onda gradove i građevine poput Franza Pettera. Petermannov vodič je u punom smislu opet jedan enciklopedijski prikaz Dalmacije koji se razlikuje od Carrarinog, Peterovog, pače i Swidinog po tome što je posuvremenjen i funkcionaliziran za turizam. A turizam Dalmacije toga doba bio je samo naoko suvremeni turizam, isto kao što je i promet Dalmacije bio samo naoko suvremen. Bio je naime suvremen samo po Lloydju i njegovim (poslije 1894) brzim prugama. Unutrašnjost je bila još netaknuta divljina. Nije stoga čudo što se Petermannov vodič svojim većim dijelom jako približio tipu današnjeg planinskog vodiča.

Petermannov vodič prevela je grofica Mianne von Harrach na francuski 1900, a don Frane Bulić ga je vrlo povoljno ocijenio.²⁴ Danas je Petermannov vodič jedan od važnih izvora za poznavanje povijesti i gospodarskih prilika Dalmacije na prelazu stoljeća, posebno zanimljiv zbog podataka o zemljopisnim svojstvima dalmatinskih planina.

Na početku stoljeća vodiči izlaze jedan za drugim što potvrđuje živ turistički promet u Dalmaciji. God. 1906. u Münchenu i Brixenu izlazi vodič A. Schmalixa, **Ragusa und Umgebung, mit 70 Illustrationen, Federzeichnungen von Ida v. Lasser-Schmalix und 2 Karten**, god. 1907. u Grazu novo izdanje Stradnerova **Adria-Führer** u kojem je Stradner za razliku od prijašnjih vodiča iscrpljeno izvjestio o hotelima i kupališnim mjestima jadranske obale.²⁵ Književni putopis sve je bliži vodiču, kao npr. putopis katoličkog poslanika u njemačkom Reichstagu Wilhelma Franka, **Ueber das adriatische Meer hin und her Reiseindrücke** (Berlin, s. a. oko 1907). To dokazuje književnu poticajnost vodiča kao masovnog medija i njihovu proširenost. Poput Schmalixova vodiča koji se bavi samo Dubrovnikom pojavljuje se dvojezični vodič G. W. Gessmanna **Split u slikama i opisu, Spalato in Wort und Bild**. Za razliku od svih dotadašnjih, ovaj vodič izdan je u Splitu (s. a. oko 1910). U malo neobičnu turističku propagandu spada i djelce austrijske književnice [Natalijel]

Bruck-Auffenberg, **Dalmatinische Weinwerte**, Hans v. Zobelitz, **Ueber den Dalmatiner Wein, Aus dem Werke »Der Wein«, Vorwort** von Rudolf Krasnigg (Beč s. a. isto oko 1910). U to vrijeme, oko 1910, pojavljuje se i jedan svezak akvarela Georga Holuba i Rudolfa Konope, **Istrien — Dalmatien, 52 Faksimilabdrücke nach Original-Aquarellen** (Beč-Berlin-Leipzig-Stuttgart, s. a.), onda opet jedan praktični **Neuer Dalmatiens-führer** Josefa Dreisingera (Gruž, s. a., 1910?), pa onaj E. Paske, **Praktischer Wegweiser durch Dalmatien** (Beč, 1911). Jedan od nedostataka svih ovih vodiča su tehnički loše fotografije, koje se pojavljuju još od 1883. Prve stvarno uspjele fotografije snimio je i objavio Bruno Reiffenstein uz tekst Artura Rösslera — **Dalmatien — Kunst und Natur in Bildern, 146 Original-Aufnahmen** (Leipzig, s. a. [1910]).²⁶ I nadvojvoda Ludwig Salvator okušao se te godine s 12 uspjeлиh snimaka u vodiču **Der Kanal von Calamotta** (Beč, 1910). Uloga fotografije u turističkoj propagandi postaje te godine značajna. Ova poplava vodiča ima i svoje loše strane jer se pojavljuju površni vodiči puni grešaka, npr. anonimni vodič knjižare Morpurgo u Splitu 1912. **Führer durch Spalato mit Umgebung**, koji don Frane Bulić naziva najgorim od svih vodiča, pa vodič Camilla Morgana, **Dalmatien, Bosnien, Herzegovina, Montenegro und die Jonischen Inseln**, Praktischer Reiseführer (Berlin, 1912) ili **Dalmatien, seine Grenzländer und Corfu** istog pisca (Berlin, 1912).²⁷ No u to vrijeme i književni putopis po Dalmaciji postaje površan i pun grešaka kao npr. putopis [Friedrich] Poths-Wegnera, **Dalmatien, Montenegro, Albanien** (Berlin, 1901, 1912) koji je u Arheološkom muzeju u Splitu uspio vidjeti čak Dioklecijanov sarkofag(!), a malo je trebalo pa da nađe i njegovu mumiju, zbog čega mu se don Frane Bulić rugao.²⁸

Uloga don Frane i Arheološkog muzeja u Splitu nije međutim bila samo prigovaranje i izrugivanje nepismenim piscima vodiča i putopisa. Don Frane bijaše neosporni autoritet u pogledu poznavanja starina Dalmacije, posebno Dioklecijanove palače i razvalina Salone. Vrlo velik broj putopisaca koji bi stigli u Split posjetili bi don Franu a on bi ih u pravilu proveo kroz Dioklecijanovu palaču i Solin, ako bi bio dobro raspoložen, ili bi im dao nekog od svojih kustosa da ih vodi.²⁹ Izdavači vodiča, bar oni koji su držali do svojih izdanja, kao Baedeker ili Hartleben, običavali bi se obratiti don Frani za podatke.³⁰

Umjesno je pretpostaviti, da bez don Frane možda ne bismo bili dobili ni jedan dobar i pouzdani vodič po Dalmaciji. Pred prvi svjetski rat se, valjda u želji da suzbiže loše i površne vodiče, ponovno pojavljuje državna subvencija vodičima pa izlazi vodič **Dalmatien in Wort und Bild** bez naznake autora, a u izdanju k. k. Ministarstva javnih radova i turističkog saveza Dalmacije, s 16 fotografija (Beč, 1913). To je ujedno i zadnji vodič koji je o jadranskoj Hrvatskoj izšao prije prvog svjetskog rata.

Ova odluka bečkog ministarstva, koje je željelo dobiti izdavanje vodiča u svoje ruke, pokazuje od kolike je vodič važnosti. U razdoblju masovnog turizma vodič je masovni medij, pa se njegov utjecaj može usporediti s utjecajem novina, radija, televizije i ostalih sredstava za masovnu komunikaciju. No ako su u pitanju strani turisti, onda je njegovo značenje još i veće, jer vodič je često jedino što oni u našoj zemlji i o našoj zemlji čitaju, osobito ako se radi o turistima stranoga je-

zika, kojima su mjesne novine nedostupne. Greške i netočnosti koje se pojave u vodiču mogu postati uzrok vrlu nezgodnih predrasuda. Turistički radnici na početku ovoga stoljeća osjetili su nagonski važnost vodiča pa opažamo s jedne strane nastojanje da vodiči dođu u naše ruke, te da izlaze u dvojezičnim(!) izdanjima kod nas, npr. u Splitu, a s druge želju Austrije da ih podvrgne nadzoru svojih ministarstava.

Summary

THE RISE AND THE DEVELOPMENT OF THE GERMAN GUIDEBOOKS AND TOU- RIST ADVERTISING IN THE ADRIATIC CROATIA TILL 1914

The upper Croatian coast was firstly described in a German travel manual as early as 1788 by Rudolf Jenne, the upper and the lower coast were described in 1835 by Adolf Schmidl.

As the Austrian Lloyd established a steamship line down the Croatian coast in 1837, the book by Schmidl became soon obsolete. New travel manuals were considered superfluous, because the traveller were advised to repose trust and confidence in the master of their steamship. The Lloyd started

an advertising by traditional artistic means. It initiated a number of literary written travel books and published some albums with paintings as the daguerrotypes were not in use yet for advertising purposes. The first modern guidebook was copyright only in 1883 by Hartleben in Vienna and then by Lloyd and Baedeker. Early in the 20th Century there is a trend in publishing tourist guidebooks at home in the coastal towns of the Croat province in Dalmatia, ruled by Austria and in Vienna by the Government.

BILJEŠKE

1. U ovoj raspravi nije obuhvaćena specijalizirana turistička i planinska periodika koju sam obradio u raspravi »Austrijsko turističko i planinsko novinstvo o jadranskim krajevinama«, Naše planine, XXV. 1973. br. 11–12. str. 268–272. U ovoj se raspravi bavim vodičima i to njemačkim jer u to doba, dakle do 1914, drugih vodiča jedva da je i bilo.

2. Zoran Kostantinović u uvodnom poglavju svoje knjige *Deutsche Reisebeschreibungen über Serbien und Montenegro*, München, 1960. veli da je Dalmacija bila u to doba poznata u njemačkim putnim napucima kao Meran. U takvim napucima nalazile su se pored ostalog i neke rečenice na našem jeziku, koje su upućivale putnike kako da traže hrane, pića, prenoćišta i – kako da se obrate prostitutkama. Objašnjavane su i naše psovke i njihova sintaktička konstrukcija.

3. Miroslava Despot, *Viridarius Adriaticus* iz godine 1687. »Bullettin odjela VII. za likovne umjetnosti JAZU VIII. 1960. 1. str. 67–73.

4. Josef Matl, »Ragusa (Dubrovnik) in der deutschen Literatur« u *Sudslawische Studien*, München, 1965. str. 337–363.

5. Marija Terezija uputila je 1775–76. u Dalmaciju jednog agenta koji je Dalmaciju opisao u opširnom izvješću. Taj rukopis otkrio je Garga Novak, »Jedan anonimni rukopis iz 1775/6. godine o dalmatinskim Zagorcima (Morlacima), primorciima i otočanicima«, *Narodna starina*, Zagreb, 1930, knj. IX str. 21–38. Prvu glavu tog rukopisa objavila je Maja Novak, »Dubrovnik u sedamdesetim godinama XVIII. stoljeća« (Izvještaj carskog vladi u Beču 1. poglavljje), »Analji Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku VI–VII. 1957–59 str. 267–282. Grga Novak, »Dalmacija god. 1775/6. gledana očima jednog suvremenika«, *Starine JAZU*, knj. 49. str. 5–79.

6. Otkriće ovog djela također zahvaljujemo Miroslavi Despot, »Strani pisci o Rijeci i hrvatskom primorju u 18. i 19. stoljeću, Bio-bibliografski pri-

log«, *Riječka revija*, III. 1954. 1–2. str. 37–44. Tih godina putuje Hrvatskom i Bosnom i Balthasar Hacquet o kojem sam opširno izvjestio u posebnoj raspravi: »Balthasar Hacquet, prvi folklorist i etnolog hrvatskih krajeva«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdrio Lingvističko-filološki*, XI. 1972/1973. sv. 11. str. 421–440.

7. Franz Petter, »Das Königreich Dalmatien beschrieben von A.A.Schmidl«, Angezeigt durch Professor... in Spalato, *Oesterreichische Blatter für Literatur, Kunst, Geschichte*, III. 1846. 70. str. 548–551. Schmidl se služio još i kartom cesta po Dalmaciji, *Strassen-Karte des Königreichs Dalmatien*, Beč, 1831; M. Traux *Karte von Dalmatien und dem Gebiete von Ragusa*, Beč-Pešta, 1815. Beč, 1829.

8. Schmidl, str. 500.

9. Schmidl, str. 508.

10. Schmidl, str. 513.

11. Schmidl, str. 505.

12. Schmidl, str. 519–520. O industriji likera u Zadru vidi kod Borisa Jurica, »Razvoj industrije u Zadru od pojave prvi manufakture do suvremenе industrijske ekspanzije«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. 19. 1972. str. 499–524.

13. Schmidl, str. 548. A koliko su ta putovanja bila neudobna i koliko su putnici bili izloženi neugodnostima i samovolji kapetana opisuje B.V.M. (von Ladenburg) u djelu *Reise durch Oesterreich nach Konstantinopel und Triest*, Hamburg, 1839. Ladenburg se u Smirni 1836. ukrcao na brod nekog Bokelja koji je plovio za Trst. Pogodili su se da će autor biti sam u kabini. Tako je doduše i bilo, ali je kabina bila puna robe, krumpira i drugog živeža, također i štakora. Brod je bio naoružan topovima. Kapetana autor opisuje kao sirovog čovjeka. Hrana je bila loša, kaštradina se jela svakog dana. Stoga autor nije htio čak ni Božić slaviti s posadom iako je bio katolički kao i posada, pa kad su prolazili ispred Boke spomenuo je Boku kao mjesto »...wo die grossten Schurken

dieser Orte geboren werden« (gdje se radaju najveći nitkovi tih krajeva) (str. 167–174). U Trstu je nadjad morao 40 dana zepsti u karanteni (str. 205–206).

14. Schmidl, str. 501.

15. Schmidl, str. 515.

16. Razvitak turizma obradujem u posebnoj raspravi.

17. Der Oesterreichische Lloyd und sein Verkehrsgebiet, Offizielles Reisehandbuch herausgegeben von der Dampfschiffahrts-Gesellschaft des Oesterr. Lloyd, Chefredacteur: Hugo Burger, I. Theil, Istrien, Dalmatien, Herzegowina und Bosnien, Wien-Brunn-Leipzig, 1901. str. 9–10.

18. Historijski arhiv u Zadru, Pres. spisi, 1627/III 6 Beč, 11. rujna 1850.

19. J. Alexander Ritter von Goracuchi, Die Adria und ihre Küsten mit Betrachtungen über Triest als Badeort nebst einer Erörterung über das Seewasser und dessen heilbringende Wirkung, Triest, 1863. Uz ovo djelo pojavio se još niz znanstvenih rasprava o podneblju jadranske Hrvatske na koje se osvrćem u raspravi o povijesti turizma u Hrvatskoj

20. Ova podjela danas zaista više nema nikakvog smisla, a k tome je i preglomazna i nepraktična. Zato da kratko pišem jadranska Hrvatska odnosno Crnogorsko primorje. U pitanju u svezi sa Slovenskim primorjem ne ulazim.

21. To nije rijetka pojava u novinarskom zanimanju. Klasičan je primjer praškog novinara i komunista Egona Erwina Kisch-a (1885–1948). Španjolski novinar Torcuato Luca de Tena postao je 1972. čak članom španjolske Akademije (La Real academia española), isp. Marino Gomez-Santos, »Torcuato Luca de Tena academico«, Mundo hispanico, Madrid, XXV. 1972. 294. str. 22–24. O Stradneru kao turističkom novinaru pišao sam u mojoj gore navedenoj raspravi o turističkom i planinskom novinstvu.

22. (Anonymus), »Stradner J. — Neue Skizzen von der Adria. I. Von San Marco bis San Giusto, 1902; II. Istrien, 1903; III. Liburnien und Dalmatien, 1903.«, *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, XXXVI. 1913. 1–12. str. 87.

23. O tome vidi kod Vjekoslava Maštovića, Prvi turistički savezi Dalmacije g. 1899. i 1909. Zadar, 1960.

24. La Redazione: »R.E.Petermann, La Dalmatie, traduction libre de l'Allemand par la Compagnie Marianne de Harrach, Vienne, 1900 — Paris,« *Bullettino di archeologia e storia Dalmata*, XXIII. 1900. 12. str. 296.

25. Novo izdanje izšlo je u Trstu, 1911. *Adria-Führer, insbesondere Anzeigen der Seeabde und Luftkurorte an der Adria*.

26. Don Franjo Bulić priznaje da su snimeći dobrili ne cijeni tekst, »Roessler A. — Dalmatien, Wien, 1910.«, *Bullettino...* XXXVI. 1913. 1–12. str. 81; vidi još osvrte u *Oesterreichische Rundschau* 1911, str. 479. *Hrv kruna*, 1911. br. 15–20, *Adria*, Trst, III. 1911. str. 15.

27. (Anonymus), »Illustrierter Führer durch Spalato mit Umgebung etc. Spalato, 1912.«, *Bullettino...* XXXVI. 1913. 1–12. str. 83 »Morgan C. — Dalmatien, seine Grenzländer und Corfu (Griebens Reiseführer nr. 161. Berlin, 1912)«, *Bullettino...* XXXVI. 1913. 1–12. str. 83.

28. (Anonymus), »Poths-Wegner, Dalmatien, Montenegro, Albanien, Leipzig, 1912.«, *Bullettino...* XXXVI. 1913. 1–12. str. 98.

29. Tako je npr. Georgu Baumbergeru, ispis. Blaues Meer und schwarze Berge, Volks und Landschaftsbilder aus Krain, Dalmatien, Montenegro, Einsiedeln, 1900 str. 191–194. Wilhelmu Francku, Ueber das adriatische Meer hin und her, Reiseindrücke, Berlin, s.a. (1907), str. 36, dao kustosa Ivana Znidarića da ga odvede u Solin Hermann Bahar opisuje don Franu ovako: »Ein grosser alter Bauer, mit der langsamem Feierlichkeit eines Landgeistlichen und dem weltblindem Auge eines Visionars (...) Ein dalmatinischer Abbe Constantin mit einem Zug ins Heroische der grossen Traumer« (Veliki stari seljak s polaganim svečanim načinom seoskog župnika i okom vizionara slijepim za svijet. Dalmatinski Abbe Constantin s crtom herojskoga koja se sreće kod velikih sanjara). Isp. *Dalmatinische Reise*, Berlin 1909. str. 117.

30. Isp. (Anonymus), »Morgan C.—Dalmatien, seine Grenzländer und Corfu (Griebens Reiseführer nr. 161. Berlin, 1912)«, *Bullettino...* XXXVI. 1913. str. 83.

Stipe Vrdoljak

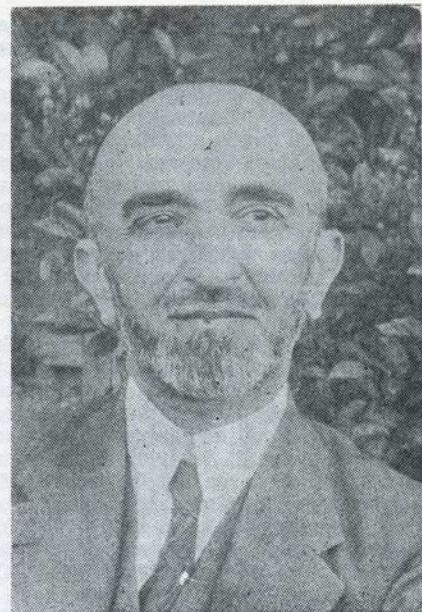
Treba objaviti tužnu vijest da je 20. rujna prestao da živi planinar o kome su nedavno »Naše planine« pisale kao o iznimno dugovječnom i čvrstom čovjeku, izuzetno bistrom duhu u kome se potvrdjivalo mišljenje da planinarstvo čeliči čovjeka i čini ga otpornim prema nedaćama života i skoro neprobojnim u odnosu na samu smrt. Činilo se da je tako sve do dana kada je planinar Stjepan Vrdoljak tihu usnuo, a da se više ne probudi. »Starac Stipan«, kako je sam volio da sebe naziva u šali i u krugu svojih prijatelja, čuvajući u tom nazivu jedan intimni prizvuk poezije iz naših narodnih izvora, usagio se kao što dogorijeva panj na pradjedovskom ognjištu. Iza njega je ostao pepeo i puhor iz koga će se raspiriti nova vatra za mlađe generacije. Ostale su uspomene na njega, jer ništa ne umire potpuno ako i dalje živi u nama kao sjećanje, kao prijateljstvo, kao zahvalnost za djela ma kako ona bila prividno mala ili ne-

znatna. Stipe Vrdoljak je sebe potvrdio svojim radom i svojim, ne plašimo se te riječi, djelima. Život mu je bio plodan, neumorno je radio do zadnjeg časa, dajući upravo planinarstvu svoje posljednje misli, svoje proplamsaje prije konačnog dogorijevanja. Citaoci »Naših planina« i ostalih planinarskih publikacija osjetit će to dobro, ako su osjetili intimnu ljepotu i toplotu njegovih crtica i članaka. Taj stari hrast iz naših šuma prosipao je plodove svoje, rasipao svoj žir i u dubokoj jeseni svoga života. Mi planinari, lutajući našim planinama i šumama, nademo se tako najednom pred fenomenom prestanka života. Stoljetno drvo, koje smo navikli da gledamo godinama u punoj snazi, ugledamo najednom sasušeno i mrtvo. Bez ikakvih prividnih razloga iz grana više nikada ne izbijaju mladice, ne zazeleni lišće. Isto tako nas je ove jeseni iznenada zauvijek ostavio najstariji dalmatinski planinar.

Boris Regner

Dr Marko Tomičić

1872—1955



U dugačkom nizu naših vrijednih prethodnika stoji ime dra Marka Tomičića, liječnika, planinara, botaničara-amatera, velebitskog oduševljenika i potpredsjednika podružnice HPD-a »Visočica« iz Gospića. Njegov primjer svjedoči kako se i u poodmaklim godinama može mladenačkim žarom razbuktati ljubav prema rodnom kraju i planinarstvu, i onda puno učiniti na tom polju. Samo nešto više od 10 godina dr Tomičić je planinario, botanizirao po Velebitu, uređivao Gojtanov dom, oduševljavao druge i sve to opisao u svom Dnevniku.

Potomak stoljetne ličke graničarske obitelji iz Ričica kod Lovinca ispod Sv. brda nije iznevjerio svoje pretke i došao je u Liku da na rodnim ognjištima proveđe najveći dio svog života, i ostavi dubok trag kao liječnik, kao vrstan zubar i poznati planinar-botaničar. Potjeće iz obitelji koja je dala niz visokih austro-ugarskih časnika. Carevina ih razasila diljem Evrope da je brane i uzdrže, a oni svojom darovitošću postižu i najviše vojničke položaje, uvijek ostajući vjerni svom narodu i zavičaju. Tijekom službovanja diljem Evrope puno je strankinja ušlo u život članova obitelji Tomičić, srastalo se s njima i odgajalo mlade Tomičiće kada su rođene Ličanke. Ta magična obiteljska ljubav za rodni kraj ispod Velebita i njegove ljepote očarala bi i njihove supruge da slijede svoje muževe, da slijede duh njihove loze i zov ličkih planina.

Dr Marko Tomičić rodio se u Zagrebu godine 1872. Djetinjstvo i mладост proveo je u Budimpešti, gdje mu je otac služio u austro-ugarskoj vojsci. Godine 1895. diplomira na Medicinskom fakultetu u Budimpešti. Liječnički poziv počinje radom u bolnici u Mohaču da bi na nagovor svog oca i po tradiciji ličkih časnicičkih obitelji prešao u vojnu službu i u

njoj ostao do sloma Austro-Ugarske monarhije. Kao liječnik-časnik po vlastitoj želji dolazi iz Mađarske u Hrvatsku, u Gospić, da bi naučio hrvatski jezik, koji do tada nije dobro poznavao. Poslije, do kraja života, bojao se je da nije dobro savladavao jezik svog naroda.

Poslije prvog svjetskog rata postaje županijski fizik ličkohrvatske županije. Zbog neslaganja s tadašnjim režimom napušta državnu službu i bavi se privatnom liječničkom praksom. I taj posao napušta, usavršava se u zubarstvu i njim se bavi odgajajući svoju mnogobrojnu obitelj.

Prateći djelovanje Ivana Gojtana u razvijanju planinarstva u Lici, otvaranjem Gojtanova doma na Visočici 1929. godine i otvaranjem drugih planinarskih kuća i skloništa, postaje oduševljeni poklonik planinarstva i poklanja mu sve svoje slobodno vrijeme. Prateći rad stranih botaničara na Velebitu i sam ih slijedi i u vezi s tim stvara mnogobrojna poznanstva širom Evrope korespondirajući sa čuvenim botaničarima.

Punim žarom posvećuje se skupljanju velenitske flore i uređuje herbarij s oko tisuću primjeraka biljaka.

Potrebo je posebno istaknuti činjenicu da svoje planinarsko djelovanje počinje kad se već dobrano približio šezdesetim godinama svog života.

Dugo godina bio je potpredsjednik podružnice HPD-a u Gospiću i zapaženim člankom o najvišem vrhu Velebita u Hrvatskom planinaru 1940/1 uključio se u brojnu skupinu polemičara o toj temi. Za vrijeme drugog svjetskog rata obitelj Tomičić odlazi u Zagreb, gdje godine 1955. umire dr Marko Tomičić u starosti od 83 godine.

Njegovo planinarsko i botaničko djelovanje najbolje će nam prikazati njegov sačuvani Dnevnik.

Iako nije namijenjen za tisak ipak je Tomičićev Planinarski dnevnik 1930—1941 vrijedan pažnje. To su zapisi strastvena planinara, odličnog botaničara-amatera i dobrog oca obitelji. Pisan »Na spomen mome sinu Ljudevitu, koji je mene najčešće pratio prigodom planinarenja u Velebitu«, kako glasi posveta, sav odiše ljubavlju za Velebit i njegovo raslinstvo i sa čežnjom da na Velebit krenu svi slojevi naroda isto onako kako je on često vodio svoju obitelj.

Dnevnik sadrži opise 62 izleta, od kojih je 59 na Velebit, a tri u ostale dijelove Like, zatim dva izleta prije početka pisanja Dnevnika, zaključnu riječ i na kraju poglavje Ostalo što je u vezi s mojim planinarenjem, u kojem je 1. Predgovor, 2. Spomen slovo Ivanu Gojtanu, 3. Da li su velebitske kote 1758 i 1741 na specijalnoj karti označene ispravnim nazivom i visinom? (Tiskano u HP, 1940/1), 4. Dodatak uz članak »Rhododendron na Velebitu« od dr Stjepana Urbana (HP 1940/3), 5. Odgovor dru Stjepanu Urbanu na kritiku moga članka, 6. Nekoliko turističkih problema Like (dio istoimenog članka iz Hrvatskog dnevnika od 18. travnja 1940, koji je napisao Tomičić), 7. Index terenskih točaka, 8. Botanička zapažanja, 9. Florističke bilješke iz herbarija dra Tomičića od R. Domca.

Opseg Dnevnika je 290 tipkanih stranica, pisanih od kolovoza 1930. do lipnja 1941. godine, sa 134 fotografije i jednom skicom u vezi s člankom o najvišem vrhu Velebita. Fotografije su snimali članovi obitelji ili su dar prijatelja i među njima se naročito ističu one Griesbacha, N. Janušića i L. Vajde. Šteta što su većinom manjeg formata, a samo manji dio veličine 9 × 14.

Evo nekoliko karakterističnih dijelova Dnevnika:

»24. kolovoza 1930. Naš smo naum zaista i izveli, jer smo baš kod zalaza sunca stigli do Gojtanovog doma. U tom momentu iz dolina i uzduž obronaka žurili su se gusti oblaci, te je izgledalo, da su svi imali za cilj vrh Visočice. Sunce je već sasma zaronilo u more, ali su njegovi, sada već grimizni traci, titrali na užurbanim oblacima i na vrhovima, koji su izoblaka virili.

Sjetio sam se, da sam sličnu grandioznu sliku već jednom video u mojoj fantaziji, kada sam čitao kako Mefisto sa visine pokazuje Faustu našu zemaljsku kuglu, a Faust ganuto promatra to sklonište svega čovječanstva.«

Uz izlet na Bunjovac (Bunovac, Bunjovačka draga) 26. kolovoza 1933. razmatra značenje riječi Bunjovac, bunja, i navodi uz svoj tekst jedno mišljenje: »Sredozemnim (grčko-rimskim) kulturnim dobrima pripadaju »bunje« (kolibe), značajne male kamene građevine, građene od same kamena bez veza, presvođene također kamenom, nepravom kupolom koja se prema vrhu sve više suzuje, a na vrhu je obično zatvara povelik kamen. Ove su bunje u davnini služile vjerojatno i ljudima za stanovanje, inače služe pastirima za sklonište.« I nastavlja: »Takovu sam bunju vidio na mom izletu, i to baš u blizini livade Bunjovac na južnoj strani Malovana. Ova koliba bila je vlasništvo gazde Vrkića. Inače grade Slaveni svoje pastirske kolibe iz drveta. Možda i riječ Bunjevcu potječe od riječi bunje, a ne od Bu-

ne.«

Godine 1935. spominje gostonicu na Alanu kao svratište kirijaša, koji su prevozili drvo iz Štirovače u Jablanac, ali često i žandare, koji su dosta krstarili Velebitom tih godina i boravili u planinarskim skloništima, jer su to bile burne godine u Lici i Velebitu (pobuna u Brušanima 1932, smrt kralja Aleksandra 1934, Jevtićevi izbori i pogibija seljaka iz Žitniku 1935, pogibija omladine u Senju 1937).

Treba zamisliti Tomičićovo zadovoljstvo kad je 16. svibnja 1936. pronašao Degeniju velebitku na Planu iznad Šugarske dulube, na mjestu koje su opisali Horvat i Rossi, i to u cvatu kakvu je nisu vidjeli ni Degen ni Rossi.

»I nehotice sam sa ganućem mislio na ove marljive, sada već pokojne, istraživače velebitske flore, koji nisu imali nikada to zadovoljstvo, koje sam ja sada uživao. Nije mi bilo sada žao ni truda ni troška, a nije me ni jadilo slabo vrijeme, sve je bilo sada lakho i maleno prema ovom velikom zadovoljstvu, koje me je ispunilo.«

Dana 2. srpnja 1937. susreće na Strugama svog sugrađanina dra Narančića, planinara i odvjetnika, koji je došao s jednim zidaram kolaudirati novoizgrađenu cisternu na Marasovcu. Drugog dana obilazi Tadinu glavicu iznad Velike Paklenice u nadi da će tamо pronaći Leontodon Rossianus i piše: »Vrlo sam se veselio ovom nalazu, jer mi je uvijek žao bilo, da ovu biljku, koja je svoje ime dobila u počast moga bivšeg pukovnijskog druga, još nisam poznavao (Lj. Rossi).«

Tih dana nastoji pronaći najzgodnije mjesto za izgradnju skloništa pod Tadinom glavicom »koje je mjesto dr Krajač još za vrijeme svoga ministrovanja preporučio za ovu svrhu, a koje sam ja prije 14 dana već bio pohodio, pa bi mogao sada kod povjerenstvenog pregleda ovoga mjesta kao provodič mom društvu na usluzi biti.« Na istom izletu traži pogodnu lokaciju za izgradnju skloništa na Solilu, zapadno od Svetog brda, koje je tu brzo izgrađeno, jer ga Tomičić spominje 5. lipnja 1938. godine.

25. rujna 1938. kolaudira novoizgrađeni limeni krov na Gojtanovu domu, a 15. i 16. listopada iste godine opet nadgleda Gojtanov dom i veseli se što je postavljena crpka na cisternu, koja je sprječila onečišćavanje vode, zatim 29. lipnja 1939. kolaudira zidove Gojtanova doma, koje je domar Đurica Vučnović obložio šimlom. Već 8. srpnja 1939. susreće zidare koji obziđuju vrelo na Lišćanim bunarima.

U predvečerje drugog svjetskog rata, 22. svibnja 1940., s čuvarom Đuricom odlazi u Gojtanov dom da ga pripremi za sezonu. »Bilo je to upravo u ono vrijeme, kada se svaki čas očekivalo da će planuti rat i sa Jugoslavijom. Puhala je jaka jugovina. Išao sam za-

mišljeno. Mučila me je misao, ne idem li zadnji put u ovu meni tako milu planinu. Već smo morali baš dan prije ovoga izleta iskopati streljački jarak, u kome bi se mogli skloniti u slučaju zračnog napadaja.«

I onda slijedi težak udarac o kome piše: »Dne 20. listopada 1940. krenuo sam sa Ljudevitom na Visočicu. Vrijeme je bilo lijepo. No ipak nismo imali nikakvo raspoloženje za taj put, jer nas nije više čekao na Visočici prijazan Gojtanov dom, već smo baš zato išli gore, da na garištu tog doma ustanovimo što je ostalo od ove nama svima tako mile planinarske kuće«, i dalje: »Brzo smo stigli sada već i do garišta Gojtanovog doma, te nam se vežu slika te kuće bez krova, bez prozora i vrata a začađanim zidovima žalosnom pokazala.

Ogorčenje je nadvladalo nuda mnom radi zaostalosti ili pokvarenosti jednog dijela našeg naroda, kome čak i planinarska kuća smeta.

Tri godine trudio sam se, da tu kuću dotjeram, a sada sav je plod ovoga moga rada uništen.

Teško mi je bilo pri duši vidjevši tu pustoš, pa sam se sjetio pokojnoga Gojtana (umro prije 8 mjeseci, opaska pisca), kako bi bilo istom njemu, kada bi morao vidjeti rezultat svoga tri deset godišnjeg požrtvovnog rada kao ruševinu.«

I završava opis ovog izleta: »Našem planinarskom društvu mogli smo samo da javimo, kako je osim vanjskih zidova sve uništeno požarom, koji je neka prokleta ruka podmetnula onoga sudbonosnoga 9. rujna 1940.«

Poslije opisa nekoliko manjih izleta u prvoj ratnoj godini kaže u zaključku: »Sa redovitim planinarenjem po Velebitu počeo sam istom u mojoj šezdesetoj godini, jer su tek od konca trećeg decenija sadašnjeg vijeka dalje počela nicati skloništa u toj planini koja su nam omogućila da je bez većega napora pohodimo, što je u mnogome olakšao u to doba izašli Vodič dra Poljaka. Moja izvorna je nakana s tim dnevnikom bila samo ta da zabilježim: potrebno vrijeme za prevaljivanje stanovitih odsjeka puta, dob kada je najbolje da se krene na dotični izlet, priliku kojom je najbolje doći do polazne točke, troškove, a napokon i ime nosača odnosno provodiča.«

I završava Dnevnik 22. veljače 1943. godine: »S toga dodao sam ovom Dnevniku odmah i zaključnu riječ, koju s pravom mogu završiti Degenovim riječima koje u slobodnom prijevodu glase: Oprštam se, dakle, ujedno s ovim krasnim od sunca zažarenim bregovima Velebita, koji su mi kroz dugi niz godina pružali užitke kakve ne ču doživjeti nikada više...«

Na kraju Dnevnika dodane su Florističke bilješke iz herbarija dra M. Tomičića, a napisao ih je Tomičićev zet prof. dr Radovan Domac. Objavljene su u periodičkom časopisu zagreba-

čkog botaničkog instituta *Acta botanica godine 1949*. U njima se navodi da je Tomičić 31. svibnja 1937. pronašao na Trošeljevcu *Ribes vitifolium*, koji 12 godina kasnije Domac identificira kao *Ribes petraeum Wulf* i »prema tome biljka dra Tomičića predstavlja prvi sigurni nalaz ovog rijetkog ribiza ne samo na Velebitu, nego i za floru Hrvatske.«

Iste godine, točnije 17. lipnja 1937., nalazi na Čopinom vrhu (1150 m) *Lathyrus alpestris*. Izgledalo je da je tu biljku našao Schlosser na Sv. brdu i to prenosi dr Javorka u Flori hungarici, no kako tu biljku više nitko nije našao, Degen drži da se radi o zamjeni, pa ni Flora croatica ne spominje to nalazište. Dakle i ovo je prvi sigurni nalaz ove rijetke biljke na Velebitu.

I biljka *Valeriana dioica L.*, pronađena 24. svibnja 1940. u Čanić-gaju kod Gospića, Tomičićev je prvi nalaz te biljke na području Like, završava Domac.

Još nekoliko biljaka (*Gentiana verna*, *Trollius europaeus*, *Knautia integrifolia*, *Phytheuma orbiculare*) pronalazi na lokalitetima gdje ih drugi istraživači nisu vidjeli ili ih uopće ne spominju. Planinareći i usput strastveno botanizirajući sabrao je herbarij sa 1000 listova predstavnika velenbitske flore, koji je u posjedu njegova sina Ljudevita, profesora Tehničkog fakulteta u Zagrebu.

Vodi obilno dopisivanje s evropskim botaničarima, a gosti su mu dr Javorka, dr L. Vajda i dr Vera Csapody, s kojima zajedno botanizira po Lici i Velebitu.

Tomičićovo djelovanje prilog je hrvatskoj botaničkoj znanosti, a planinarski dio tog djelovanja u bivšoj podružnici HPD-a »Visočica« u Gospiću stavlja ga uz bok nezaboravnom predsjedniku iste podružnice Ivanu Gojtanu. Iako je počeo planinariti u odmaklim godinama, puno je učinio. Uredivanje unutrašnjosti Gojtanova doma, uređivanje, pronašavanje i markiranje staza, lociranje skloništa, botaniziranje, dosta je i za rad jednog ljudskog vijeka, a kamo li za samo 11 godina djelovanja.

Nije onda čudo da je poslije Gojtanove smrti na opći zahtjev planinara i građana bio predložen da njegova nasljednika na položaju predsjednika podružnice HPD-a u Gospiću. Međutim godine su učinile svoje, a naročito njegova želja da društvo vodi mladi čovjek koji će na Velebit povesti široki krug njegovih ljubitelja i zato nije mogao primiti taj položaj. Ali činio je ono što je mogao za svoju ljubljenu planinu, sređivao herbarij, dovršavao dnevnik i volio ga do kraja života.

I zato njegovo ime treba krupnim slovima upisati, sjetiti ga se u Stotoj našoj godini, svrstatи među one koji su stvarali hrvatsko planinarstvo.

Ante Rukavina, Gospić

Napokon na vrhu Dinare

BOJAN TOLLAZZI

SPLIT

»Opet i opet Splićani o Dinari. Što je to? Zar se splitski planinari ne mogu uspeti na Dinaru?« — možda će se mnogi čitaoci Naših planina tako nekako i upitati. Ne ide uvijek po Cezarovski: veni, vidi, vici. I ljepše i bolje je da ne ide tako. Jer ko pobijedi bez borbe, nema šta kazati. Ništa nije doživio. A mi, splitski planinari, danas poslije uspona na vrh imamo o Dinari i o izletima na Dinaru što kazati. Puni smo dojmova. Dinaru smo doživjeli u snijegu, u magli, kći popraćenoj gromovima, u buri i u suncu. Muku smo namučili s njome, ali se isplatiло. Bila nam je draga, ali nam je sada još draža.

Prvi put sam bio na vrhu Dinare u lipnju 1952. godine. Iz Kaštel Starog krenuli smo sa trofejnim kamionom. Na težim uzbrdnicama morali smo silaziti s njega. Bilo nas je dvadeset oficira. Među nama tri potpukovnika i nas deset potporučnika. Zanoćili smo u selu Cetini kod gazde Duška. Ne znam ko je bio koničar, ali dobro pamtim da je imao špartanska shvaćanja. Smjestio nas je u neko potkrovljje, na gole daske. A vani je puhalo buran. Rano smo legli, jer je u ono doba elektrika bila još daleko od sela. Nije nam bilo hladno. Jedan od potporučnika pročitao je »dnevnu zapovijest«. Sva tri potpukovnika smo rasporedili za »požarne« kod gojzerica. Prihvatali su šalut, bili su pravi drugovi. Samo smo ujutro ispaštali. Digli su nas vojničkom komandom u četiri sata. A taman smo zaspali, premoreni od tvrdih ležaja.

Započeo je marš do Glavaša, od zatim uspon na Dinaru. Da ne dužim: samo četvoricu uspela su se na vrh, među njima moj brat Mitja i ja. Dinaro, doviđenja!

To »doviđenja« dugo je potrajalo, punih dvadeset i dvije godine. Zaista mnogo. Mitja je ubrzo poslije tog uspona otišao u Ameriku, a ja na brod. U svakom pismu pisao mi je o Dinaru. Čim se vratim, ponovo ćemo se popeti, obećavao je. Ali je vrijeme brže odmicalo nego što smo želj mogli ispuniti.

Evo nas u 1974. godini! Sunčano je nedjeljno jutro 19. svibnja. Na rivi kod sv. Frane puno planinara. Svi su raspoloženi. Kako i ne bi bili! U poslijedne dvije godine, kad god smo imali društveni izlet grmjelo je, sjevalo i padala kiša. A danas sunce! Mnogi zadirkuju nas blizance, kako su uspjeli »prevariti« vrijeme. Bila je već tradicija: »Kada su oni vode izleta, pada kiša«. Danas je sunčano.

Krećemo! Dva puta autobusa veselih planinara svih uzrasta. Na društvenim izletima neke stvari postaju uhodane navike — tradicija. Kad god idemo na Dinaru, za nas Splićane je to kupovanje svježeg domaćeg kruha u Vrlici. Mještani naši sa interesiranjem posmatraju. Kako i ne bi, kad svaki odnosи štrut-

cu ili dvije kruha i usput gricka. Svjež je, topao. Prija.

Uspon započinjemo prolazom kroz Pekasovu dragu. Sve je već prolistalo. Ptice cvrkuću. Kada čujemo glas kukavice, kolona odmah zastane. Svaki je želi čuti. Njezin »ku-ku«! je pravi zov proljeća. Evo nas na platou Bunari. Stvarno ima puno kamenom ogradih bunara. Nismo još žedni, a i čuturice su još pune, pa нико ne pokazuje interesa da ispitiva kvalitetu vode. Tu je prvi duži odmor. Zastanak, odmor na izletima to je najljepša draž planinarenju, često toliko priželjkvana. Ako je još mjesto sretno izabran, onda je to pravi drugarski zastanak. Niko nikome ne smeta. Svi su spremni da pomognu. Jedan skida oznjenu maju i ostaje bez nje. Drugi navlači košulju, džemper i vjetrovku. Svaki po svoje. Činjenica ostaje, da slijedeći dan nikao nije prehladen. A to je bitno. Vade se čuturice, termosice, boce staklene i plastične, mlijeko u tetrapaku, vitaminski napici u ambalaži koju nikakva stihija ne može uništiti. Nekome su dovoljna dva — tri gutljaja, ali zato drugi skoro isprazni sadržaj boce. Svaki po svoje. Uz dobre zalogaje tu su i priče s izletima. Foto aparati školjocaju, a i filmske kamere sve češće bruje. To je planinarski zastanak!

Opstimo u koloni. Poslije prilično strmog uspona evo nas kod pastirske staje na Razvali. Budući da je malo bure, nademo zavjetrinu u jednoj dolini pozadi kamenih stijena. Tu je ugodno. Poslije dužeg odmora zbor je za one koji žele na vrh. U improviziranom logoru ostaje njih deset, svi ostali idemo na vrh. Krećemo. Kad smo došli do srušene pastirske staje, koja stoji sjevernije od ostalih, ugledamo okomitu ali ne baš visoku stijenu i u njoj usjek. Zar je moguće? Tu je dakle taj prirodnji zdenac na koji smo naišli u gustoj magli u listopadu prošle godine. Često sam tokom zime s bratom diskutirao, gdje mora biti taj zdenac. Sada je značajna zagonetka riješena. Nećemo biti žedni.

Ma da od Razvale dalje nema pravog puteljka, staze, dobro se snalazimo. Prepoznamo svaki predio opisan u knjizi »Planine Hrvatske« dra Željka Poljaka. Započinjemo uspon na sam vrh Dinare. Bura je sve jača. Već smo kod klekovine na istočnom grebenu. Pogled preko grebena iznenađuje. Puno je snijegova i to debelih naslaga. Navlačimo vindjkne, jer je bura sve jača i hladnija. Kolona koja se dovolje disciplinirano uspinjala, ugodno iznenadena ljestpotom vrha pokrivenog snijegom, poletjela je prema njemu.

Poslije dva neuspjela uspona, evo nas Dinaro! Foto reporteri su morali upotrebiti veliku vještinu, da u svoje objektive uhvate ujednom svih 56 planinara, koliko se nas u-

spelo na vrh. Sa sobom smo donijeli upisnu knjigu i limenu kutiju. Bez obzira što je bura jaka i hladna a nas mnogo, svaki strpljivo čeka da dođe na red da se upiše u knjigu. Znamo da knjiga i kutija ostaju na vrhu. U razgovoru sjećamo se onih planinara koji su već dva puta pokušali, kada nismo uspjeli doći na vrh. Danas ih nema s nama. Šteta! A mnogi su toliko željeli uspeti se na Dinaru.

Silazimo prema Razvali, Uskoro smo kod planinara koji su ostali u »logoru«. Svi smo radosni. Poslije uspona dobro smo ožejnjeli. Žedni smo vode! Sada je dobro došao pronađeni zdenac. Dobrovoljci se dobro otovare čuturicama, bocama pa čak i demijoñom. Uskoro se vraćaju. A mi — uzdravlje! Isplati se nazdraviti, jer je to voda bistrog i hladnog planinskog zdenca.

Kada silazimo prema selu Glavašu, za čudo kiša ne pada. Stanovnici nas veselo pozdravljaju. Pozdravljaju nas kao drage im poznalike. Omladina je naročito susretljiva i snažalažljiva. Glavaš je s ovim zbljenjem bliže Splitu, nude mlijekom, čak i vrhnjem, i pitaju da li smo se uspeli na vrh.

Tek što su autobusi krenuli, već se povela diskusija da opet organiziramo uspon na Dinaru u rano proljeće, kada bude veći dio planine pod snijegom. Dobrom organizacijom i pripremom planinara, sve se može postići. Vrijedno je pokušati. Poslije može postati i tradicija — uspon na Dinaru zimi.

Budući da je treći uspon na Dinaru bio posvećen 100. godišnjici planinarstva u SR Hrvatskoj, proslavili smo to na društvenom sastanku. Pročitan je članak iz Naših planina »Dinara, održali smo riječ.« Baja je projicirao slike u boji s posljednjeg izleta na Dinaru, a predsjednik PD »Mosor« podijelio svakom planinaru koji se uspeo na vrh Dinare prigodno spomen-priznanje.

Citaoče, eto zbog toga opet članak o Dinaru!

Dinara, doviđenja!

UPRAVNI ODBOR
PLANINARSKOG DRUŠTVA "MOSOR" SPLIT
dodjeljuje

Drugu /-ici/

SPOMEN PRIZNANJE



za uspon na vrh Dinare (1851m) povodom
100. godišnjice planinarstva u SR Hrvatskoj.

Dinara, dana

TAJNIK:

PREDSEDJEWIK:

~~~~~  
Spomen-priznanje što ga PD »Mosor« podjeljuje svakom članu koji se uspne na vrh Dinare — atraktivno rješenje koje bi mogla primjeniti i druga društva

## Speleologija

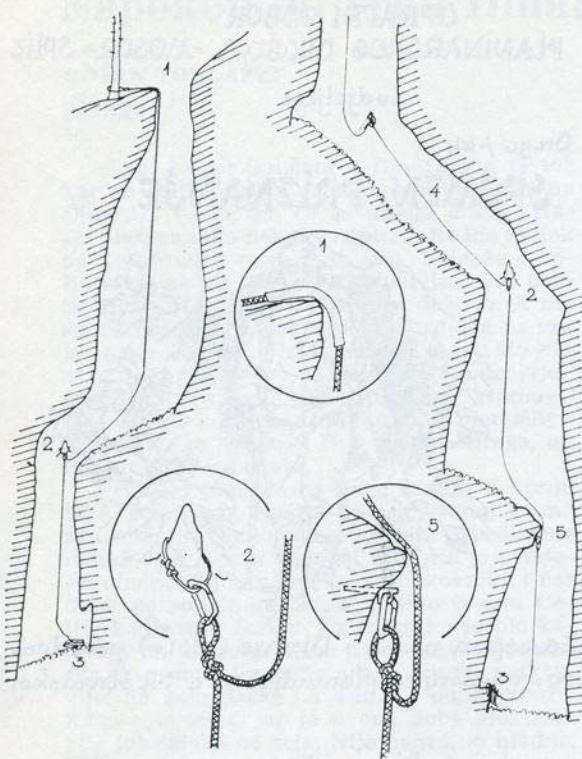
### Neke mjere opreza kod istraživanja jama

MARIJAN ČEPELAK

ZAGREB

U dinarskom kršu zastupljeni su razni speleološki objekti; s obzirom na nagib kanala pretežno su vertikalni, tj. jame. Postoji čitav niz prelaznih oblika prema horizontalnim objektima, špiljama, a vrlo su česte i tzv. koljenčaste jame, tj. speleološki objekti gdje

se izmjenjuju vertikalni dijelovi kanala, skokovi, sa kosim ili horizontalnim dijelovima, policama. Oblik koljenčastih i kosih jama određuje i način istraživanja koji se donekle razlikuje od tehnike istraživanja isključivo vertikalnih speleoloških objekata.



Kod tehnike istraživanja koja se danas primjenjuje u speleologiji, a to je upotreba užeta kao sredstva za penjanje i spuštanje bez nekog dodatnog osiguranja, važnost očuvanja užeta od oštećenja postala je još veća. Perlonska užeta imaju izvanredne karakteristike — elastičnost, otpornost na habanje, veliku čvrstoću i dr., ali ipak nisu neuništiva. U izvjesnim prilikama može doći do oštećenja užeta, a te mogućnosti su veće upravo kod istraživanja koljenčastih ili kosih jama.

Standardna dužina užeta (40 m) često zatvaraju dva ili više manjih skokova, tj. uže je rastegnuto i preko police. Do oštećenja užeta može doći na dva načina (misili se na objektivne okolnosti) — padom kamena na uže koje leži na polici ili dnu jame, ili na oštrom rubu jame odnosno rubu police u jami. Kamen može srušiti čovjek prilikom spuštanja ili penjanja ili uže s ruba police. Uže se također može oštetiti na oštrom rubu kad je nategnuto i pod opterećenjem, a naročito ako se naizmjenično zateže i otpušta kao što je slučaj kod penjanja. Da bi se te opasnosti izbjegle ili barem smanjile treba se pridržavati slijedećih pravila:

● Kod spuštanja u jame (spuštanje prvog čovjeka) treba čistiti stijene od kamenja koje je lako odroniti (isto tako i rub jame). Speleolog koji se spušta po užetu ima slobodni kraj užeta u vreći i povremeno ga ispušta. Te dvije radnje podrazumijevaju zaustavljanje na užetu i slobodne ruke, a to se može izvesti sa spuštalicama koje imaju mogućnost zaustavljanja (spuštalica B. B., Petzl s bitvom ili Fama).

● Polici, a naročito njegov rub treba očistiti od nabacanog kamenja. Uže za daljnje spuštanje treba fiksirati sa strane na stijeni (oko sige, prirodne alke, uglavljenog kamena, pomoću klina, ekspanzivnog klina ili chocka), ili odmah ispod ruba (klin). Iznad mjesta gdje je učvršćeno, uže mora biti opušteno, a dobro je da ne leži na podu. Ako uže treba fiksirati ispod ruba (5) valja obaviti ove radnje:

- prelaz preko ruba i zaustavljanje spuštalice
- zabijanje klina
- prelaz u klin (stremen, zamka)
- fiksiranje užeta na klin s karabinerom
- prekopčavanje spuštalice na donji dio užeta (ispod klina)
- prelaz u spuštalicu i spuštanje.

Kod penjanja je postupak isti samo ide obrnutim redom i umjesto spuštalice prebacuju se Gibbs penjalice, zamke s Prussikovim čvorovima ili neka druga hvataljka.

● Na oštrim rubovima dobro je na uže staviti komad po dužini razrezane plastične cijevi (1). Može se koristiti i nerazrezana cijev ako se navuče na uže prije vezanja čvora (dolazi u obzir na rubu jame odnosno na kraju užeta). Ovo jednostavno sredstvo odlično štiti uže od habanja na oštrom rubu.

● Kod kosih jama, vrlo strmih polica ili kanala, gdje je dno pokriveno pokretljivim kamenjem, dobro je uže učvrstiti uz stijenu sa strane, ali tako da je uzdignuto od tla (4).

● Višak užeta na dnu jame treba skloniti u stranu, na neko mjesto zaštićeno od pada kamena (a isto tako od neopreznih koraka speleologa — ne smije se stati na uže ako leži na tvrdoj podlozi) — detalj 3 na slici.

● Kod penjanja iz jame posljednji penjač treba sakupljati uže na policama, ali tako da je zaklonjeno od pada kamena.

Koje od ovih mjera zaštite treba primijeniti, ovisi o karakteru speleološkog objekta i procjeni istraživača. Njihovom primjenom u određenim situacijama značno se smanjuje mogućnost oštećenja užeta, a time i povećava sigurnost speleologa kod istraživanja.

Ovi korisni savjeti potječu od speleologa iz kluba Gruppo speleologico Monfalconese, Italija, a dopunjeni su i malo izmijenjeni u ovom izvještaju.

# Sedamdesetipet godina planinarstva u Krapini

Krapina je u nedjelju 23. lipnja proslavila svoj značajni planinarski jubilej. Organizatori, članovi PD »Strahinjščica«, mogu i ovaj puta da budu zadovoljni tokom i ishodom čitave priredbe. Pripreme su zapravo vršene kroz cijelu godinu: od zadnje redovite godišnje skupštine društva u svibnju 1973., pa sve do dana proslave. O toj vrlo uspjeloj skupštini pisala je opširnije lokalna štampa. A da se radi o novom, snažnijem i uspješnom zamahu društvene aktivnosti, dale su naslutiti okolnosti u kojima je bila skupština održana: u planinarskom domu na Strahinjščici, s delegatima planinarskih društava iz različitih krajeva zemlje (Slavonija, Srbija, Vojvodina, Zagrebačka regija), te s brojnim članstvom i gostima. Obnovljeni i pomlađeni organi društvene uprave, brojčano povećano članstvo, određeniji i prošireni program rada, kao i pojačani prijateljski kontakti s više planinarskih društava unutar zagorsko-pri-gorske regije te izvan Zagorja i izvan republičkih okvira — sve je ukazivalo na dobar razvoj daljnog rada i života krapinskog planinarskog društva.

Članovi su već nekoliko godina, a napose tijekom 1973.-1974., živo prionuli i uspjeli da još bolje urede svoj dom, pa su gotovo sva materijalna sredstva bila utrošena u tu svrhu. Društvena zajednica Krapine pozitivno je ocjenila ta nastojanja i pokazala mnogo razumijevanja za planirane i obrazložene planinarske potrebe.

Pokroviteljstvo nad jubilarnom proslavom prihvatio je predsjednik Skupštine općine, koji se je i inače zainteresirao za čitavu priredbu kao i općenito za rad planinara. Uz njega su — kako u svečanom dijelu proslave tako i pri kasnijem društveno-zabavnom programu — prisustvovali brojni predstavnici općine, društveno-političkih i radnih organizacija i ustanova. Ne treba opsebno isticati da je u čitavoj priredbi aktivno sudjelovalo veliki broj delegata i predstavnika planinarskih društava.

Program je bio upotpunjeno održavanjem redovitog savjetovanja delegata zagorsko-prigorske regije, članova poznatog Međudruštvenog savjeta Zagorskog planinarskog puta, u planinarskom domu, dok su gosti i ostali učesnici proslave prisustvovali zabavnom programu na otvorenim prostorima oko kuće, a dosta ih je tom prilikom, s obzirom na vrlo pogodne vremenske okolnosti, obišlo vidikovce i druge dijelove planine. Zamjećeno je, da su jubilarnoj priredbi prisustvovali tri generacije krapinskih planinara: članovi iz drugog (1924-1944) i trećeg perioda društvene aktivnosti (1948-1973), kao i sada najmladi (predškolske i školske dobi). To je znatno pridonijelo boljem i srdačnijem raspoloženju; u tom duhu su izrečeni i mnogi

pozdravi, sa željama za još većim napretkom i uspješnom budućnosti planinarstva.

Na proslavi bila je stvorena zaista prava planinarska atmosfera. S velikim zadovoljstvom primljeno je izdanie društvene »Spomenice«, koja donosi kratki dokumentarni historijat planinarstva, a i nekoliko izabranih članaka (dijelom iz revije »Naše planine«), što su ih napisali planinari-prijatelji krapinskog društva i stalni posjetiocci, ljubitelji Strahinjščice. Na proslavi je začasni predsjednik društva, dr Ivo Veronek, održao referat u kojem je iznio niz povijesnih podataka i među ostalim rekao:

**Prije 15 godina**, u lipnju 1959., prigodom održavanja »Trećeg sleta mladih planinara Hrv. zagorja«, a ujedno i prigodom 60-godišnjice od osnutka planinarske organizacije u Krapini — bio sam izrazio možda smionu želju, da se i **kod proslave 75-e obljetnice društva**, kad ujedno slavimo veliki jubilej planinarstva u našoj zemlji — nađemo ovdje, u Što većem broju, svi živi i zdravi.

Dočekali smo i taj dan, nažalost ipak ne svi, onda prisutni.

To je prije svega — Vilim Mahorić, gimn. prof., nekad službom u Krapini, osnivač podružnice »Strahinjščica« god. 1924, višegodišnji predsjednik i prijatelj društva; kod posljednjeg boravka, na proslavi g. 1964. ostavio nam je vrijednu i zanimljivu dokumentaciju o radu podružnice.

Nadalje — Ivica Vrence, gimn. prof., član inicijativnog odbora i potpredsjednik društva od 1948. god.; uz druge prosvjetne radnike okupio je u društvo brojne dake-mladince.

Izgubili smo — Ivicu Ferčeka, a bio je gotovo stalni član društvenih odbora, naš prvi gospodarstvenik i skrbnik ove kuće, koji je mnogo dao fizički, u radu, moralno i materijalno. Prerano nas je ostavio!

Još su nam zauvijek otišla dva marljiva suradnika: Jakov Simunec, stolar i građevni poduzetnik, te Franjo (Franček) Puljko, zidar — obo iz prve faze gradnje kuće (1940-1942), a i suradnici u kasnijoj obnovi (1949-1951).

Nema nam vrijednog člana Živka Glatza, dobrog suradnika u ranijem periodu rada. Rano smo se morali oprostiti s Franciskom Perković, medicinskom sestrom, članicom Plenuma društva a i s više drugih društvenih članova i suradnika ...

No, da sad podemo redom, s nekim historijskim podacima.

**God. 1883. i dalje** — Krapina je bila uključena u planinarski pokret, imala je povjereništvo HPD-a (povjerenik dr Jos. Majcen).

**Od 1899.** bila je Podružnica HPD-a (inicijator i prvi tajnik kot. Šumar Gašo Vac): ponovno oživljavanje u 1914 (kot. Šumar Bartol Pleško i gimn. učitelj Branko Quiquerez).

Poslijeratna obnova podružnice i društvenog rada u 1923-1924 (prof. Vilko Mahorić), dakle 25 godina nakon osnutka; radi se uspješno do drugog svjetskog rata (gradnja kuće!).

Iza rata se javlja nova planinarska organizacija: samostalno društvo od 1948. dalje. Opet je bilo proteklo 25 godina! A ovo planinarsko društvo djeluje do sada kroz dalnjih 25 godina.

Zanimljiva je konstatacija da su na ovom području — prilikom osnivanja, organiziranja i rada u planinarstvu — značajnu ulogu imali šumarski stručnjaci (G. Vac, B. Pleško, A. Ružić — kao i ing. Jerko Došen), a uz njih i kasnije prosvjetni i zdravstveni radnici. Međutim, treba naglasiti, kako su uz članove društvenih odbora, uz službenike javnih ustanova, javnih službi i intelektualce, u krapinskoj planinarskoj organizaciji bili uvijek zastupani i aktivni krapinski obrtnici, trgovci, građani i daci, kao i pripadnici različitih poduzeća, široki raspon vrlo brojnih struka i zanimanja.

U planinarskom djelovanju krapinskog društva, uz redovitu aktivnost kroz decenije (putovanja, izleti, usponi, obilasci i proučavanje zemlje i naroda, odgajanje starijih i mladih u sklonosti prema prirodi i prirodnom, umutrašnji društveni rad i život, međudruštveni odnosi, saobraćaj itd.) — uvijek je velika preokupacija članova bila izgradnja i uređenje planinarskog objekta.

Ideja za izgradnju skloništa, pa kasnije i kuće, javlja se od unatrag 40-ak godina. Odluke se donose, radovi traju par godina. God. 1946. i dalje nalazimo taj objekt u teškom staniu: pravilan, dijelom razrušen i materijalno jako oštećen.

**Od god. 1949. ne prestaju radovi na obnovi, daljinjom izgradnji te boljem uređenju i opremanju tog objekta.**

**God. 1951. bilo je otvorenje** (još bez uporabne dozvole), a dalje se postepeno gradilo i radilo. Veoma mnogo je tu uloženo brige, truda, dobre volje i požrtvovnosti.

Nije jednostavno izraziti današnju vrijednost kuće u novčanom iznosu. **No jedno je sigurno:** s obzirom na vrijednost objekta, ne samo za krapinsko planinarsko društvo, za čitavu planinarsku organizaciju, a i društvenu zajednicu — već i na općenitu vrijednost takovog objekta, u mnogom pogledu, mislim da smijemo biti zadovoljni. Posebna je, i moralna vrijednost u onome, što su članovi — planinari uložili u taj dom: nastojanjima za njegovom izgradnjom, uređenjem i održavanjem; velikim brigama, radom, dobrovoljnim ulaganjem itd. To je još teže procijeniti.

O društvenoj aktivnosti od početka do obnavljanja društvene organizacije, do novog formiranja i do danas — govori nam u glavnim crtama »Spomenica«. Na njoj se radilo užurbano, naročito zadnjih dana; prostor je bio unekoliko ograničen, pa su se pojedini likovni prilozi morali izostaviti. Ipak, i uza sve to, treba da smo zadovoljni tim doprinosom jubileju našeg planinarstva.

I danas, kad je iza nas jedan već pozamašni vremenski period, najme, sedam i po desetljeća (mogli bismo reći i devet!) planinarske organizacije u ovom našem lijepom, historijskom kraju, a 100 godina planinarstva u Hrvatskoj, danas možemo biti ne samo ponosni. Treba da osjetimo zahvalnost prema svim onim prvim pokrećima, osnivačima, članovima i odbornicima — tim pionirima ove naše društvene djelatnosti.

## Alpinistika

### RAD AO PD »ŽELJEZNIČAR« — ZAGREB

Alpinistički odsjek PD »Željezničar« Zagreb, jedan je od najaktivnijih alpinističkih odsjeka u Hrvatskoj. Za koji mjesec proslaviti će 25-u obljetnicu svoga rada. Četvrtina stoljeća je prošlo otako da alpinisti-željezničari osnovali prvi odsjek u svome društву i u tom periodu zabilježili veoma vrijedne rezultate. Da se osvrnemo samo na aktivnost u ovoj godini, kada svi slavimo stotu obljetnicu.

Nova godina dočekalo je sedmero alpinista na Vlašiću, dok su se ostali zadovoljili sa blizim i pristupačnijim vrhovima Medvednica i Samoborskog gorja. Od tada nije prošla ni jedna nedjelja ili blagdan, a da alpinisti nisu bili na izletu. Od Solunske glave pa do Oštrelje, od Grossglocknera i Ortlera do dalekog Kavkaza, pregazile su noge naših alpinista. Do kraja rujna zabilježeno je preko 700 čovjek-dan izleta, tura i alpinističkih uspona.

Osim čisto planinarske i alpinističke aktivnosti, članovi alpinističkog odsjeka rade mnogo i aktivni su i u drugim djelatnostima. Održana su 4 sastanka Upravnog odbora AO i 30 sastanka odsje-

ka. Na tim je sastancima prisustvovalo prosječno 15 članova. Četvorka članova AO su članovi UO društva, četvoro je u Komisiji za alpinizam PSH, jedan je član POZ-a, te jedan u Izvršnom odboru PSH. Iako su akcije alpinista bile usmjerene na drugim mjestima, ipak su naši članovi prisustvovali proslavi na Kleku (3), na Platištu (4), na Memorijalnom orijentacijskom natjecanju »Janko Mišić« (9) i na Sletu planinara željezničara na Romaniji (2).

Svakako treba istaknuti da su gotovo svi članovi preplatnici Naše planine, Planinski vestnik, Planinarski list, Bergsteiger i Mountain. Nabavljuju se i najnovije planinarske knjige i vodiči, te se tako upotpunjuje knjižnica koja služi svim članovima.

Ovaj mali pregled rada AO ne bi bio potpun kada ne bismo istaknuli i rad Ekspedicionskog odbora. Taj je odbor sakupio mnogo vrijednih podataka o dalekom Hindukušu koji je željen cilj planinara »Željezničara« prigodom proslave njihova srebrnog jubileja. Poznавајући upornost članova tog društva, nadamo se da će se njihove želje i planovi i ostvariti.

F. M.

# Da li je orijentacijski sport negativna pojava?

ANTUN KULAŠ

ZAGREB

Nakon višegodišnjeg tihog otpora razvoju orijentacije kao sporta, nakon ukidanja finansijske pomoći i konačno nakon likvidiranja Komisije za orijentacijska natjecanja PSH, već se drugi put u »Našim planinama« u zadnjoj godini dana pojavljuje napis koji orijentacijska natjecanja tretira kao negativnu pojavu našega planinarstva.

Prvi od Juraja Posarića »Ne po nordijskom već po humanom sistemu« (NP 7-8/73. str. 184) prilično je neuvjerljiv prvo stoga što se čini da autor nije na čistu kakav je to »nordijski« sistem, a još mu je manje jasno kakav bi trebao biti taj »human« kojim bi zamijenio onaj prvi (nehuman). Raspravljati o nečemu neodređenom (nedefiniranom) sigurno je jalov posao pa se ni ja ovdje neću upuštati u to.

Drugi napis od dra Željka Poljaka »Psihičke reakcije u planini« (NP 3-4/74. str. 67) odnosi se samo jednim svojim odlomkom na orijentacijska natjecanja. Već sâm naslov napisa dovoljno govori da mu je svrha opisati psihičke reakcije čovjeka u uvjetima boravka u planini, reagiranja u neposrednom dodiru s planinom i svim onim što je prati. Ne želim ulaziti u stručnu problematiku članka, ali već kao laik za medicinu i psihologiju mogu slobodno reći da primjer orijentacije spomenut u članku baš nikakve veze nema s direktnim utjecajem planine na čovjeka. Naime, sve u vezi sa spomenutim »incidentom« događalo se na razini Trga Republike u Zagrebu, pa je iluzorno tu tražiti reakcije što ih izaziva planina. Uzroci reakcijama u tom slučaju sasvim su, sigurno, druge naravi. Ne znam međutim, kako je Poljaku promakao jedan dobro poznati slučaj kada je, prije izvjesnog vremena, na Velikom Alalu (na Velebitu) grupa planinara, bez ikakva razloga, hicima iz pištolja izbušila strop kuhinje u lugarnici. Vjerujem da ilustrativniji primjer autor nije mogao pronaći za svoj napis.

Sličnih bi se primjera dalo u planinarstvu naći podosta, ali to nije svrha ovoga napisa pa ču se nanovo vratiti našem odlomku na temu orijentacije u članku dra Poljaka.

Ne znam zašto je Poljaku stalo da ustvrdi kako je »... orijentacijski sport u planinarsku organizaciju ušao na mala vrata i stekao njeno pokroviteljstvo...«. Sigurno je da orijentacijski sport nije niotkuda tu ušao, još manje na mala vrata. ON SE TU RAZVIO —

ODRASTAO. On je dijete orijentacije koja je sastavni i bitan element planinarenja. A zar nije prirodno i normalno da je dijete pod pokroviteljstvom svoga roditelja dok još nije zrelo da samo pođe u svijet. Da li se planinarska organizacija prema orijentacijskom sportu ponijela roditeljski, prilično je diskutabilno.

U uvodnom odlomku članka Poljak naglašava »...korisne učinke planinarenja za psihofizičko zdravlje i moralno-etičke osobine pojedinca, kao što su razvijanje snalažljivosti, drugarstva, altruizma, upornosti, borbenosti, ...«. To ga, međutim, ne smeta da odmah nakon toga napiše kako je »... Svu negativnost sportske borbe pokazao orijentacijski sport...«. Zašto baš sportska borba pokazuje negativnost? Zar upravo sportska borba ne razvija i ne potiče te korisne osobine? Tvrđnja da je »...bit sportske borbe u pokazivanju svoje nadmoći slabijemu protivniku ...« ne dokazuje njezinu negativnost. Uostalom, »slabiji« protivnici su oni koji posjeduju manji broj tih korisnih osobina ili su one slabije izražene. Sportska borba (ne nesportska) je tâ koja »slabije« treba i može potaknuti (motivirati, stimulirati) na intenzivnije razvijanje tih osobina, kako bi dosegli ili čak premašili razinu onih »nadmoćnijih«. Uostalom, u tom je bit svakog pa i sportkog nepretka. Rezignacijom (odustajanjem od borbe) ne može se ništa učiniti, a kamo li steći korisne osobine. To se ne može ni u planinarstvu koje samo prividno nije natjecateljska disciplina.

Čak i ako priznamo Poljaku valjanost njegovih tvrdnji za sportsku borbu, sigurno je i nedvojbeno da »... do stalnih trzavica, pa čak i pojave netrpeljivosti« nije doveo »natjecateljski duh« u sportskoj borbi na orijentacijskim natjecanjima. Činjenica je da su spomenuta trvjenja i netrpeljivosti počele u planinarskoj organizaciji prije osnivanja Komisije za orijentaciju i nemaju nikakve veze s natjecateljskim duhom. Trzavice su čak iniciale osnivanje jednog novog Planinarskog društva.

Na žalost, Izvršni odbor PSH nije uspio da likvidira uzroke i tako smiri duhove, nego je likvidirao Komisiju u kojoj su se netrpeljivosti najviše očitovale s obzirom na dinamičan razvoj orijentacije u to vrijeme. Tako su trvjenja u Komisiji nestala zajedno s njom. A jesu li u planinarskoj organizaci-

ji? Za ovo ne bih mogao dati potvrđan odgovor. Možda to netko može?

Ako je autor i smatrao ovaj nemili događaj ilustrativnim za svoj članak (ja mislim da on to nije), trebao ga je pripisati onomu komu pripada.

Članci kao što su navedeni idu u prilog nekim nastojanjima da se ne samo zaustavi razvoj nego i da se povrati orijentaciju na razinu poslijeratne. Međutim, već danas je očito da su njezina moderna usmjerena opravdana i svrsishodna. Nedavno održano, moderno zamišljeno natjecanje »Vindija 74« dokazalo je da natjecanja takve vrste mogu biti zanimljiva i dostupna svakom uzrastu i

svakoj dobi a ne samo, kako neki tvrde, mlađicima i »trkačima«.

Smatram da bi planinarska organizacija trebala više pažnje posvetiti razvoju modernog orijentacijskog natjecanja koje zaista može obuhvatiti i svaki uzrast i svaku dob, kako trkače tako i hodače. Osim toga jedino planinarstvo može osigurati raznorodnost i raznolikost stazā kako to ne bi postalo atletsko natjecanje na određenim »polygonima« već **način upoznavanja** pojedinih krajeva naše domovine (i prirode općenito) i odgajanja novih mlađih planinarskih naraštaja. Bojim se da članci poput navedenih tomu ne pridonose.

## Orijentaciisti

### XII ORIJENTACIJSKO NATJECANJE PLANINARSKOG SAVEZA JUGOSLAVIJE

Ovogodišnje orijentacijsko natjecanje za prvenstvo PSJ održano je na zapadnom dijelu Fruške gore sa startom i ciljem u području Andrevića, u subotu i nedjelju 12. i 13. listopada, u organizaciji Planinarskog saveza Vojvodine. Na natjecanju je sudjelovalo 19 ekipa, po tri iz svake republike i jedna iz SAP Vojvodine. Takmičenje je bilo dvo-dnevno, staza je bila dugačka oko 30 kilometara zračne linije s ukupnim usponom od oko 2000 metara i s deset kontrolnih točaka. Između prvog i drugog dana ekipe su po zadatku bivakirale na terenu. Organizacija je, osim nekih manjih propusta, zadovoljila. Vrijeme je u subotu bilo lijepo, dok je u nedjelju padala kiša što je jako utjecalo na snaljenje i kretanje ekipa. Plasman ekipa je slijedeći:

1. Stražilovo, Novi Sad
2. Zlatovrh, Prilep
3. Sljeme, Zagreb
4. Ravnog Gora, Varaždin
5. Avala III, Beograd
6. Brskovo, Mojkovac
7. Javorak, Sarajevo
8. Javorak, Nikšić
9. Elema, Skopje
10. Zvijezda, Ilijaš
11. Idrija, Idrija
12. Delo, Ljubljana

Ostalih sedam ekipa odustalo je ili diskvalificirano zbog prekoračenja zadanog vremena.

### CETVRTO ORIJENTACIJSKO NATJECANJE NA KOPAONIKU

Natjecanje što ga već po četvrti put organizira PD »Čelik« iz Smedereva u čast dana rudara 6. augusta na Kopaoniku, dobiva sve veću popularnost. Ovogodišnje natjecanje održano je na najljepšem dijelu Kopaonika, na šumovitom terenu Sunčane doline i oko Samokovskog potoka. Održano je po lijepom vremenu 4. augusta sa startom i ciljem na terasi Doma rudara i metalurga »Olga Dedijer«. Sudjelovale su ekipe iz Crne Gore, BiH, Makedonije, Srbije, Vojvodine i Kosova, ukupno 21 ekipa. Prvo mjesto zauzela je ekipa PD »Javorak« iz Nikšića u sastavu Luka Perušić, Đura Radanović i Dragan Lalić, drugo mjesto »Stražilovo II« iz Srijemskih Karlovaca (voda Josip Dućak), a treće »Mostovac III« iz Niša (voda Živojin Hetierović). Pokrovitelj natjecanja, poduzeće »Suva Ruda« iz Raške, dodjelila je pojedinačne i ekipne nagrade i diplome, a pobjednička ekipa dobila je i pehar u trajno vlasništvo.

Dragoje Čikić

### »STRAŽILOVSKI KUP 74«

U nedjelju, 8. septembra, na poznatom fruško-gorskom izletištu Stražilovo istoimeni Planinarsko-smučarsko društvo iz Srijemskih Karlovaca organiziralo je, sada već tradicionalno, orijentaciono takmičenje pod nazivom »Stražilovski kup 74«. Na takmičenju je sudjelovalo 25 ekipa iz 13 planinarskih društava: Beograda, Niša, Smedereva, Sapca, Sarajeva, Zagreba, Vršca, Kuče, Pančeva, Novog Sada, Sida i Srijemske Kamenice, koje su na stazi dugoj 13 kilometara morale da pronađu 6 kontrolnih točaka. Pored takmičara u planinarskom domu na Stražilovu toga dana okupilo se i preko 200 izletnika iz Vojvodine, Slavonije i sjeverne Srbije.

Najmanje kaznenih poena (37) zaradila je ekipa »Čelika« iz Smedereva (Dragoje Čikić, Vladimir Nikolić i Staniša Simonović), na drugo mjesto sa 97 kaznenih poena plasirala se ekipa »Jelenka« iz Pančeva (Radoslav Stulić, Bratislav Stojanović i Velimir Kovačević), a treća je ekipa »Sljemen« iz Zagreba sa 145 kaznenih poena (Josip Puljko, Dubravko Stimić i Miroslav Žunić).

Ovom prilikom dogovoren je da se »Stražilovski kup 74« održi u vrijeme kada počinje turističko-kulturna priredba »Brankovo kolo« i to 14. septembra 1975. godine.

R. K.

### RADNIČKO-SPORTSKE IGRE ZENIČANA U PLANINI

U okviru radničko-sportskih igara radnika željezare »Zenica« iz Zenice održano je 28. i 29. rujna na izletištu Bistričak natjecanje u onim disciplinama, koje iziskuju otvoreni prostor. Prijavilo se 19 ekipa, ali je radi premalih smještajnih mogućnosti u radničkom odmaralištu na Bistričaku moglo biti prihvaćeno samo pet. Natjecalo se najprije u »orientacionom kretanju pomoću busole i karte« sa startom na ž. stanici Bistričak, a ciljem kod odmarališta. Iako je na trasi vladala natjecateljska atmosfera, nije bilo trčanja kao prijašnjih godina. Usput je trebalo gadati puškom. Slijedeći dan bilo je trčanje na 60 metara, bacanje kamenja s ramena, skok u dalj, trčanje u vrećama na stazi dugoj 30 m i potezanje užeta. Dok je kod skoka u dalj do maksimuma zavladao takmičarski duh, trčanje u vrećama nasmijalo je sve prisutne. Ovo dnevnevnje natjecanje održano je na visokoj sportskoj razini. Natjecanje su zajedničkim naporima organizirali odjeljenje za rekreaciju i komisija za odmor i rekreaciju pri konferenciji sindikalne organizacije ZOOUR-a željezare Zenica u suradnji s odjeljenjem narodne obrane, streličkom družinom i planinarskim društvom Zeljezare.

Dulbić Mirsad, Zenica

# Prvenstveni usponi

## ILIJIN SMJER U S. STIJEINI BOTINA NA VELEŽU

Prvi penjali Branimir Maltarić i Muhamed Sišić 14. i 15. juna 1974. (Prvi pokušaji augusta 1973. Muhamed Sišić i Faruk Zahirović, te septembra 1973. Zdravko Raštegorac i Faruk Zahirović).

Pristup od lovačke kuće u M. Poljicama (do nje iz Mostara autom ili autobusom do sela Zijemlja, a odatle 1 i po sata do kuće) lovačkim putem pod stijene, a onda ispod stijena u pravcu istoka do najmarkantnijeg dijela stijene — Botina, 2 i pol do 3 sata. U bukovom šumarku je moguće logoravati (mjesto za šator, snijeg, drva). Odatle do ulaza u smjer 20 minuta.

Opis. Ulaz je sa desne strane najmarkantnijeg grebena koji se spušta duboko u sipar. Po laganoj, razvedenoj stjeni 50 m do velike pećine. Lijevo od pećine kroz okomitu, razvedenu, ploču d. u uski kamin s vrlo ostrim bridovima. Njima do kraja (IV+), a zatim prijeći 1. 3 m (V+, kršljivo). Dalje ravno gore po razvedenoj stjeni do velike pećine (nije vidljiva odozdo), i l. na polici 30 m (IV). Na polici osig. Policom 1. do kraja, a onda pravo gore do uočljive kršljive police 1. 6 m (IV). Policom do kraja, a onda pravo gore po travi do dobrog osiguravališta 20 m (III). Dalje d. 8 m do pod prevjesne ploče (III+), zatim l. (položenom pukotinom koja nakon nekoliko m prelazi u vertikalnu) do pod prevjes. Teška prijećica l. 3 m (V+, kršljivo), a onda pravo gore 5 m (V+, A2, kršljivo).

Dalje po strmom travnatom terenu 20 m (III) do osiguravališta. Lijevo od osig. 4 m gore, pa 2 m prijeći d. (—V), te preko malog prevjesa (A1) lijevo 2 m u okomitu, razvedenu stijenu (IV+) i njome do pod uski kamin (osiguravalište), 20 m (III). Kroz kamin do kraja (8 m, —V), i dalje kršljivom pukotinom 4 m (u vrhu mali prevjes), V+, do lakšeg ali kršljivog dijela. Do pod drvo (10 m,

IV), te od njega širokom, kršljivom policom d. 20 m na greben (III). Dalje razvedenim strmim žlijebom (čvrsta stijena, vrlo lijepo za penjanje) 70 m (III+), pa preko 3 široke, travnate police d. (70 m, III) do pod glatke kose, razvedene ploče. Kroz ploče gore l. na markantu »Glavu«, 20 m (IV+, A1). Tu osiguravati. S glave malo d. kroz okomitu, čvrstu stijenu, 6 m (V, A1).

Dalje istom takvom stijenom l. gore (IV+, A1) do malog hrbatu koji se nakon 10 m spaja s krajem (ili početkom) plafona (vidljiv iz podnožja). Hrbatom do kraja i dalje kršljivom pukotinom (5 m) na kosu policu na kojoj osig. (IV+). S police l. 5-6 m, a onda pravo gore pod prevjes i ispod njega d. na greben (20 m, —IV). Dalje po grebenu na vrh (150 m, III, III+).

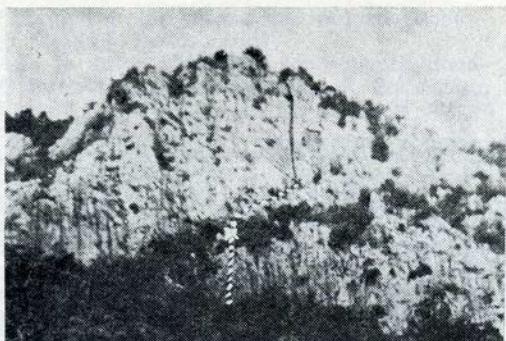
Ocjena: V+, A1, dužina smjera 500 m, vrijeme penjanja prvih penjača 9 sati.

Silaz rubom stijena u pravcu zapada (prema releju) do prolaza Teleća Lastva kroz koji vodi staza što preko Jasenovog dola i kroz šumu izlazi na okretište napuštene šumske ceste (čatrniča). Dalje na glavnu šumsku cestu. (Odatle do M. Poljica ide se glavnom cestom oko pola sata do radničkih baraka i dalje kao u pristupu). Moguć je i silazak spuštanjem po užetu kao što su radili prvi penjači. Rubom stijena ići prema releju 15-20 minuta, te absajlati kroz drugo točilo koje se spušta u podnožje stijene (7 stupova po nepunu dužinu užeta, klinovi).

Primjedba. Smjer je nazvan u spomen Ilije Dilbera koji je 14. 2. 1970. poginuo nakon prvog uspona na prenjski vrh Lupoglav sa suprotničnjem Zijom Jajatovićem i Miloradom Stjepanovićem. Bio je jedan od najuspješnijih alpinista u BiH. Godine 1968. ispenjao je sa Hilčišinom i Radoševićem prvi smjer u Veležu.

M. Sišić





### SMJER KID NA UČKI KOD MEDVEJE

Prvi penjali Daniel Burić i Jurica Sekelj, AO PDS »Velebit«, 8. 8. 1974.

Pristup. Kroz auto-kamp u Medveji, te onda d. i ravno u brdo. Orientacija je sijap, oko pola puta do stijene. Pristup traje oko 1 sat.

Opis: Lijevom stranom stijene kraj grmlja ravno gore do izrazitog nosa (III), zatim po blagoj kosini prema stijeni i prijekočicom d. do male police (IV, malo drvo). Poslije toga ravno gore po okomitoj stijeni (VI). Silaz prema dalekovodu, spuštajući se u koso prema ulazu u kamp.

Ocjena: Prosječno IV, visina 70 m, trajanje 2 sata. Slika lijevo.

Daniel Burić

### SMJER NA GREBEN VJETRENIH BRDA U PRENU

Prvi penjao Slobodan Žalica 31. jula 1974. Ocjena I – II, vrijeme penjanja pola sata. Smjer je zanimljiv jedino kao pristup na greben Vjetrenih brda, koji od kote 1888 m do kote 2074 m predstavlja krasnu penjačku turu.

Pristup od pl. doma Jezerce markiranim putem ispod Kopilice sa Otiš i Zelenu glavu. Sa prevoja čobanskih stazama sliči u Bare (mjestimično stara, izbljedila märkacija), te pod kotu 1888 m (2 sata).

Opis: Sa sjepa pod stijenom, kojim se treba popeti do ulaza u smjer kroz sjevernu stijenu kote 1888 m, desno dijagonalno gore preko starih travnatih polica i okomito kroz klekovinu. Po vodoravnim policama na sedlo ispred drugog vrha u grebenu. Dalje penjati po grebenu (Smerkeov Vodič, str. 122). Citav smjer se doimlje sa podnožja stijene kao prirođan prolaz.

S. Žalica

### »BUKOVIČKI SMJER« U BIJELOJ STIJENI NA BUKOVIKU

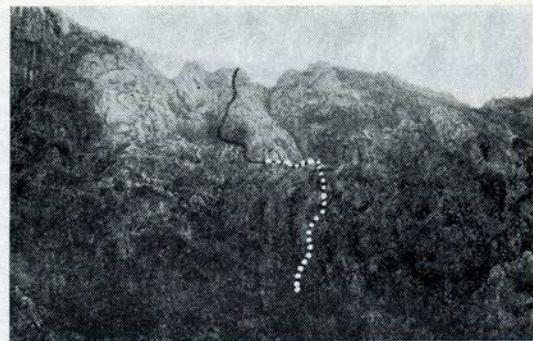
Prvi penjali Branislav Maletić i Nusret Taševac, AO Sarajevo, 4. maja 1974.

Pristup markiranim putem od Sarajeva preko Nahoreva za planinarski dom na Bukoviku. Sa raskršča, gdje se odvaja put za pl. dom Skakavac, skrenuti s puta i pored izvora Sedam vrela izaći iznad platoa s dvije kuće, te pod masiv Bijele stijene s karakterističnim bridom (2 i pol sata).

Opis: Markantnim SZ bridom, koji se nalazi na kraju lijevog dijela stijena, 10 m do vrha zuba koji je oko 2 m odvojen od stijene, te bridom do osiguravalista (k). Dalje neizrazitom pukotinom 7 m, a zatim ponovo na brid i bridom do kose ploče (osig., k). Desno po razvedenoj stijeni s dobri opircima na vrh.

Ocjene: — III, III; 90 m; sat i četvrt. Povratak s vrha JI na markiranu stazu, odakle do doma Bukovik 30 minuta.

N. Taševac.



### SVRLJSKE PLANINE, SIČEVAČKA KLISURA

Penjao Velimir Barišić (1950), AO PD »Zeljeznica« — Zagreb, 28. 3. 1973.

Pristup. Cestom od planinarske kuće u Ostrovici kroz klisuru do kraja petog tunela. D. je kuća čuvara pruge. U visini prvog električnog stupu 1. pod stijenu. Preko dvije police 1. do ploče. Iznad je crna rupa. Preko obraslog sjepara 1. gore do visine prvog većeg drveta (jasen) od stijene 10 m. d. Žlijeb.

Opis. Sirokim žlijebom na travnatu gredicu. Iznad nje u stijeni je velika ljsuska. Razvedenim terenom (dobri opirci) do ljsuske (III). Po njoj gore na policu (IV), te 1. na greben. Ovdje se smjer spaša sa Republičkim smjerom i po grebenu idu zajedno. Na kraju grebena 1. gore do ispod drveta u obliku slova V. Po zasipanom žlijebu gore i d. do pećine u obliku mrvatica glave. Kraj nje 1. gore po zaraštenom stupu na gredicu-čovljak (III). Odavde d. u kamni koji završava prevjesom (IV). Preko njega gore, a zatim d. u pregledne ploče s rijetkim opircima. Po njoj na vrh stijene (IV). Slika desno.

Silaz. Nakon izlaska iz smjera 20 m slabo vidljivo vrom stazom do markiranog puta k planinarskom kući.

Ocjena: III djelomično IV, visina-dužina smjera 200 m, 1,30 h (s pristupom i silaskom 4h). Upozorenje: opirci djelomično zasipani, slabo drže. Opredjena potrebita ponavljajućima: uže, široki specijalni klinovi.

### VARIJANTA KAMINSKOG SMJERA U VELIKIM STIJENAMA NA ROMANIJI

Prvi penjali Branislav Jovanović i Nusret Taševac, AO Sarajevo, 25. avgusta 1974.

Pristup od pl. doma »Slaviša Vajner-Ciča« markiranim putem za Novakovu pećinu preko Novakova polja. Kada se prede polje i izade iz šume, popeti se strmom, travnatom padinom do usjekline, teško uočljive s puta, nešto više prema desno (drvo), 30 minuta.

Opis: Poslije ispenjanih 20 m po Kaminskem smjeru izaći lijevo prijekočicom iz prvog kamina na manji stup, te na travnatu polici pod okomitom i glatkom pločom. Pravo kroz ploču (k), a onda prijekočiti do markantne pukotine (osig., k). Dalje pukotinom (kk) na brid i bridom na rub stijene.

Ocjena varijante: IV sa detaljem V, čitav smjer IV; dužina varijante 60 m; vrijeme penjanja smjera s varijantom 1 sat (za prve penjače).

Povratak s tuba stijena desno (gledano prema dolini) kroz šumu do staze, njom na Novakovo polje i markiranim putem u dom (20 minuta).

N. Taševac

# Vijesti

## 69. SAVJETOVANJE ZPP-a

Usprkos lošim vremenskim prilikama na 69. savjetovanju međudruštvenog savjeta ZPP-a, koje je održano u nedjelju 13. listopada ove godine na Velikom dolu u Samoborskom gorju, prisustvovali su delegati 14 društava Zagorja, Prigorja, Zagreba i Samobora s ukupno 60 čanova društava. Nakon analize izvršenja zaključaka prošlog savjetovanja razvila se živa diskusija oko Pravilnika za dodjelu Prelaznog peharja najboljem društvu tijekom jedne godine, da bi na kraju bilo konstatirano da razni pravilnici samo sputavaju pravi planinarski rad, te da će se ubuduce ovaj pehar dodjeljivati početkom godine na prvom savjetovanju pošto se protičeta izvještaji o radu društava u protekloj godini.

Predsjednik PD »Kalnik« iz Križevaca podnio je izvještaj o organizaciji i uspjehu XVII sletu planinara Hrvatskog zagorja održanog 22. rujna ove godine na Kalniku. Slet je bio organiziran kao obilazak puta po Kalniku u čast prvog izleta na ovu planinu koji su 1872. godine organizirali osnivači hrvatskog planinarstva. Posebno je na sletu započena prisutnost velikog broja mladih planinara, a održavanje sletu poklopilo se i s centralnom proslavom 50. obljetnice PD »Kalnik« iz Križevaca. Na ovom savjetovanju u Međudruštveni savjet ZPP-a primljena su dva nova društva: PD »Bilo« iz Koprivnice i PD »Runolist« iz Oroslavljua. Na kraju je odlučeno da se iduće 70. savjetovanje održi kod novoprmljenog društva »Runolist« u Oroslaviju.

Cvjetko Šoštarić

## FRDAMANE POLICE SVLADANE ZIMI

U četverodnevnom usponu s tri bivaka svladali su sredinom ožujka ove godine slovenski penjači Stane Belak (33) i Marjan Manfred (24) Schinkov smjer (V, V+) u zimskim uvjetima. Taj smjer svladali su prvi put Adolf Bischoffberger i Raimund Schinko 31. kolovoza 1933., a uspon su ponovili 1948. J. Krušić, J. Šilar i U. Župančić. Schinkov smjer spada među najmanje penjane smjerove u Julijskim Alpama.

## SUSRET PLANINARA DALMACIJE NA VELEBITU

Dana 29. rujna održan je susret planinara Dalmacije na Malom Halanu na Velebitu. Susret je organiziralo Planinarsko društvo »Paklenica« iz Zadra u čast 30. godišnjice oslobođenja svoga grada. Osim njegovih članova susretu su prisustvovali i članovi planinarskih društava iz Dalmacije: »Split«, »Morsor«, »Kozjak«. Prisutvovao mu je i tajnik Međudruštvenog odbora planinara Dalmacije Milan Sunko.

Ovom prigodom održana je skromna svečanost na prijevoju Mali Halan (1045 m). Na početku svečanosti minutom šutnje odata je počast planinari-ma-alpinistima iz Splita Nenadu Culicu i Antu Bedalovu koji su nedavno poginuli u Kavkazu. Zatim je predsjednik PD »Paklenica« u ime društva dalmatina pozdravio učesnike susreta iz drugih planinarskih društava dalmatinske regije i zaželio im ugodan boravak na ovom prekrasnom dijelu Velebita. Oni su mu uzvratili pozdrave i čestatali planinarama Zadra jubilee. Potom je tajnik Društva Branko Škoti u kraćem govoru evocirao uspomene iz NOV-e i socijalističke revolucije naših naroda, s posebnim osvrtom na doprinos Zadra i njegove okolice u tim dogadjajima.

Po završetku svečanosti, iako po kišovitom i maglovitom vremenu, izvršen je zajednički uspon na Tulove Grede (1127 m). Uspon, s obzirom na vremenske uvjete, nije bio preporučljiv, međutim, planinari su pod svaku cijenu htjeli izvršiti i ovaj dio zadatka i izvršili su ga na opće zadovoljstvo.

Tako su planinari Zadra i ovom prilikom dali doprinos proslavi značajnog jubileja svog grada.

D. P.

## U OROSLAVLJU OSNOVANO PD »RUNOLIST«

Na poticaj Konferencije za društvenu aktivnost Žena u Oroslavju je sredinom 1974. godine osnovano Planinarsko društvo »Runolist«. Novo društvo u Oroslaviju nastavlja tradiciju predratnog planinarskog društva istog imena, koje je u svom sastavu posebno gajilo skijaški sport i iz kojega su potekli brojni poznati daljinski skijaši trkači.

Na osmivačkoj skupštini inicijativu o osnivanju planinarskog društva u radničkoj sredini posebno je pozdravio Božidar Grediček, predsjednik Mjesne zajednice i boračke organizacije, istakavši značaj planinarske organizacije za nas društveni život i svenarodnu obranu. Prihvaćen je Statut i program rada, a u upravni odbor izabrani su: Vjekoslava Mokrovčak, Marija Krušelj, Gordana Ormuž, Josip Žiger, Juraj Kokolić, Franjo Meršanić i Milorad Budžadić. U Nadzorni odbor izabrani su Marija Jalžetić, Ivan Slukan i Neno Varović.

Na konstituirajućoj sjednici društva izabrana je »Ženska vlast«: predsjednica Vjekoslava Mokrovčak, tajnica Marija Krušelj i blagajnica Gordana Ormuž. Na toj sjednici društvo je pozdravio tajnik JO-a i SFKO Donja Stubica Tomislav Stunić, koji je prisutnima govorio o praktičnim planinarskim aktivnostima uz projekciju fotosa i filmova o planinarskim akcijama susjednog PD »Stubičan«. Odmah je prihvaćena želja da ova društva, oroslavsko i stubičko, što češće suraduju, pa su u vezi s time i dogovorene neke zajedničke akcije.

Planinari Oroslavja i Stubice bili su već na zajedničkim izletima na Sljemenu (Kulmerica), gdje su upoznali planinarsko sklonište, i na Sletu planinara Hrvatskog zagorja na Kalniku, a sami na nekim drugim akcijama.

PD »Runolist« primljeno je za udruženu organizaciju SFKO Donja Stubica, pa mu je za posljednja tri mjeseca ove godine dodijeljena dotacija od 500 dinara.

T. S.

## POKAL ZPP-A STUBIČANIMA

Na Sletu planinara Hrvatskog zagorja, održanom na legendarnom Kalniku, predsjednik PD »Milengrad« predao je predsjedniku PD »Stubičan« prijelazni pokal ZPP-a na temelju zaključka Međudruštvenog savjeta ZPP-a o dodjeli pokala najboljoj planinarskoj organizaciji u protekloj godini. Pokal ZPP-a, iako dar PSH planinarama Hrvatskog zagorja, dodjeljuje se svake godine planinarskom društvu koje je organiziralo slet ili susret planinara te regije. Godine 1973. to je učinilo PD »Stubičan« iz Donje Stubice organiziravši »Susret planinara u Gupčevu kraju«.

Pored toga, ovo društvo iako je skromnih snaga, organiziralo je i provedlo još nekoliko planinarskih aktivnosti djelomično posvećenih proslavi velike obljetnice seljačke bune, i proslavi 100. obljetnice hrvatskog planinarstva. Od osamnaest akcija, u kojima je sudjelovalo preko dvije stotine članova (ne računajući sudionike »susreta«), društvo bilježi radne akcije na uređenju »Lozjekovog izvora«, markacije staza na Medvednici, posjet većih grupa članova Jasenovcu, Podgariću, Domačkoj gori, Ptluju i Borlu, Goltama, Ivančići, tradicionalne posjetje Gupčevoj lipi na dan dizanja seljačke bune i drugo.

U jubilarnoj godini planinarstva kod nas, stubički planinari su nastavili svojom aktivnošću koju neprekinito provode dvadeset i dvije godine, pa su ove godine organizirali tri radne akcije na planinarskim objektima, obnovili markacije, održali planinarsko predavanje i organizirali nekoliko izleta i pohoda, surađujući pri tome s novoosnovanim planinarskim društvom u Oroslavju.

T. S.

## OZVUČENE PROJEKCIJE DIJAPOTITIVA

U prostorijama Planinarskog društva Sveučilišta »Velebit« u Zagrebu nedavno je održano zanimljivo predavanje uz projekcije kolor-dijapozitiva na temu »Speleološko istraživanje kanala s vodom u Jopicevoj špilji«. Slične projekcije velebitaši priređuju često, ali ova je jedinstvena i izuzetna za naše područje i vrijeme. Program koji je trajao nešto preko 90 minuta oduševio je publiku koja je sa zanimanjem pratila kroz zvuk i sliku tok jednog od najtežih speleoloških istraživanja te vrste kod nas. U ovu zanimljivu kombinaciju uključeno je oko 120 dijapozitiva (foto Mladen Garašić) i oko 60 minuta autentično snimljenih šumova i govora sa samog istraživanja špilje (snimatelj Boris Vrbek). Ostatak zvučne kulise čini dobro izabrana glazba i nužno potreban komentar, sve zajedno u stereofonskoj tehnici. Autorima ove audio-vizuelne predstave, Garašiću i Vrbku, koji su i sudionici tog zanimljivog i teškog istraživanja, treba dati priznanje na trud jer je snimanje izvršeno u vrlo nepovoljnim uvjetima.

Treba još spomenuti da je to bilo istraživanje najdonje etaže Jopiceve špilje, jednog od zadnjih problema ovog špiljskog sistema. Članovi SO PDS »Velebit« istražili su 1712 metara kanala, većim dijelom s vodenim tokom. Istraživanje je trajalo četiri dana. Speleolozi iz PD »Velebit« sistematski snimaju načrt ove komplikirane špilje od jeseni 1971. tako da sada poznata dužina svih istraženih kanala iznosi 6430 metara. Velebitaši imaju u planu uskoro u ovim dijelovima Jopiceve špilje snimiti kolor film (»Super 8«) i tako široj planinarskoj javnosti životom slikom još bolje predočiti ovaj zanimljivi »svijet bez sunca«.

Marijan Čepelak

## KRATICA VELIKA POLJANA – JANDRINA POLJANA POD VISOČICOM

Dionica VPP-a od Oštarija do Visočice dugačka je i teška, osobito za one koji je že preči u jednom danu, izostavljajući noćenje u Jelovoj ruji, pa je zato svaka kratica na njoj poželjna. Najteži je dio od Velike poljane do Visočice, jer slijedi nakon dotadašnjih osam sati hoda, a taj dio ni inače nije konačno određen, iako je obilježen pri otvaranju VPP-a.

U svrhu skraćenja ovog dijela puta članovi PD »Visočica« iz Gospića označili su i donekle pročistili kraticu od Velike do Jandrine poljane trasom nekadašnje staze, gdje su pronađene stare, požutjele markacije, vjerojatno još prijeratne. Kratica počinje neposredno ispod Trošljevca (1442 m), na najvišoj točci V. poljane, i vodi lijevo travnatim grebenom između dvaju dolaca gdje je na rijetkom kamenju označen pravac. Prilazeći šumskom pojasa su na ličkoj padini (divan pogled na Ličko polje i Visočicu) skreće desno po rubu istočnog dolca V. poljane do njegove najistočnije točke. Do ovog mjeseta može se doći i desnim rubom tog dolca, koji nije označen, ali je orijentacija laka. Tu kratica prolazi rijetkom šumom do nešto nižeg i manjeg travnjaka i zatim ulazi u nešto višu šumu. Sve dovolje kratica ide istočnim grebenom Trošljevca, a sada se u posljednjom trećini spušta desno najkraćim putom na trasu VPP-a. Kratica je prilično pročišćena i njom se može od jedne do druge Poljane stići za dvadesetak minuta, a koristeći se njom, od V. poljane do Gojtanova doma za nepun sat. Naravno da je kretanje u obratnom pravcu teže uslijed uspona, ali je ipak kraće od prijašnjeg.

Od silaska na trasu VPP-a lijevo se za 7-8 minuta izbija do poznate šumske raskrsnice na Poljani neposredno iznad Jandrine poljane, gdje je sada veliki slagalište drva, pa od Poljane nije ostalo ništa. Dalje prema Gojtanovu domu nastavlja se šumskom cestom i to njezinim dijelom koji vodi na više (niže vodi ka Ivinim vodicama i Zovinovcu) oko jedan kilometar koristeći se pri tom širokim skraćenjem ceste sve do znaka, koji upućuje da se odayde za nekoliko minuta izbija opet na staru trasu VPP-a pod Krvim gajem. Odavde do Gojtanova doma još je dvadesetak minuta lagana uspona.

Kako se u ovom predjelu obilno siječe šuma, markacije i staze su pobrake, ali je nažalost, s

istoga razloga, orijentacija i vidljivost svaki dan sve bolja. Do oznake koja nas upućuje na Gojtanov dom od Gospića je 26 km ceste, od koje je samo prvi 9 km asfaltirano (cesta Gospić-Karlobag), a ostatak je prohodan i za manja vozila, iako su na pojedinim mjestima kamioni i kiša pokvarili kolnik. No uz te poteškoće ipak se ovim pravcem može stići iz Gospića do Gojtanova doma za 70-90 minuta.

Ante Rukavina

## Transverzale

Podijeljene značke VPP do listopada 1974.

313. Ivan Philipp, »Zagreb matica«
314. Zvonko Burić, »Zagreb matica«
315. Ivica Tomašić, »Zanatlija« Zagreb
316. Rudika Gombać, »Paklenica«
317. Vlatka Rukavina, »Visočica«
318. Ante Rukavina, »Visočica«
319. Pavao Rukavina, »Visočica«
320. Tomislav Čanić, »Visočica«
321. Milan Tomšić, »Zagorje, SR Slovenija
322. Stojan Bognar, »Zeljezničar«
323. Mario Urbanović, »Grafičar«
324. Miroslav Ravnih, »Grafičar«
325. Mišo Cubrić, »Visočica«
326. Maks Skerlj, »Ljubljana matica«
327. Daniel Burić, »Velebit«
328. Josip Pačić, Velebit
329. Karlo Posarić, »Medvednica«
330. Berislav Bosak, »Medvednica«
331. Karlo Petrečija, »Medvednica«
332. Stjepan Pernek, »Zeljezničar«
333. Saša Novak, »Zeljezničar«
334. Danilo Surla, »Visočica«
335. Nikola Stijelje, »Visočica«
336. Radoje Janjušević, »Kozjak«
337. Ivo Melnjak, »Kozjak«
338. Marijan Meštrić, »Ravna Gorica«
339. Ivan Rešetar, »Jankovac«
340. Domagoj Rešetar, »Jankovac«
341. Bela Lakner, »Jankovac«
342. Helena Bojković, »Ljubljana matica«
343. Mihajlo Bojković, »Ljubljana matica«
344. Tatjana Bojković, »Ljubljana matica«
345. Andrej Bojković, »Ljubljana matica«
346. Ratko Lukić, »Kamenjak«
347. Zdenko Katić, »Kamenjak«
348. Boris Höflinger, »Zanatlija«, Zagreb
349. Stjepan Canjar, »Zanatlija«, Zagreb
350. Matija Verner, »Zanatlija«, Zagreb
351. Zoran Stamenković, »Platak«

PODIJELJENE ZNAČKE HRVATSKE TRANSVERZALE DO LISTOPADA 1974.

49. Mr. ph. Ivan Štok, »Zanatlija«
50. Stjepan Zgela, »Zanatlija«
51. Dina Arlinger, »Zeljezničar«
52. Đuro Tišljar, »Zeljezničar«
53. Krešo Ormanec, »Zeljezničar«
54. Branko Škoti, »Paklenica«
55. Josip Jung, »Jankovac«
56. Zdravko Mindoljević, »Jastrebarsko«
57. Franjo Novosel, »Jastrebarsko«
58. Mladen Ringel, »Jastrebarsko«
59. Saša Novak, »Zeljezničar«
60. Emin Armano, »Zagreb matica«
61. Jakov Krizmanić, »Zanatlija«, Zagreb
62. Ivica Tomašić, »Zanatlija«, Zagreb
63. Matija Verner, »Zanatlija«, Zagreb
64. Marija Tomašić, »Zanatlija«, Zagreb
65. Stjepan Canjar, »Zanatlija«, Zagreb
66. Zvonimir Burić, »Zagreb matica«

Slijedi nastavak jubilarnog priloga  
»Planinarska speleologija«

# Sadržaj XXVI godišta

## ČLANCI

|                                                                                              |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Aleksić Nikola: Proslava je započela . . . . .                                               | 81  |
| Aleksić Nikola: Slet planinara Jugoslavije »Platak 74« . . . . .                             | 145 |
| Aleraj Borislav: Prijatelji . . . . .                                                        | 155 |
| Bači Josip: Mehmed Šalkić . . . . .                                                          | 167 |
| Bači Josip: Franjo Abramović . . . . .                                                       | 103 |
| Batinčić Tomislav: Primjer i za starije . . . . .                                            | 24  |
| Beširović Uzeir: Klisura, patrijaršija, legenda . . . . .                                    | 123 |
| Beširović Uzeir: Vučja planina . . . . .                                                     | 180 |
| Beširović Uzeir: Vrelo u kamenu . . . . .                                                    | 101 |
| Blažević Nikola: Naš suradnik slikar amater, na omotu iza str. . . . .                       | 96  |
| Bodnaruk Ivica: Sarajevski planinari u centralnim Alpama . . . . .                           | 170 |
| Božičević ing. Srećko: Speleološki Everest je u Americi . . . . .                            | 31  |
| Čepelak Marijan: Neke mjere opreza kod istraživanja jama . . . . .                           | 197 |
| Čepelak Marijan: O krađi crnogorice na Medvednici . . . . .                                  | 28  |
| Čepelak Marijan: Velebitaška jama na Medvednici . . . . .                                    | 29  |
| Čolaković Erol: Po drugi put na Lupoglavlju i Eraču . . . . .                                | 117 |
| Durbešić mr Ivo: Skupština UIAA u Delnicama . . . . .                                        | 153 |
| Entraut Drago: Drago Šefer . . . . .                                                         | 61  |
| Firinger dr Kamilo: Spomen-knjiga na Jankovcu . . . . .                                      | 131 |
| Garašić Mladen: Gračišće II — najdublja jama u Hrvatskoj . . . . .                           | 127 |
| Grimani Ante: Marjan . . . . .                                                               | 130 |
| Grimani Ante: Planinarski objekti u Dalmaciji u prošlosti . . . . .                          | 63  |
| Grimani Ante: Splitovim putem . . . . .                                                      | 66  |
| Gušić prof. dr Branimir: Uspomene jednog planinara . . . . .                                 | 4   |
| Hadžiabdić Muhamed: Tragom igmanskih proletera . . . . .                                     | 23  |
| Hofer Valen: Simpozij osnivača HPD-a tamo »negdje gore« . . . . .                            | 126 |
| Jaljić Branko: Culumova pećina u Dalmaciji . . . . .                                         | 104 |
| Jež: Posljednji pješak . . . . .                                                             | 41  |
| Jovanović Vlastimir: Prvi put s ocem na planinu . . . . .                                    | 122 |
| Jutrović Marija: Budimo »odgovorni!« . . . . .                                               | 138 |
| Keler Zvonimir: Prvi prelaz braće Seljan preko Anda . . . . .                                | 85  |
| Kovačević Radivoj: Fruška gora u pjesmu utkana . . . . .                                     | 177 |
| Kovačević Radivoj: Pedeset godina vojvođanskog planinarstva . . . . .                        | 163 |
| Krunić Miodrag: Prošlost planinarstva u Kragujevcu . . . . .                                 | 99  |
| Kulaš Antun: Da li je orijentacijski sport negativna pojava . . . . .                        | 201 |
| Kulenović Damir: Od Vitoroga do Cincara . . . . .                                            | 11  |
| Lipovčak dr Ivo: Uspomene na prof. Vjekoslava Novotnija . . . . .                            | 135 |
| Marković prof. dr Mirko: Pajo Klinovski . . . . .                                            | 25  |
| Mesarić ing. Vladimir: Sedmi jugoslavenski pohod na Kavkaz . . . . .                         | 158 |
| Pavletić prof. dr Zlatko: Od Risnjaka do Bijelih stijena . . . . .                           | 8   |
| Pažin Dražen: Zimski prijelaz Velikog Prenja . . . . .                                       | 119 |
| Pederin mr Ivan: Njemački vodiči za Jadransku Hrvatsku do 1914. . . . .                      | 187 |
| Polak Klara: Ipak je bilo planinarski . . . . .                                              | 96  |
| Poljak dr Željko: Stoljetnica hrvatskoga planinarstva . . . . .                              | 3   |
| Poljak dr Željko: Kada je osnovana prva hrvatska speleološka organizacija . . . . .          | 54  |
| Poljak dr Željko: Psihičke promjene u planini . . . . .                                      | 67  |
| Posarić Ivica i ing. Vlado Božić: Opasnosti od groma u speleološkim istraživanjima . . . . . | 33  |
| Posarić Juraj: Tvrdoglav biti ili ne? . . . . .                                              | 102 |
| Pražić Bojana: Posaditi jablane u Jablancu . . . . .                                         | 72  |
| Pruginić prof. Branko: Dvadeset godina PD »Psunj« u Pakracu . . . . .                        | 27  |
| Radović Buda: Ljubišnja planina . . . . .                                                    | 171 |
| Regner Boris: Zašto se ponekad dobro ne razumijemo . . . . .                                 | 87  |
| Regner Boris: Stipe Vrdoljak . . . . .                                                       | 97  |
| Regner Boris: Kako smo proslavili stogodišnjicu . . . . .                                    | 150 |
| Rukavina Ante: Kletve i suze velebitske . . . . .                                            | 183 |
| Rukavina Ante: Dr Marko Tomičić . . . . .                                                    | 193 |
| Rukavina Ante: Vrh Petra Zoranića na Velebitu . . . . .                                      | 55  |
| Rukavina Ante: Na legendarnoj grčkoj planini . . . . .                                       | 14  |
| Selešković Salih: Tuzlak na »krovu Evrope« . . . . .                                         | 62  |
| Sinanović Muharem: Kroz Prenj do Lupoglavlja . . . . .                                       | 116 |
| Stanišić Velibor: Pas . . . . .                                                              | 18  |
| Stanišić Velibor: Bez povratka . . . . .                                                     | 21  |

|                                                                           |                   |
|---------------------------------------------------------------------------|-------------------|
| Stanković prof. Radosav: Ledena kolona . . . . .                          | 89                |
| Starčić Rudo: Jopića pećina — najduža u Hrvatskoj . . . . .               | 49                |
| Svoboda dr Ljubica: Moslavačka ili Garić-gorā . . . . .                   | 137               |
| Sefer Drago: Lupoglav . . . . .                                           | 19                |
| Šefer Drago: Sjećanja iz planine . . . . .                                | 59, 93, 113 i 161 |
| Tollazzi Bojan: Dinaro, održali smo riječ! . . . . .                      | 58                |
| Tollazzi Bojan: Upisne knjige na vrhovima Mosora . . . . .                | 91                |
| Tollazzi Bojan: Napokon na vrhu Dinare . . . . .                          | 196               |
| Truhelka Agata: Rugjer Bošković u planinama . . . . .                     | 134               |
| Truhelka Agata: Šetnje po planinama . . . . .                             | 17                |
| Vičić Stanko: Slet planinara Jugoslavije »Platak 1974«, na omotu iza str. | 32                |
| Vičić Stanko: Kibago . . . . .                                            | 73                |
| Vokoun Franjo: Planinarstvo i esperanto . . . . .                         | 69                |
| Zec Vera: Opet na Prenju . . . . .                                        | 121               |
| Žeželj Dubravka: Naš alpinist vođa ekspedicije na Grenland . . . . .      | 159               |
| — Drugi kongres planinara Jugoslavije, na omotu iza strane . . . . .      | 96                |
| — Sedamdeset i pet godina planinarstva u Krapini . . . . .                | 199               |
| — Planinarski savez Hrvatske u 1973. godini . . . . .                     | 43                |
| — PD »Kamenjak« na Rijeci u 1973. godini . . . . .                        | 71                |

#### JUBILARNI PRILOZI

|                                                                         |     |
|-------------------------------------------------------------------------|-----|
| Blašković prof. dr Vladimir: Povijest hrvatskog planinarstva . . . . .  | 1   |
| Poljak dr Željko: Hrvatsko planinarstvo danas . . . . .                 | 145 |
| Božičević mr Srećko: Planinarska speleologija . . . . .                 | 169 |
| Poljak dr Željko: Mala kronika hrvatskoga alpinizma . . . . .           | 191 |
| Kašpar mr. Željko: Zaštita prirode i planinarstvo u Hrvatskoj . . . . . | 179 |

#### IN MEMORIAM

|                                                   |     |
|---------------------------------------------------|-----|
| Anton Južnić (Rašo Radošević) . . . . .           | 122 |
| Dr Ulikse Stanger (Stipe Vrdoljak) . . . . .      | 23  |
| Zvonko Sajverth (D. i V. Frančeski) . . . . .     | 70  |
| Stipe Vrdoljak (Boris Regner) . . . . .           | 192 |
| Ante Bedalov . . . . .                            | 156 |
| Nenad Čulić . . . . .                             | 156 |
| Viktor Tabaković . . . . .                        | 157 |
| Urso Vrdoljak . . . . .                           | 157 |
| Ing. Ladislav Michel (Tomislav Batinić) . . . . . | 168 |
| Boško Ivanović (Ivo Srebrič) . . . . .            | 169 |

#### RAZNO

|                                |                                               |
|--------------------------------|-----------------------------------------------|
| Zaštita prirode . . . . .      | 28 i 72                                       |
| Orijentacijski sport . . . . . | 72, 102, 106, 141, 174 i 202                  |
| Speleologija . . . . .         | 29, 32, 36, 53, 106, 127, 130, 142, 172 i 197 |
| Alpinistika . . . . .          | 37, 75, 108, 143, 172 i 200                   |
| Književnost . . . . .          | 39, 77, 109 i 172                             |
| Prvenstveni usponi . . . . .   | 61, 107, 139 i 203                            |
| Transverzale . . . . .         | 76 i 206                                      |
| Vijesti . . . . .              | 42, 79, 109, 143, 175 i 205                   |

#### ISPRAVCI

- Na str. 3. pored saveznog grba treba da stoji 1974. umjesto 1973. god.
- Na str. 3. u 2. retku treba da stoji deveta po redu umjesto sedma.
- Na str. 26. u 26. retku lijevoga stupca valja brisati rečenicu koja započinje riječima: Tako je uz živo nastojanje...
- Na str. 76. u posljednjem retku desnoga stupca valja da stoji PK »Split« umjesto »Mosor«.
- Fotografija na str. 105. odnosi se na rubriku Speleologija na str. 106.
- Naslov na str. 113. treba da glasi: Pet priča s Prenja
- Na str. 131. u 10. retku lijevog stupca treba da stoji njom umjesto njim.
- Na str. 132. u trećem odlomku (iza pjesme) nedostaje posljednji redak koji glasi: ske, a u 4. retku odozdo treba da stoji njemu umjesto njenu.
- Ispravke jubilarnih priloga objavit ćemo nakon objavlјivanja posljednjeg priloga.



### Značka speleologa Komisije za speleologiju PSH

**Suradnja speleologa-planinara.** Zadatak Komisije za speleologiju PSH je koordinacija rada i djelovanja speleoloških odsjeka u Zagrebu i Hrvatskoj. Na redovnim sastancima obradjuje se speleološka problematika i pripremaju zajedničke akcije uz financijsku pomoć i dotacije PSH i Planinarskog odbora Zagreba. Rad Komisije očituje se i u organizirajući školovanja i izobrazbe planinarskih kadrova te u pripremanju potrebnih ispita za priznanje naziva »speleolog«.

Komisija za speleologiju PSH ujedno je nosilac djelatnosti Komisije za speleologiju PS Jugoslavije i u okviru tog zadatka održavaju se kontakti i s ostalim planinarskim organizacijama izvan Hrvatske. Osim toga KS PSH održava i međunarodne veze sa speleoložima susjednih zemalja izmenjujući potrebna iskustva.

Neki odsjeci ili njihovi članovi sudjeluju u ekipama znanstvenih institucija. Velik je broj planinara-speleologa sudjelova na istraživanjima Speleološkog društva Hrvatske.

Dolasci stranih speleologa na naše područje, kao i odlaženje naših izvan Jugoslavije omogućuju upoznavanje s tehnikom rada drugih srodnih organizacija i korištenje njihovog iskustva.

**Aktivnost na kongresima.** Bio rad neke grupe ma koliko plodan i uspješan, svi njeni rezultati ostaju bez koristi ako se ne stave na papir pred ostale istraživače ili javnost. Osim mogućnosti javnog djelovanja kroz stručnu i ostalu izdavačku djelatnost, jedan od oblika publiciranja postignutih rezultata svakako je i sudjelovanje na kongresima speleologa, kako u našoj zemlji tako i izvan nje.

Već od prvog nacionalnog speleološkog Kongresa prije dvadeset godina, do danas, planinari-speleolozi aktivno sudjeluju i na tom polju sa svojim prilozima i referatima. Naročito je zapaženo njihovo istupanje na IV. međunarodnom speleološkom kongresu, koji je održan godine 1964. u Postojni, a prisutni su bili i na kasnijim kongresima u Stuttgartu i Olomoucu.

U publiciranim izdanjima kongresa vidljiv je stvarni rad i vrijednost postignutih rezultata planinara-speleologa, koji u nekim detaljima ne zaostaje za rezultatima znanstvenih radnika iz institucija.

**Speleološka služba spasavanja.** U periodu sve većeg i češćeg speleološkog istraživanja i buđenja interesa za naše podzemlje počelo je dolaziti do manjih nesreća, pokatkad i težih. Zbog toga se ukazala potreba za formiranjem jedne grupe, koja bi bila spremna u svako doba priskočiti u pomoć pri spašavanju ostalih speleologa, a i drugih koji bi nastradali u nekom speleološkom objektu.

Povezivanje s Gorskom službom spasavanja, te upoznavanje s rezultatima djelovanja sličnih službi izvan Jugoslavije dovelo je do održavanja Prvog jugoslavenskog seminara o spašavanju iz speleoloških objekata godine 1967. na Medvednici iznad Zagreba. Svega dvije godine poslije na području kanjona Velike Paklenice održava se sličan tečaj za potrebe specijalnog odreda Milicije iz Zagreba. Na seminaru u Jopića pećini 1971. zaključeno je da se speleolozi planinari uključe u GSS.

Zbog što korisnijeg odvijanja ovakog djelovanja potrebno je nabaviti posebnu opremu, a uz to i izobraziti veći broj planinara-speleologa u ovoj aktivnosti naše Gorske službe spašavanja. Na smanjenje broja nesreća u redovima planinara-speleologa svakako će pridonijeti i odgovarajuće školovanje mlađeg kadra naših budućih istraživača.

**Omasovljjenje članstva i zadaci za naredni period.** U stogodišnjem periodu planinarske aktivnosti na području naše domovine članstvo planinarske organizacije imalo je osim čisto rekreativne i određenu kulturno-odgojnu ulogu i na taj način

budilo svijest kod našeg naroda. Postignuti rezultati u upoznavanju vlastitog tla i doma, buđenje interesa kod omladine za ljepote i osobitosti prirodnih rijetkosti potpomažu njegovovanju rodoljublja i odlučnosti, da se sve ovo može braniti ako se za to ukaže potreba.

Planinarska speleološka djelatnost kao dio opće planinarske aktivnosti posebno se izdvaja zbog specifičnosti provođenja i realiziranja. Od vremena posjećivanja podzemlja uz osvjetljenja bakljama do suvremenog električnog svjetla, od signaliziranja užetom do radio-veza pri samom istraživanju proteklo je mnogo godina. Pojedinačni interes i entuzijazam sada je zamijenjen kolektivnim istraživanjima, a zahvaljujući modernoj opremi moguće je dublje prodiranje u podzemlje našeg krša.

Zbog tehniziranog načina života današnjih ljudi i njegovih posljedica ukazala se potreba zaštite ne samo površine našeg krša, već i zaštite njegovog podzemlja, koje je uz to dobrim dijelom još nedovoljno poznato i istraženo. U ovakovim prilikama od neprocjenjive su koristi skupine planinara-speleologa, koji prodiru na gotovo sva područja našeg krša.

Nastavljanjem istraživačkih akcija u okviru planinarskog djelovanja s ciljem otkrivanja do sada nepoznatog, planinari-speleolozi ostaju i dalje korisni sudionici općeg nastojanja u našem društvu, da se pojas krša istraži u svim svojim detaljima radi svih nas koji živimo na njegovoj površini. Pri tom valja spomenuti da su danas gotovo svi aktivi speleolozi u Hrvatskoj članovi planinarske organizacije.

Redovno i pravodobno objavljivanje postignutih rezultata samo je jedan od dokaza opravdanosti speleološke aktivnosti i djelovanja. Treba nastojati, da se speleološka periodika obnovi i da ona postane što redovitija. Osim toga nužno je potrebno da se u okviru Komisije za speleologiju formira katalog svih do sada istraživanih objekata kako se ne bi događalo ponovo istraživanje već istraženog i poznatog.

U populariziranju ljepota podzemlja planinari-speleolozi ostaju još uvijek važan faktor, dok briga oko njihovog usavršavanja i sticanja znanja mora ostati i dalje naša glavna preokupacija. Osim toga potrebno je nastojati da se kod mladog narastaja umanji ili potpuno izbjegne želja za rekorderstvom, za primatom i istraživanjem radi brojčanih pokazatelja, već je potrebno postići, da planinarsko istraživanje podzemlja u prvom redu bude rezultat ljubavi za prirodu, nastojanja i želja da istražujemo i ispitujemo do sada nepoznato, a da pri tom strogo vodimo računa o svojim mogućnostima i o opasnostima koje katkad prijete i s teškim tragedijama. Svaka pobjeda čovjeka nad Prirodom i njezinim tajnama bit će tim slada i realnija, ako se postigne na temelju odlučnosti, pronicljivosti i znanja, a ne rizikom i igraanjem na sreću.

Iako napisane prije dvadeset godina, riječi planinara-speleologa Vladimira Redenšeka na skupštini Planinarskog saveza Hrvatske aktuelne su i danas:

»Iako možemo zabilježiti lijepe uspjehe na polju ispitivanja i evidentiranja naših špilja i ponora, naš rad je samo čedan i pionirski, jer Hrvatska obiluje vrlo velikim brojem još neispitanih i nepoznatih speleoloških objekata.«

Na području našeg krša ostaje i dalje još vrlo mnogo problema i nepoznanica i za našu generaciju i za one koji dolaze iza nas, pa zbog toga treba nastojati da rad planinara-speleologa bude koristan doprinos upoznavanju naše domovine.

#### LITERATURA

- Božić, V. (1971): Dvadeset godina planinarske speleologije u Hrvatskoj. Naše planine, br. 3-4, Zagreb.
- Božičević, S. (1956): Planinari u Hrvatskoj i speleologija. Naše planine, br. 4, Zagreb.
- Božičević, S. (1969): Speleologija u »Našim planinama«, »Naše planine, br. 11-12, Zagreb.
- Božičević, S. (1970): Naši prirodoslovci kao istraživači špilja. Priroda, br. 10, Zagreb.
- Božičević, S. (1971): Razvoj speleoloških istraživanja Dinarskog krša. Simpozij o zaštiti prirode u našem kršu. JAZU, Zagreb.
- Golf, L. (1929): Razvoj turizma (planinarstva, saobraćaja, putnika) u Dalmaciji. Split-sko primorsko planinarsko društvo »Dinara«, Split.
- Poljak, Z. (1973): Dva stoljeća hrvatske speleologije. Naše planine, br. 9-10, Zagreb.
- Poljak, Z. (1974): Kada je osnovana prva hrvatska speleološka organizacija. Naše planine, br. 3-4, Zagreb.
- Pasarić, J. (1931): Naši planinari — istraživači špilja. Hrvatski planinar, br. 3, Zagreb.
- Izvještaj za godišnje Skupštine Planinarskog saveza Hrvatske
- Statut Planinarskog saveza Hrvatske od 1962. godine iz Jasenka.
- Statut Planinarskog saveza Hrvatske od 1971. godine iz Zagreba.
- Speleološki izvještaji i vijesti iz »Speleologa« i »Naših planina«

# Zaštita prirode i planinarstvo u Hrvatskoj

Napisao ŽELJKO KAŠPAR

Planinarska organizacija kao cjelina i planinari pojedinci bili su oduvijek vrlo zainteresirani za zaštitu prirode u Hrvatskoj, mnogo su raspravljali i pisali o tome i bili vrlo žustri pobornici očuvanja izvornosti prirode. Njihova je borba bila nekom-promisna, često su oni bili jedini koji su shvaćali bit zaštite prirode i upravo radi toga bili izloženi napadima s raznih strana. Ipak ta je borba bila uspješna, što se vidi i iz postignutih rezultata i priznanja raznih foruma i organizacija planinarskoj organizaciji.

Poznato je da su o zaštiti prirode raspravljali u nas još u 19. stoljeću ugledni prirodoslovci (botaničari, geografi, geolozi itd.) sa svrhom da spriječe ne samo štetno prodiranje civilizacije, koja je tu prirodu ugrožavala, već i njeno negativno djelovanje u obliku neopravdane i pretjerane eksploracije nacionalnih dobara. Međutim, malo je poznato široj javnosti da su velika većina ovih znanstvenika bili pasionirani i istaknuti planinari, zaslužni kako za hrvatsku planinarsku prošlost tako i za zaštitu prirode. Može se s pravom tvrditi da su planinari ustvari preteče zaštite prirode. Prirodoslovci koji su bili i planinari ustvari su začetnici planinarske ideje. Ovaj članak je i napisan sa svrhom da to obrazloži. U njemu će biti obrađena tematika zaštite prirode samo s planinarskog aspekta i prikazan način kako su se za njeno ostvarenje zalagali planinari u prošlosti i planinarska organizacija u Hrvatskoj kao cjelina. Početkom organiziranog nastojanja možemo smatrati osnutak vjesnika Hrvatskog planinarskog društva, »Hrvatskog planinara« 1898. godine, ali ne smije se zaboraviti da su planinari u okviru planinarske organizacije i prije ovog datuma od njenog početka 1874. vodili brigu o zaštiti prirode. To dokazuju i mnogobrojni podaci iz stručne literature onoga doba. Naročito je značajan period posljednjih 50 godina kada su mnogi istaknuti planinari prirodoslovci započeli intenzivnu borbu za zaštitu prirode u Hrvatskoj.

Kada govorimo o zaštiti prirode treba uzeti u obzir da se u 100 godina postojanja planinarske organizacije zaštita prirode, gledana s planinarskog aspekta, različito tretirala. Civilizacija krajem prošlog stoljeća pa sve do prvog svjetskog rata još nije značajnije prodrla u planinske predjele naše zemlje. Bilo je to ponegdje još doba hajduka i bezvlađa, kada se priroda mogla očuvati s malo napora. Između dva rata planinarska organizacija tretira već zaštitu prirode na suvremen način u sklopu akcije svih ostalih udruženja za zaštitu prirode. O tome svjedoče akcije HPD-a u raznim državnim forumima kao i na kongresima planinarskih društava Jugoslavije. Poslije drugog svjetskog rata planinarska organizacija bori se vrlo intenzivno za očuvanje prirode i njenih ljepota jer je nastupilo doba nagle devastacije prirode kako u svijetu tako i kod nas. Na opasnost što prijeti ukazao je Simpozij o zaštiti prirode u našem kršu 2. i 3. oktobra 1970. u Zagrebu na kome akademik B. Gušić u svom referatu »Čovjek i priroda u krasu kroz stoljeća« upozorava da se degradacija krasa događa takvim tempom da će, ako joj se ne usprotivimo, dovesti kroz nekoliko godina do novih goleti našeg krasa.

Posljednjih desetak godina čovjek se nalazi pred odlukom: spasiti prirodu ili se ubuduće naći pred opustošenom zemljom. Planinari su se također odmah uključili u ovu borbu, iako ona nije usmjerena samo na zaštitu prirode, već na zaštitu cijelokupne čovjekove okoline. Iako se uklapaju u cijelokupnu borbu za zaštitu prirode, planinari imaju i neka svoja specifična gledišta. Neovisnost i brojčana jačina plani-

narske organizacije u Hrvatskoj omogućuju joj da vrlo aktivno, rigorozno i oštro pristupa problemima zaštite prirode što drugi forumi nisu u mogućnosti s obzirom na ovisnost o nadležnim organima koji pak vode svoju određenu politiku u vezi sa zaštitom prirode. Planinarska organizacija prilično nekompromisno nastupa u interesu zaštite prirode, pogotovo tamo gdje se radi o neekonomičnoj i nesmiljenoj sjeći i pustošenju šuma, neekonomičnoj eksploataciji bilja i slično, pa se može s pravom reći da su planinari bili i jesu najbolji čuvari zaštite prirode i njenih ljepota. Planinari shvaćaju zaštitu prirode kao sastavni dio svog djelovanja, svojih doživljaja i dojmova prilikom obilaska planina.

**Pinanari kao zaštitnici planinske flore i faune.** Sigurno je da prilikom boravka u planinama planinska vegetacija izaziva u svima nama posebne osjećaje. Ona svojim ukrasom i ljepotom daje posebnu draž planinama. Hrvatske planine obiluju endemima, planinskim biljkama kojih ne nalazimo izvan određenog područja, stoga vezanih za te planine. Na našim visokim planinama imade tropskih tercijarnih pa i glacijalnih arktičkih relikata sačuvanih kao dokaz davne prošlosti. Upravo ove osobine naših planina poznate su u svijetu i predstavljaju najzanimljivije područje evropske flore. One su posljednjih 200 godina privukle niz poznatih evropskih botaničara, što u sebi krije i izvjesne opasnosti. Zbog toga su još prije 50 godina naši istaknuti planinari-botaničari upozoravali da su ti najzanimljiviji predstavnici hrvatske flore toliko ugroženi da im prijeti opasnost da nestanu ako ih se hitno ne zaštiti (prof. F. Kušan). Prekomjerno i nesavjesno sabiranje po našim planinama traje već dugi niz godina. Jedne godine prilikom boravka na Prenju, u kući na Jezercu, bio sam svjedok pravog pustošenja po prenjskim stijenama, kada je neka »stručna« ekipa u velikim količinama skupila mnoštvo biljaka, još k tome s koriđenjem, za svoju fakultetsku zbirku. Ukoliko je i postojalo dopuštenje za sabiranje, ono sigurno nije odobrilo ovako nesmiljeno branje i u takovim količinama.

I stanovništvo može predstavljati opasnost za floru i faunu jer za podmirenje svojih kućnih potreba često uništava na daleko okolinu gdje živi. O tome nam svjedoče goleti našeg Primorja, osobito Dalmacije, a djelomice i Velebita, gdje su mjestimično šume potpuno uništene, ljekovito bilje istrijebljeno, pogotovo ono kod koga se eksploriraju podzemni dijelovi, prorjedena fauna, pa čak i ptice pjevice.

Isto tako i izletnici, nesavjesni planinari i drugi posjetiocci planina predstavljaju opasnost za planinsku floru. Još je 1936. godine Kušan na Kongresu Saveza planinarskih društava Jugoslavije (5. i 6. rujna) u Sarajevu energično zahtijevao da se određeno planinsko bilje stavi pod zaštitu kako ne bi potpuno nestalo. Ovo je provedeno tek poslije rata. No usprkos zakonskoj zaštiti može se još i danas na gradskim trgovima naći zaštićene samonikle biljke u prodaji i to zajedno s podzemnim dijelovima, čime se potpuno iskorjenjuju.

Na istom Kongresu izložena je potreba Zakona o zaštiti prirode i napose o zaštiti planinskog bilja. Kušan je tom prilikom zahtijevao da se hitno pride edukacijsko stanovništva u vezi sa zaštitom prirode, smatrajući da ovaj odgoj treba započeti već u školi, među omladinom, kako bi se već rano u narodu razvio osjećaj za čuvanje prirode, a izvan škole, pred širom javnošću, uz pomoć predavanja, članaka, slike, razglednica, atlasa i albuma.

Još tada je ustvrdio »da u vezi sa prirodnim parkovima treba ići i izgradnja planinskih vrtova u kojima će se smišljenim i stručnim radom okupiti planinsko bilje iz raznih hrvatskih planina, s razne podloge i u različitoj kombinaciji. Time će se postići koncentracija važnijeg alpskog bilja na relativno malenom prostoru, gdje će biti još lakše promatranje i upoznavanje onog bilja koje zahtijeva svaku zaštitu«. Na taj će se način, smatrao je on, uz pomoć svih zainteresiranih faktora odgojiti narod u velikoj ljubavi prema prirodi i pripraviti ga na zajednički rad u zaštićivanju planinskog svijeta.

Ovu svoju ideju on je ostvario nešto kasnije. Prije rata uredio je botanički vrt kod Tomislavova doma na Medvednici. Godine 1967. na njegov prijedlog osnovan je Botanički vrt na Zavižanu u sjevernom Velebitu kao trajan spomenik njegovoj dugogodišnjoj borbi za zaštitu prirode.

U vezi s pustošenjem flore i faune Dalmacije interesantna su bila opažanja prof. Umberta Girometta 1906. godine po otocima i primorskim planinama gdje je čovjek sjećom već odavna uništo šume i floru svoga kraja. On 1936. opisujući ove devastacije kaže: »Ma da je već unatrag 30 godina bilo jakih znakova pustošenja dalmatinske prirode to me ipak, kad prolistam svoje prve bilješke o flori i fauni naših planina, hvata groza upoređujući ih sa današnjim stanjem. Kroz samih 30 godina, dakle kroz razdoblje, koje je sa prirodoslovnog gledišta posve neznatno, daljnje je stradanje dalmatinske prirode išlo upravo naglo, tako da će, budu li ovakve žalosne prilike još malo godina potrajale, potpuno biti pokopan i zadnji trag nekadašnje divne, bogate i raskošne Dalmacije«. Girometta je to teško podnosio. Čak je ishodio

da je PD »Mosor« u Splitu plaćalo lugara na planini Kamešnici kako bi se pokušala spasiti zadnja veća šuma u srednjoj Dalmaciji. A da i ne govorimo o akcijama posumljavanja krša, što ih je PD »Mosor« provodio sa nevjerljativim entuzijazmom kako bi se spasio dalmatinски krš od potpunog ogoljavanja.

**Planinari i zaštita geoloških spomenika.** U ime HPD-a u Zagrebu predložio je još 1931. godine prof. J. Poljak organima vlasti zaštitu geoloških spomenika u Hrvatskoj. Naime, nešto prije toga, Geološko-paleontološki odjel muzeja u Zagrebu podnio je stručni prijedlog o zaštiti geoloških objekata, a HPD je kao dopunu tog prijedloga predložio neke objekte našeg krša zanimljive za planinarstvo, npr. spilje ili pećine, poluspilje, jezera i slapove, osamljene kamenite stupove, kukove i čučavce. Na ovu mjeru ponukali su HPD vandalski postupci posjetilaca u mnogim poznatim spiljama. Većina od njih bile su potpuno uništene, a drugdje je trebalo sačuvati ostatke od daljnog razaranja. Predlagalo se da se budžetom osiguraju sredstva kako bi se odmah nakon otkrića neke nove spilje moglo na licu mjesta odaslati komisiju koja bi spilju zatvorila i tako zaštitila. Tražila se stroga zabrana svakog kopanja u podu spilja, osim stručnim ovlaštenim istraživačima, jer se događalo da su strani istraživači iskopali materijal i odnosili ga iz zemlje. Zahtjevalo se da se također izdaju naredbe u vezi sa skupljanjem spiljske faune, jer su neki domaći i strani trgovci uništavali rijetku faunu na taj način što su je skupljali i prodavali uglavnom izvan zemlje. Poljak piše 1931. godine da je još prije nekoliko godina na Medvednici bilo u spiljama vrlo mnogo šišmiša, a danas su one potpuno prazne, jer su ih pokupili trgovci spiljske faune. Iсти je slučaj i sa poluspiljama, čiji podovi obično sadrže razne ostatke čovjeka i životinja. Još 30-ih godina čovjek je pokušao devastirati jednu od naših najljepših pećina, Vranjaču. Zasluga što je ona spašena može se s pravom pripisati PD »Mosoru«, najviše njegovom predsjedniku Girometti.

Zatražena je zabrana miniranja stijena u blizini jezera i slapova, kako bi se spriječilo poremećenje tokova slapova, odnosno smanjenje vode uslijed stvaranja pukotina, zatim vadenje sedre u jezerima i slapovima, sječa šuma u blizini jezera i slično, što je sve ugrožavalo opstanak jezera i slapova. Nadalje se željelo sačuvati osamljene kamenite stupove, kukove i čučavce kojima obiluje naš krš, naročito Velebit, a koji su u opasnosti prilikom izgradnja cesta i puteva kroz ova područja.

Prijedlozi HPD-a bili su općenite naravi, a imali su za svrhu donašanje općeg Zakona o zaštiti prirode, koji bi bio podloga za detaljan prijedlog o zaštiti pojedinih predjela.

**Planinari i zaštita speleoloških objekata.** Borba planinarske organizacije za zaštitu pećina i ostalih lokaliteta nije novijeg datuma. To se vidi iz planinarske i speleološke literature. Spomenuto je već da je HPD 1931. predlagao zaštitu spilja, poluspilja i pećina. Poznato je da je Hrvatska vrlo bogata krškim podzemnim oblicima, ali su mnogi od njih osjetljivo stradali tijekom niza godina usprkos svim pokušajima planinarskih foruma da se oni zaštite.

Međutim, tek 1961. dostavile su na molbu Zavoda za zaštitu prirode određene stručne organizacije, među njima i PSH, prijedloge za zaštitu speleoloških objekata i tako pokušale zaštiti bar one najvažnije od nekoliko tisuća speleoloških lokaliteta važnih za istraživanje preistorije, arheologije, geologije, paleontologije i biologije. Bilo je krajnje vrijeme jer su nesavjesni posjetioci u nekim našim najljepšim pećinama slomili mnogo siga, prekopali množe pećine i uništili pećinsku faunu. Neke od tih životinja bile su endemične vrste, karakteristične samo za taj kraj. Ta akcija bila je ustvari početak ozbiljne kampanje da se sačuva određeni broj najvrednijih pećina u Hrvatskoj. Ona je otada pokazala svoju opravdanost i potrebu da se i dalje razvija. Može se reći da su iskustva suradnje stručnih organa i speleoloških sekcija planinarskih društava u Hrvatskoj u ovom periodu pokazala vrlo dobre rezultate i da bi trebalo i dalje ići tim putem. Danas je velik broj spilja stavljen pod zaštitu i ureden, za što je mnogo zasluzna planinarska organizacija.

**Planinari koji su se osobito istakli u zaštiti prirode.** Kao što je poznato iz literature i vidljivo iz planinarske dokumentacije, preteće zaštite prirode u Hrvatskoj bili su u prošlosti istaknuti planinari ili planinari-znanstvenici. Krug onih koji su se u okviru planinarske organizacije zdušno borili za zaštitu prirode velik je, ali je nesumnjivo najistaknutije ime prije a osobito poslije drugog svjetskog rata akademik Branimir Gušić. Posljednjih 30 godina on se nalazio uvijek na čelu ove borbe i bez bojazni nemilosrdno napadao sve štetne pojave. Neumorno je ukazivao na podizanje novih brojnih tvornica celuloze, drvnih kombinata i sl. koji svojim kapacitetima daleko prelaze mogućnosti našeg šumskog fonda, što dovodi do bespoštедne devastacije šuma, do erozije tla, bujica, mijenjanja klime, nestajanja izvora i sl. Mnoge šume uništene su i propale zahvaljujući paljenju drvenog uglja i smolarenu. Neadekvatna izgradnja modernih prometnica (Jadranska magistrala, cesta na vrh Učke itd.) nagrdila je mnoge pejzaže, važne za turizam itd. Mnogobrojni članci B. Gušića

ostavili su snažan uticaj ne samo na niz planinarskih generacija, već i na cijelokupno naše društvo. Dugo je godina B. Gušić bio u rukovodstvu najviših državnih foruma za zaštitu prirode odakle je nastojao uticati na ostale organe i na javno mnjenje u pogledu devastacije prirodnih ljepota.

Spomenimo bar još nekoliko imena onih koji su se osobito zalagali za zaštitu prirode ili su bili preteče zaštite. Bili su to: Josip Poljak, Karlo Bošnjak, Miroslav Hirtz, Ivo Horvat, Ivo Pevalek, Fran Kušan, Umberto Girometta, Josip Pasarić, Ljudevit Rossi, Vjekoslav Novotny, Željko Poljak, Mihajlo Pražić, V. Čmelik, Miroslav Kulmer, Ivo Lipovčak, Pavao Ungar, Vladimir Redenšek, Zvonimir Badovinac, Ivica Sudnik, Kamilo Firinger itd.

**Borba planinara za zaštitu Medvednice.** Borba za zaštitu Medvednice traje već punih stotinu godina, a i danas je još u punom jeku, osobito posljednjih 30 godina, otkada su nestali čitavi kompleksi šuma na toj planini. Uslijed lošeg gospodarenja pojačala se erozija, nestali su mnogi izvori, a potoci imaju manje vode nego nekada.

I životinjski svijet Medvednice bio je nekada vrlo bogat. Danas od toga nije mnogo ostalo. Bljni svijet Medvednice danas je ozbiljno ugrožen i devastiran. Izletnici masovno trguju visibabe, drijemovce, pasji Zub, grozdasti zumbul, procijepak, kokočicu, kaćune. Ipak su najopasnije sjeće šume.

Prva velika sjeća šume na Medvednici počela je prije 100 godina na području između Sljemena i Vel. Plazura i na nekim drugim sektorima (danasa je to područje opet pod šumom). Godine 1907. bila je veća sjeća na Brestovcu radi izgradnje lječilišta, od čega se šuma još ni danas nije potpuno opravila. Godine 1917. počinje velika sjeća na Medvednici koja je uništila mnoge predjele, a osobito onaj južno od Rauchove lugarnice. To je dovelo do velikih erozija i poplava u selima podne Medvednice. Da bi sačuvala šumu i spriječila česte poplave u gradu Zagrebu (potok Medveščak), zagrebačka je općina otkupila veće komplekse šuma još prije 1890. godine i te godine zabranila tzv. oplodnu sjeću, a svoje šume stavila pod zaštitu.

Planinari su 1913. prvi započeli organiziranu borbu za zaštitu šuma na Medvednici. Među njima su se isticali prof. Vjekoslav Novotny, prof. Josip Pasarić, Miroslav Kulmer i ing. V. Čmelik. Oni su načinili i prijedlog o zabrani prekomjerne sjeće što je prihvatio Gradsko zastupstvo 1914. Ovu je akciju prekinuo prvi svjetski rat, ali se nakon rata ponovo razmahala kada je u Gradskoj skupštini 1926. nikla ideja o parcelaciji i prodaji gradskog zemljišta od Puntijarke do Vel. Plazura građanima radi izgradnje vikendica. Bilo je još i drugih »grandioznih« zamisli, o izgradnji ugostiteljskih objekata, lječilišta i rekreacionih objekata, ali je na njih vrlo oštro reagiralo HPD, na čelu sa Pasarićem, Gradskom načelstvom.

Sjeće koje su prethodile ovom protestu nanijele su mnogo štete Medvednici oko Remeta, Gračana, Kraljevca, Jelenovca, Prekrižja, više Brestovca, nad Mikulićima, kod Bistre itd. Usljedio je val protesta šumarskih stručnjaka, Sveučilišta i drugih institucija preko štampe i nadležnih foruma. Planinari su uvijek prethodili takvim akcijama. Gradsko zastupstvo 1932. donosi odluku o prestanku tzv. oplodne sjeće u gradskoj šumi. Međutim, Gušić je tada pisao da je ovakova zaštita »nedovoljna jer je već sada nužno provesti zaštitu šume na čitavom području Medvednice, kako bi se spasili od posvemašnje propasti još oni ostaci stare stare šume koji postoje«. Usprkos svemu tek je 1937. svih 16 hektara gradskih šuma proglašeno zaštitnim područjem. Ujedno je gradska šumarija znatno smanjila sjeću, te započela pošumljavanjem i kupovanjem novih kompleksa.

Godine 1945. svi su veći kompleksi privatnih vlasnika ekspropriirani Zakonom i stavljeni pod upravu grada, a Medvednica izlučena iz lovнog parka. Usprkos toga devastacija se nastavlja. I opet su planinari i planinarska organizacija bili oni koji su žestoko protestirali preko štampe. Oni su uspjeli 1950. potaknuti Konzervatorski zavod Hrvatske da službeno postavi pitanje zaštite Medvednice. Međutim, 1951. Gradska skupština odbacuje prijedlog Zavoda da se Medvednica proglaši Nacionalnim parkom. Eksplotaciju se nastavlja još jače i 1953., nakon jedne veće sjeće, PSH je ponovno ponukan da zatraži od Gradske skupštine zaštitu Medvednice. Nakon toga konačno Grad donosi »Odluku o park šumama na području Zagreba« kojom šume stavila pod zaštitu i osniva šumsko gospodarstvo na Medvednici. Ali kad su 1960. novom organizacijom u cijeloj zemlji osnovana šumska gospodarstva kao privredne organizacije, to je dalo povoda da se borba za očuvanje Medvednice ponovo rasplamsa. Povremene sjeće Šumarije, kao ona 1964., kada je posjećena stara bukova šuma na Gorščici, ponukale su PSH da javno protestira u javnoj i planinarskoj štampi. Borba za sprečavanje potpune degradacije Medvednice i spasavanje njene prirode nastavlja se i danas, kako bi se sačuvala ne više kao planinarski, već rekreacijski objekt. Iz ovog je vidljivo da je Medvednica poseban problem koji se već godinama nameće planinarama glavnog grada Hrvatske, osobito zaštita njenih šuma.

**Dr Ivo Horvat (1897—1963), sveuč. profesor, botaničar svjetskoga glasa, istraživač dinarskih planina, član Upravnog odbora HPD-a 1926—1933, započeo borbu za zaštitu prirode već 1926. kao član Odbora za zaštitu prirodnih spomenika, 1930. u ime HPD-a energično se zalaže za zaštitu flore, inicijator osnivanja nacionalnog parka »Risnjak»**



Jedan od najupornijih pobornika za spas Medvednice poslije rata bio je dr Željko Poljak, koji godinama uporno dokazuje u »Našim planinama« da je sječa na Medvednici neracionalna i štetna i da je treba energično sprječiti. »Već gotovo čitavo stoljeće bori se planinarska organizacija Zagreba i Hrvatske za spas Medvednice, ali unatoč svim nastojanjima, šuma na Medvednici stalno naočigled uzmiče i stradava« (Ž. Poljak). Republički Zavod za zaštitu prirode objavio je 1969. u »Našim planinama« članak pod naslovom »Opet sječa šuma na Medvednici«. Nakon objavljuvanja sličnog članka u dnevnoj štampi izraženo je negodovanje mnogobrojnih građana zbog opsežnosti i načina sječe šume na Medvednici. U navedenom članku Zavoda konstataira se da: »Republički Zavod za zaštitu prirode nastoji niz godina da se šume Medvednice tretiraju kao specijalno zaštićene površine, te da se u obliku velikog rezervata izuzmu iz redovitog privrednog gospodarenja. Razlog za ovakovo tretiranje šuma na Medvednici leži u njihovoj ogromnoj vrijednosti za rekreativnu, sport i turizam, kao i u njihovu značenju za zaštitu grada Zagreba od svih klimatskih nepogoda. Osim toga prirodne šume Medvednice najbolji su dokaz nastojanja ovog grada da sačuva ovu kulturnu tekovinu, čime se ne može pohvaliti ni jedan velegrad u Evropi«. Kakva žalosna konstatacija i činjenica da se odgovarajućim forumima, odnosno organizacijama mora nešto slično dokazivati.

Ž. Poljak je tom prilikom zbog svoje oštре kritike na račun Šumarije Zagreb, koja je vršila nesmiljenu sjeću na Medvednici i istodobno dijelila letke s naslovom »Čuvajmo šume Medvednice«, dokazujući ironiju čitavog slučaja — došao u nezavidnu situaciju jer ga je šumsko gospodarstvo Zagreb tužilo sudu radi uvrede i klevete.

Iako je otada prošlo već pet godina, situacija se nije ni danas promijenila. Unatoč svim akcijama planinarske i drugih organizacija koje se bave zaštitom prirode, šuma na Medvednici i dalje stradava, polako nestajući.

Pitanje lova na Medvednici također je povezano s dugotrajnom borbotom za zaštitu faune Medvednice. PSH je 1969. zahtijevao od Gradske skupštine da se »središnji dio Medvednice, od doma na Glavici do Kaptolske lugarnice, izdvoji iz svake lovne djelatnosti« — radi zaštite faune. Gradska skupština donaša doduše takovu odluku, ali ne zbog zaštite faune, nego »zbog sigurnosti mnogobrojnih izletnika.«

**Planinari i zaštita Plitvičkih jezera.** Šume u okolini Plitvičkih jezera bile su u prošlosti maksimalno eksplorirane. Stoga i zaštita Plitvičkih jezera datira još od početka ovog stoljeća. Već 1914. u časopisu »Hrvatski pokret« (broj 113) u članku »Plitvička jezera u opasnosti« javnost saznaće da je njemačko-francuski kapital zatražio u Budimpešti dozvolu za gradnju električne centrale na Plitvičkim jezerima, da su vještaci obavili nužna mjerena i izjavili, da Jezera ni u kom pogledu neće trpjeti štete, već naprotiv, da će se čitav siromašni kraj uzdići, jer će se pučanstvu pružiti stalna zarada u industrijskim poduzećima. Tadašnja štampa upozoravala je da se dopuštenje ne dade na uštrb prirodnih ljepota Plitvičkih jezera. Društvo za uređenje i poljepšavanje Plitvičkih jezera i okoline na svojoj glavnoj skupštini u

Zagrebu zaključilo je na prijedlog tajnika Eisenhutha da se zamoli tadašnja kr. zemaljska vlada u Zagrebu, da Saboru podnese memorandum za donašanje Zakona o očuvanju krasota Plitvičkih jezera i okoline. Međutim, svjetski rat je ostavio ovo pitanje otvorenim, da bi se poslije rata ponovo stavilo na dnevni red 1928. godine. O tome je objavio nekoliko članaka »Hrvatski planinar«. Nakon toga, Plitvička jezera, Štirovača na Velebitu i Bijele stijene u Gorskem kotaru proglašeni su nacionalnim parkovima. Nastojanja da se zaštite i daljnja područja omeo je novi rat. Nakon oslobođenja ovaj rad je nastavljen i nacionalnim parkovima proglašena su Plitvička jezera, Risnjak, Paklenica i zapadni dio otoka Mljeta. Osnovan je također strogi prirodnji rezervat Rožanskih i Hajdučkih kukova, a niz drugih objekata stavljen pod režim zaštite.

Jedan od najistaknutijih pobornika za očuvanje prirode Plitvičkih jezera, B. Gušić, uložio je mnogo truda da bi dokazao neophodnu potrebu izgradnje infrastrukture Jezera, odgovarajućih prometnica, osiguranja sedrenih barijera, permanentnog oribljavanja i uzgoja raka, čuvanja zelenog pokrivača i prolaza kroz jezera. Zala-gao se protiv izgradnje predimenzioniranih i luksuznih hotela koji narušavaju sklad prirode, ukazivao da treba prestati sa sjećom šuma oko Jezera i osigurati kanalizaciju otpadnih voda. Smatrao je da treba odrediti najniži zaštitni pojas za očuvanje osnovnih ljepota Jezera, što još ni do danas nije učinjeno.

Međutim, usprkos borbi koja je vođena za očuvanje Plitvičkih jezera danas smo svjedoci njihovog postepenog propadanja, ukoliko se nešto hitno ne učini. Pred 6 do 7 godina napukla je sedrena barijera između Kozjaka i Donjih jezera preko koje prolazi cesta za selo Plitvice, a tek danas se zvoni na uzbunu sa strane javne štampe i ostalih sredstava informiranja! Ekonomska eksploracija ugostiteljskih poduzeća najozbiljnije je ugrozila Jezera. Svjedoci smo turističkog pritiska na Jezera prometom što danas dovodi u pitanje opstanak Jezera. Sredstva javnog informiranja u posljednje doba upozoravaju na ovu opasnost, ali ne postavlja se javno pitanje što je do sada učinjeno i tko je odgovoran da se tako dugo čekalo i mirno promatrala ova devastacija Jezera. Još 1969. Gušić je pisao: »Na Plitvicama je u pitanju opstanak samih Jezera u cijelini.«

Iz arhive Društva za zaštitu i poljepšanje Plitvičkih jezera, koje je 1942. likvidirano i čija je imovina i arhiva pripala HPD-u, vidljiva je dugotrajna i ustrajna borba HPD-a na zaštiti prirode Jezera.

**Zaštita ostalih zaštićenih područja i planinari.** Iako je još 1927/28. godine Paklenica proglašena nacionalnim parkom, šuma se i dalje nemilosrdno sjekla i drvo izvozilo u Italiju. Prolazeći V. Paklenicom još i danas može se vidjeti seljake-mještane kako na magarcima izvražaju drva za svoje potrebe. Prošle godine snimio sam takovu fotografiju na putu od Anića Luke do Borisovog doma.

Na otoku Mljetu je prije nekoliko godina uprava Nacionalnog parka Mljet naveliko eksplorirala borove šume smolarenjem i tvrdila da to nije štetno za šumu.

Uprava Nacionalnog parka Risnjak, koji je osnovan na inicijativu planinara, pokušala je svojedobno izdvojiti dio parka za sjeću s motivacijom da će se ostatak tada moći bolje čuvati.

Isti je slučaj i sa sjećom šume na Jankovcu i nekim drugim šumama u Slavoniji. Godine 1973. zaštićeno područje park šume Jankovac na Papuku opet je bilo u opasnosti da se osjetno smanji eksploracijom šume, iako je zaštićeno Zakonom o zaštiti prirode. Tom prilikom je u ime planinarske organizacije oštros reagirao Z. Poljak.

Planinarska organizacija je odavna ukazivala i borila se za očuvanje tih područja. Iako su ona danas zaštićena i proglašena nacionalnim parkovima, ipak i dalje budno prati njihov razvitak i zaštitu u njima.

**Stav planinarske organizacije prema edukaciji stanovništva u vezi sa zaštitom prirode.** Na nedjeljnim izletima redovito smo svjedoci kako izletnici — od ranog proljeća pa do kasne jeseni — masovno uništavaju jaglac, vrbu, visibabu, pasji Zub, kokočiću, ljljan te ostalo bilje. Cvjetnoj flori Medvednice i Samoborskog gorja u blizini Zagreba prijeti istrebljenje. Treba samo pogledati kako danas izgleda ogoljela Medvednica. Na obje planine možemo vidjeti izletnike koji kući i u planinarske domove nose zaštićeno bilje, crveni i blagajev likovac, kranjski ljljan... Odnos čovjeka prema prirodi, prema njegovo fauni i flori postaje svakim danom sve okrutniji. Većina naših izletnika ne razlikuje zaštićeno od nezaštićenog bilja, nije im poznato koje cvijeće smiju brati i koliko. Međutim, bez obzira na to vjerojatno to ne bi spriječilo neracionalno branje cvijeća. Postavlja se drugo pitanje, kako zaustaviti proces uništenja prirode. Vrlo je složen i težak zadatak njihova zaštita bez obzira da li u zaštićenim ili nezaštićenim područjima. U nekim zemljama, pa i kod nas u Sloveniji, postoje natpisi koji upozoravaju da se ne trga zaštićeno cvijeće, a uz panoe nadu se slike u boji dotičnog cvijeća. U Gorskem kotaru stoji

na jednoj stijeni napisano da je runolist zaštićena biljka. Postavlja se pitanje ne djeluju li navedena upozorenja upravo suprotno nego se to želi. Bilo je u prošlosti i svjesnih uništavanja flore. Tako je jedne godine poduzeće ljekovitog bilja »Biljana« provodilo nakup božikovine u samoborskom kraju, bez odobrenja, iako je na to bilo zakonski obavezano i iako je božikovina bila pod zaštitom u ovom kraju još od prvog svjetskog rata.

S obzirom na sve to u posljednjih 20 godina u planinarskim se krugovima mnogo raspravljalo i o osnutku tzv. planinarskih ili gorskih straža čiji bi članovi upozoravali u planinama posjetioce na zabranu traganja i uništavanja rijetkog bilja po uzoru na druge zemlje. Tako npr. Švicarska u tu svrhu angažira vojne jedinice. One imaju pravo pregleda naprtnjača izletnika i planinara pod lozinkom zaštite prirode. Nešto slično vidio sam jedne godine na željezničkoj stanicici u Jesenicama za vrijeme cvatnje sunovrata gdje je gorska straža uz pomoć milicije pregledavala naprtnjače izletnika i iz njih vadila hrpe sunovrata sakritih na sve moguće načine, pa čak i u aluminijске izletničke kutije za hranu. Sigurno ružna slika koja svakako ne služi na čast.

U planinarskim krugovima razmatrano je već odavno pitanje organiziranja planinarskih straža u pojedinim planinarskim društvima. Iako se zaštita prirode ne bi smjela posmatrati prvenstveno s aspekta stvaranja određenih straža, već bi ona trebala biti rezultat odgoja čitavih generacija, pristupilo se u nekim planinarskim društvima osnivanju Gorske straže. Tako je PD »Japetić« iz Samobora po uzoru na Sloveniju osnovalo svoju gorskiju stražu 1959. godine.

Ovakove straže, ako djeluju samostalno, bez pomoći organa sigurnosti, izvrgnute su vrlo neprijatnim doživljajima i često onemogućene u svom radu. Vjerojatno je i to razlog što su straže i u Sloveniji i kod nas u Hrvatskoj pomalo odumrle. Potrebno je dakle pronaći odgovarajući način djelovanja tih straža kako bi one bile djelotvorne. Svrlja ovih straža bila bi čuvanje flore i faune, čuvanje šume od požara i oštećenja, suradnja u čuvanju svih spomenika prirode, kulturno-historijskih spomenika, propaganda itd. PSH u svom programu zaštite prirode ima i formiranje Gorskih straža u pojedinim frekventnim područjima u Hrvatskoj. Stražama bi trebalo izboriti status javnih službi a akciju koordinirati s milicijom i turističkim faktorima. Iako je ovaj najnoviji program postavljen prije nekoliko godina, nije do danas uspjelo formirati Gorske straže, kako zbog finansijskih razloga, tako i zbog slabe suradnje drugih faktora bez kojih bi djelovanje Gorskih straža bilo samo djelomično.

**Zaštita prirode i planinarska organizacija do drugog svjetskog rata.** Pokret za zaštitu prirode i njenih rijetkih prirodnih znamenitosti u Hrvatskoj se javlja krajem prošlog stoljeća, po ugledu na strane napredne zemlje. Na inicijativu HPD-a i Hrv. prirodoslovnog društva, u kojima su bili okupljeni najugledniji planinari i prirodoslovci, nakon niza godina uspjelo je provesti konkretno neke uspješne akcije i nadležne organe vlasti primorati na neke konkretnе mјere. Bivša hrvatska zemaljska vlasta i tadašnja kotarska oblast u Delnicama nekoliko puta su izdavali posebne naredbe u smislu zaštite rijetke planinske flore.

HPD je već krajem prošlog stoljeća započeo akciju za očuvanje prirode na planini Medvednici i sprječio mnogo sjeću. PSH danas nastavlja ovu borbu na zaštitu prirode, iako u mnogo težim uvjetima.

Još 1884., u Spomenici HPD-a, M. Kišpatić piše o stanju na Medvednici slijedeće: »Šume su tako mjestimice isjekli, da uz to nisu ni najmanje brinuli za podmladak. Da je gora gradena od vapnenca kao kraš, nedvojbeno bi ona danas bila posve pusta... Spomenuti moram, da je gradska općina stala u novije vrijeme uvađati vrlo umno gospodarstvo u svojih šumah, pa nema dvojbe, da će taj primjer potaknuti i ostale posjednike u gori na bolje šumsko gospodarenje.«

Jedan od naših najuglednijih planinara, planinarski pisac i dugogodišnji urednik »Hrvatskog planinara«, J. Poljak, još 1926. upozorava da će uništavanje biljnog i životinjskog svijeta koje je čovjek u zadnjih 50 godina postigao svojim gospodarenjem dovesti taj svijet do potpunog uništenja. Sa koliko gorčine čitamo danas članak o uništavanju naših posljednjih stogodišnjih hrastova, bukava i jela u časopisu »Priroda« 1972. godine! A još prije 50 godina upozoravao nas je J. Poljak da će »za kratko vrijeme i kod nas ovi stogodišnjaci pripadati prošlosti« i da će naši budući naraštaji samo iz literature znati da su postojale šume ovih velikana. Upozoravao je već tada na uništavanje faune. Kako tragično zvuče njegove riječi: »izginule su kod nas divokoze na Velebitu.«

U vezi sa zaštitom prirode, a po primjeru nekih naprednih zemalja, osnovan je i kod nas u Hrvatskoj 1926. godine Odbor za zaštitu prirodnih spomenika koji je uglavnom bio sastavljen od planinara stručnjaka. Sastojao se od 9 članova delegata Hrvatskog planinarskog društva, Hrvatskog planinarskog društva Središnjice i Hrvatskog prirodoslovnog društva u Zagrebu. U njemu su se nalazili istaknuti planinari

Karlo Bošnjak, Miroslav Hirtz, Ivo Horvat, Ivo Pevalek, Josip Poljak i Ervin Rössler. Zadatak odbora bio je da odredi načine i predloži mјere za zaštitu ugroženih objekata prirode, prvenstveno rijetke faune i flore, geoloških i geografskih objekata itd. Na prvom sastanku iznesene su vrlo vrijedne sugestije, vjerojatno prvi puta u povijesti našeg planinarstva, o potrebi osnivanja »prirodnih zabrana« ili »rezervata« u kojima bi pojedina područja ostala netaknuta u svojoj izvornosti, i gdje bi bilo zabranjeno sjeći šumu, čupati biljke i loviti. Donesen je i zaključak da se prvenstveno i odmah sakupe podaci i načini popis svih ugroženih objekata te da se na temelju stručnih elaborata izradi prijedlog nadležnim državnim organima za donašanje Zakona o zaštiti i čuvanju prirode. Time bi se svrstali u red zemalja u svijetu koje su već imale osnovane ovakove rezervate za zaštitu prirode (Amerika, Njemačka) i dokazali da idemo ukorak sa kulturnim evropskim narodima u pogledu brige oko očuvanja prirode.

S obzirom na izvjesna štetna ponašanja »Hrvatski planinar« godine 1927. objavljuje apel svim planinarima: »Obraćamo se ovdje na sve planinare diljem naše domovine, a osobito one u krajevima krša s molbom, da čuvaju prirodne krasote bilo od čije ruke, da svoj podmladak u tom smislu odgajaju, da mu predoče važnost prirodnih rijetkosti s osobitim obzirom na razvoj turistike kod nas, jer će nas stranci suditi po našem djelima i činima, a ne po našem kulturnom ispravanju.«

Godine 1925. na Kongresu HPD-a iznosi prof. Ivo Pevalek u referatu »Gajenje i zaštita flore« misao o potrebi da se kod nas kao i u drugim naprednim zemljama doneće poseban Zakon o zaštiti prirode. Navada da su već i više planinske regije izložene uništavanju posjetilaca neupućenih u botaničko značenje raznih najrjedih tipova bilja, koje često posjetioci čupaju zajedno s korjenjem.

Održane su foto-izložbe i predavanja na temu zaštite prirode. Tako npr. čitamo da je u sklopu lovačke i opće sportske izložbe u Zagrebu (8.–20. 9. 1925) priređena druga izložba HPD Središnjice i njenih podružnica, u Zagrebačkom zboru. Prema pisanju tadanje štampe planinarska je izložba, uz lovačku, bila glavna atrakcija Zbora. Na njoj je bio i odjeljak s kolekcijom biljnih eksikata, koji je imao svrhu da prisutne upozna s našim najrđedim biljem i njegovom zaštitom. Prva takova izložba je održana 1922. godine. Obje izložbe bile su velika propaganda prirode i očuvanja ljepote prirode. R. Simonović izložio je među ostalim i vegetaciju Velebita.

U to doba počinju i planinarska predavanja o zaštiti prirode od kojih se ističu predavanja Ive Pevaleka »Iz vegetacije i flore planina« (11. 2. i 26. 3. 1926.), te Vale Vouka i Ive Horvata »Velebit i njegov bilinski svijet (11. 12. 1929.). Osim toga Horvat je 25. rujna 1928. u ime HPD-a održao u Ljubljani predavanje s projekcijama prilikom Kongresa Asocijacije slavenskih turističkih društava »O zaštiti nacionalnih parkova u našoj državi.«

Godine 1930. svjedoci smo žustrog apela prof. Ive Horvata nadležnim forumima kako bi se spriječila devastacija flore u Hrvatskoj. On upozorava kako se u Zagreb u proljeće na trg donosi obilje bilja, a među njima i najveće rijetkosti svjetske flore, npr. blagajev likovac. Kakva ironija kada u njegovim člancima čitamo 1931. da ova reliktna biljka raste kod nas na Plješivici, Palačniku i u Samoborskoj gori, da se nemilosrdno kida i nosi na tržište te joj tako prijeti opasnost od istrebljenja. Danas, više od 40 godina otkako je ova konstatacija napisana, nema više blagajevog likovca na tim lokacijama. Ostala je sačuvana samo jedna mala lokacija na Samoborskom gorju koja je u posljednje vrijeme također izložena uništenju.

Mnogi istaknuti planinari u periodu između dva rata bili su prirodoslovci i, upored s radom na zaštiti prirode, razvijali živu aktivnost na tom planu i u HPD-u. Oko 1930. Hrvatsko prirodoslovno društvo je među prvima počelo voditi brigu o zaštiti prirode i izradilo elaborat o zaštiti pojedinih objekata iz pera poznatih stručnjaka — istaknutih planinara. Bili su to I. Horvat, I. Pevalek, J. Poljak i M. Hirtz.

Financijski zakon za godinu 1928/29. članom 280 proglašava Plitvička jezera i okolinu, Bijele stijene u Vel. Kapeli, Štirovaču u sjevernom Velebitu, Veliku Paklenicu u južnom Velebitu terenima zaštitnog karaktera. Nakon toga izšla je Uredba o ustrojstvu nacionalnih parkova u području hrvatskih krških krajeva kojima se u navedenim zaštitnim područjima zabranjuje sjeća i ostali radovi eksploracije te »uredovanje i gazdovanje«. Sve ove mјere rezultat su dugogodišnje borbe i planinarske organizacije na zaštiti prirode pojedinih područja u Hrvatskoj.

Poznati planinar i dugogodišnji predsjednik HPD-a Miroslav Kulmer bio je neko vrijeme i predsjednik »Društva za uređenje Plitvičkih jezera«. Iz izvještaja godišnjih skupština vidi se da je zajedno s A. Premužićem aktivno sudjelovao na regulativnoj osnovi Plitvičkih jezera i zaštiti flore, a naročito faune Jezera.

I. Krajač, predsjednik HPD-a, 1928. godine skreće pažnju javnosti da turizam postaje djelomice najvažnijom privrednom granom inače ekonomski pasivnog Pri-

**Dr Fran Kušan (1902—1972), profesor botanike na Zagrebačkom sveučilištu, urednik »Hrvatskog planinara« i planinarski pisac, delegat HPD-a u Odboru za zaštitu prirode, na Kongresu planinara 1936. zalaže se za zaštitu planinskog bilja, prije rata osnovao botanički vrt na Medvednici, a poslije rata (1967) Velebitski botanički vrt**



morja i postavlja kao akutno, bitno i hitno pitanje: što bi imale pojedine grane državne i oblasne uprave da rade kako bi potpuno udovoljile svojim dužnostima na tom polju. U cilju zaštite pojedinih područja krša predlaže konkretni program koji bi obuhvaćao: a) opće radove i principe, b) projekte puteva i cesta i c) potrebu pošumljavanja. Svoje zahtjeve potkrepljuje detaljno razrađenim planom i prijedlozima nadležnim organima.

Ilija Šarinić poziva 1927. preko HPD-a da se »stane na put vandalizmu koji se pojavio u Lici«, naime, uništavanje vodopada Gacke u Svici vađenjem sedre, te spilje Samograd kod Perušića i one kod Studenaca. Apelira da se Hrv. prirodoslovno društvo u zajednici s HPD-om angažira na sprečavanju ovih uništavanja dok ne počne djelotvorno raditi »Društvo za zaštitu prirodnih krasota«.

Godine 1930. I. Horvat, tada sveučilišni docent i odbornik HPD-a, energično predlaže zabranu i zaštitu flore Hrvatske. U ime HPD-a predsjednik J. Pasarić iznosi ovaj prijedlog u turističkom vijeću Savske banovine (24. 10. 1930). Vijeće je u načelu prihvatiло navedeni prijedlog s препоруком banskoj upravo да се донесу zakonski provisi о заштити rijetke flore i faune kao i spilja u Hrvatskoj. Već tada Horvat predlaže da se zabrani svaka prodaja bilja uzraslog na naravnom staništu, zatim ne samo prodaja već i svako kidanje i sabiranje riedih vrsta, kao i svako sabiranje ili kidanje u bilo koju svrhu bez posebnog dopuštenja.

Djelatnost planinara na zaštiti prirode osobito ilustriraju mnogi članci u »Hrvatskom planinaru«. Tako npr. u članku predsjednika HPD-a, Ante Cividinija, »Gorski kraj — zemaljski raj« nalazimo među ostalim i ovu interesantnu napomenu: »Prirednici nalaze u toj riznici mnogo, veoma mnogo. Niima gorski kraj — zemaljski raj donosi materijalnu sreću. Oni je primaju i uživaju, tek treba da u toj sreći ne zaborave da je najlakše od svega u raju — izgubiti ga zauvijek«, upozoravajući tako na neekonomičnu eksploataciju šuma i mogućnost da ljepote ovog kraja budu uništene nerazumnim gospodarenjem.

Kako davno je već flora ovog prediela bila ugrožena svjedoči nam i članak Dragana Markovića »Okolica Ogulina zimi« (1935) gdje govoreći o području Kleka i Bijelih stijena kaže da »zanimanje za te lijeve krajeve sve više raste, što se vidi — nažalost — i po tome, što je runolist, koji je npr. na području Bijelih stijena obilno dolazio, danas gotovo posve iskorijenjen.«

Planinari nikada nisu osporavali potrebu iskorištavanja šuma, pa ni sječe, ali su uvijek tražili da to iskorištavanje bude razumno i u određenim granicama.

»Sjećom šuma čovjek je često prešao mjeru, koju bi inače morao održati... U velikoj žurbi za dobitnjem što većih koristi iz šuma ogolieli su mnogi naši bregovi. Posjećene su šume u velikoj većini planina... Naročito to vrijedi za niže planine i predjele... Nestalo je tako u razmjeru kratko vrijeme ljenih šuma u Samoborskoj Gori, Zagrebačkoj Gori, Ivančici i Ravnoj Gori, Kalniku, Panuku... Naravno da neracionalna i prebrza sječa naših šuma izaziva kod svakog rodoljuba i prijatelja

prirode bolan osjećaj negodovanja... Naši planinari gledajući sječu šuma oduvijek su bili među prvima, koji su dizali svoj glas protiv takvog rada... Ni u zadnje vrijeme nije se, na žalost, prestalo prenaglog sjećom naših šuma... Obzirom na to važno je da i u današnjim prilikama naši planinari džu svoj glas oko zaštite šuma, kako bi se spasilo što se još spasiti može. Hrvatski planinari zvani su da to učine, jer je njima stalo da naše planine budu što ljepše i pitomije. Oni dobro znaju da se po načinu gospodarenja šumama najbrže prosuđuje kultura dotične sredine. Zato hrvatski planinari, i kao rodoljubi i kao naprednjaci, ne mogu ravnodušno gledati, kako pred njihovim očima nestaje naših lijepih šuma, kako se prebrzom sjećom uništava ukras naših planina, odnosno upropastiće narodna imovina. Imajući pred očima vrijednost, korist i ljepotu naših šuma, hrvatski će planinari i ubuduće budno pratiti rad čovjeka u našim planinama».

Iz ovog citata vidimo da je zaštita šuma prije 40 godina bila isto tako aktualna kao i danas, isti problemi postavljali su se i tada pred planinarsku organizaciju.

Godine 1936. Hrv. prirodoslovno društvo u svoj Odbor za zaštitu prirode poziva i službeno delegata HPD-a, Franu Kušanu, što je očito bilo veliko priznanje čitavoj planinarskoj organizaciji. Naša organizacija nalazi se već tada s drugim društvenim organizacijama u jeku borbe za zaštitu prirode. Na Kongresu planinara Fran Kušan drži referat o zaštiti planinskog bilja kako bi što veći broj planinara zainteresirao za zaštitu prirode. Planinari održavaju mnogobrojna javna predavanja širom Hrvatske, a listajući tadašnju dnevnu štampu nailazimo da se planinarska predavanja održavaju i na zagrebačkoj radio stanici, tako npr. 18. ožujka 1937. Fran Kušan govori o »Zaštiti planinskog bilja u Hrvatskoj«.

**Planinarstvo i zaštita prirode poslije drugog svjetskog rata.** Već 1945. godine najviši državni forum (AVNOJ) usvaja naš prvi Zakon o zaštiti spomenika kulture i prirodnih rijetkosti potaknuvši tako donašanje zakona i propisa u pojedinim republikama kao i osnutak specijalnih ustanova za brigu o zaštiti prirode. Republika Hrvatska donosi svoj Zakon 1949. godine. Na temelju tog Zakona, zahvaljujući i zalaganju planinarske organizacije i njenih članova, u SR Hrvatskoj su do 1953. stavljene pod zaštitu mnoge prirodne rijetkosti — među njima i za planinare najinteresantniji planinski masivi.

S obzirom na to da je u pojedinim poglavljima već detaljno opisan rad planinara i planinarske organizacije na zaštiti prirode, ovdje ćemo samo naglasiti zalaganje oko zaštite pojedinih područja, za očuvanje Medvednice, Plitvičkih jezera i ostalih nacionalnih parkova te zaštićenih područja, planinske flore i faune, speleoloških i geoloških objekata. U tom su periodu bili osobito aktivni B. Gušić, F. Kušan, I. Horvat, Ž. Poljak, V. Redenšek itd.

Od početka pokreta za zaštitu prirode postojalo je idejno jedinstvo tog pokreta i planinarske organizacije. Rezultat toga jedinstva jesu značajni uspjesi postignuti na tom planu kao i afirmacija čitave planinarske organizacije. Pojedini istaknuti predstavnici planinarske organizacije bili su u prošlosti glavni inicijatori osnivanja zaštićenih područja, tako npr. Ivo Horvat za Risnjak, a B. Gušić za Mljet, Paklenicu, Rožanske i Hajdučke kukove. Za planinarsku organizaciju bila je sigurno najvažnija zaštita kukova u sjevernom Velebitu. Još je 1956. PSH zalaganjem B. Gušića i Ž. Poljaka pokrenuo akciju za proglašenje Rožanskih i Hajdučkih kukova rezervatom. Međutim, uz podršku Republičkog zavoda za zaštitu prirode i Savjeta za zaštitu prirode SRH, Sabor je tek 1969. donio Zakon o proglašenju Kukova strogim prirodnim rezervatom.

Uloga naše organizacije osobito je istaknuta na Prvom jugoslavenskom savjetovanju o zaštiti prirode u Beogradu 26. 3. 1968. na kojoj je Ž. Poljak, predstavnik PSH, u ime PSJ održao opsežan referat pod naslovom »Zaštita prirode i planinarstvo«. Zaključke iz tog referata prihvatala je i skupština PSJ 18. 5. 1968. te ih preporučila svim planinarskim društvima kao smjernice u radu.

U poslijeratnom periodu PSH nastojao je educirati svoje članstvo u pogledu zaštite prirode što je vidljivo iz brojne dokumentacije pojedinih društava (upute, letaci, panoi, predavanja, gorske straže itd.). Godine 1971. PSH je odlukom skupštine osnovao svoju Komisiju za zaštitu prirode sa zadatkom vođenja brige o zaštiti prirode, daljnog programskog educiranja svog članstva u svim planinarskim organizacijama i daljinjom zajedničkom suradnjom sa svim odlučujućim državnim, stručnim i društvenim organima i organizacijama. Prvi pročelnik bio je mr. Željko Kašpar. Osim toga PSH educira svoj vodički kadar u smjeru zaštite prirode na redovitim vodičkim tečajevima, a preko svog stručnog predstavnika održava predavanja u planinarskim društvima, pojedinim školama, bibliotekama i sl., o zaštiti flore i faune. Vrlo aktivno sudjeluje u akcijama saveznih planinarskih foruma oko zaštite prirode, na međurepubličkim savjetovanjima planinarskih saveza i slično.

**Dr Željko Poljak, liječnik, alpinist i planinarski pisac, urednik »Naših planina« i potpredsjednik PSH, kao predstavnik PSJ na Prvom jugoslavenskom savjetovanju za zaštitu prirode 1968. u Beogradu, zatim kao predstavnik PSH u Republičkom savjetu za zaštitu prirode, te svojim napisima u tisku ističe se oštrim i beskompromisnim stavom u borbi protiv devastačije naših planinskih šuma bezobzirnom sjećom**



U svom časopisu »Naše planine« PSH ima posebnu rubriku »Zaštita prirode«, sa svrhom da odgojnom funkcijom utiče na članstvo i bude u određenom smislu društvena kontrola i kritika.

Suradnja PSH i službenih organa za zaštitu prirode u SRH danas je vrlo prisna, pogotovo posljednjih godina. PSH imade od 1966. godine svog predstavnika u Republičkom savjetu za zaštitu prirode, Republičkom zavodu za zaštitu prirode i u Savjetu za zaštitu i unapređenje čovjekove okoline Republičke konferencije SSRN SRH. To je ujedno i dokaz da dotični forumi smatraju PSH važnim činiocem pri odlučivanju i rješavanju problema zaštite prirode.

Zajedničkim snagama PSH i Republičkog zavoda za zaštitu prirode uredena je i Premužićeva staza u Rožanskim kukovima na sjevernom Velebitu, strogom prirodnom rezervatu, što je od velikog interesa za planinarsku organizaciju.

Planinarska organizacija, kako u svijetu tako i kod nas, danas je važan faktor u zaštiti prirode. Društvo je ne može mimoći u svom ekonomskom razvoju i njene postavke i težnje ne može ignorirati. Bezobzirna eksplatacija planinskih bogatstava dovodi do sukoba privrednih faktora i organizacija koje se bore za očuvanje prirode, a osobito planinarske organizacije. Nedostatak razumijevanja pojedinih foruma doveo je do absurdne situacije u vezi s financiranjem uprava nacionalnih parkova, koje moraju same sebi osigurati glavninu sredstava. Tako se događa da organizacije koje bi trebale čuvati narodnu imovinu, djeluju često suprotno radi osobnih interesa. Niz primjera pokazuje da su planinari često bolji čuvari prirode nego oni koji su za to i plaćeni. O tome svjedoči niz akcija u prošlosti.

Na temelju takovih iskustava postavlja se pitanje, a postavio ga je već prije nekoliko godina predstavnik PSH u Savjetu za zaštitu prirode SRH, o opravdanosti postojanja nekih nacionalnih parkova u Hrvatskoj. Samostalno financiranje nacionalnih parkova umjesto budžetiranja sigurno je osnovni problem koji dovodi do navedenih anomalija u zaštiti prirode. Stoga je predlagano da se umjesto nacionalnih parkova osnivaju rezervati, koji ne će biti opterećeni administrativnim aparatom i brigom za samostalno financiranje.

U današnjoj eri industrializacije u kojoj se odvija život na zemlji dolazi do devastačije prirode u čitavom svijetu pa tako i kod nas. Ravnoteža i sklad života u prirodi ozbiljno su danas poremećeni. Čovjek je onaj faktor koji ubrzano smanjuje šume, obradive oranice, sela, dovodi do zagadenja atmosfere, vode, uništava floru i faunu. On je ujedno i onaj koji, videći šta očekuje čovječanstvo ukoliko se priroda ne zaštići, osniva širom svijeta organizacije za zaštitu prirode kako bi u ovoj demografskoj eksploziji porasta čovječanstva ostalo nešto i za buduće generacije. To je zapravo tužna slika sutrašnjice čovjeka i prirode.

Planinarska organizacija je ona koja je odavna ukazivala javnom mnjenju i nadležnim forumima na ugrožavanje prirode i potrebu njene organizirane zaštite.

To dokazuje i 100-godišnja povijest planinarstva u našoj Republici i obilna sačuvana dokumentacija o zalaganju naše organizacije na zaštitu prirode. Međutim, često se u prošlosti nije željelo čuti signal za uzbunu koji smo davali, pa još i danas ima neodgovornih faktora koji tome ne pridaju odgovarajuću pažnju. U današnjoj eri naglog uništavanja prirode planinarska organizacija ostaje i dalje na braniku zaštite prirode, nastavljajući borbu što su je nekada započeli pioniri planinarstva u Hrvatskoj. Prilikom 100-godišnjice svog opstojanja planinarska organizacija predaje u nasljeđe budućim generacijama veliko iskustvo svog zalaganja za zaštitu prirode, sa željom da se ispravno ocijeni ono za što se ona zalagala decenijama u prošlosti.

## LITERATURA

### Casopisi

Kratice: NP Naše planine, HP Hrvatski planinar, P Priroda

Anić M.: Hrvatski planinar i šuma. HP 33:165, 1937  
Ah.: Nekoliko riječi o zaštiti prirode. HP 23:110, 1927

Badovinac Z.: Medvednica u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. P 56:101, 1969

Cividini A.: Gorski kraj — zemaljski raj. HP 31:2, 1935

Cepelak R.: Zaštitimo Veternicu. NP 17:37, 1964

Eisenhuth M.: Naš turizam i zaštita Plitvičkih jezera. HP 33:322, 1937

Eisenhuth M.: Zakonska osnova o zaštiti Plitvičkih jezera i okoline. HP 21:132, 1925

Girometta U.: O bezobzirnom uništavanju dalmatinske prirode. HP 32:33, 1936

Gušić B.: Plitvička jezera i njihova zaštita. NP 21:79 i 223, 1969

Gušić B.: Zaštita prirode Medvednice. NP 24:223, 1972

Gušić B.: Zaštita prirode i mi. P 55:97, 1968

Gušić B.: Covjek i šuma u Jugoslaviji. P 62:230, 1973

Gušić B.: Opseg zaštite prirode kod nas. P 53:161, 1966

Gušić B.: Nacionalni park Mljet. P 53:174, 1966

Horvat I.: Zaštita rijetke flore. HP 27:75, 1931

Huljev M.: Zaštita speleoloških objekata u SR Hrvatskoj. NP 13:125, 1961

Kamenarović M.: Zaštita rijetkih biljaka. NP 8:295, 1956

Krajač I.: Šumska uprava i turizam na hrvatskom kršu. HP 24:25, 1928

Kušan F.: Referat o zaštiti planinskog bilja. HP 32:10, 1936

Kušan F.: Zaštita planinskog bilja u Hrvatskoj. HP 32:295, 1936

Kušan F.: Velebitski botanički vrt. P 53:164, 1966

Kušan F.: Nešto iz prošlosti biljaka koje zaštićujemo. P 51:4, 1964

Lipovščak I.: Zaštita šume na Medvednici. NP 5:209, 1953

Marković: Okolica Ougulina zimi. HP 31:2, 1935

Marković M.: Biografije planinara. NP 13:127, 1961

M. M.: Zaštita prirode u okolini gradova. P 29:61, 1939

Pasarić J.: Planinari čuvajte planinski floru. HP 26:263, 1930

Pevalek I.: Gajenje i zaštita planinske flore. HP 20:161, 1924

Piskernik A.: Zaštita planinske flore. NP 11:207, 1959

Poljak J.: Zaštita geoloških objekata. HP 27:245, 1931

Poljak J.: Zaštita prirode i planinarstvo. HP 22:25, 1926

Poljak Z.: Prof. Branimir Gušić. NP 14:3, 1962

Poljak Z.: Opet sjeća šume na Medvednici. NP 16:59, 1964

Poljak Z.: Zaštita prirode i planinarstvo. NP 20:269, 1968

Poljak Z.: Planinarstvo u Dalmaciji i Girometta. NP 21:107, 1969

Poljak Z.: Radi brige za Medvednicu pred sud. NP 22:138, 1970

Poljak Z.: Jankovac opet u opasnosti. NP 25:133, 1973

Pražić M.: Ing. Ante Premužić. NP 12:1, 1960

Redenek V.: Zaštita prirode (spilja). NP 3:132, 1951

Szavits S.: Hrvatska planinarska izložba u Zagrebu. HP 18:18, 1922

Sarinić I.: Vandalizam po Lici. HP 23:83, 1927

Stromar Lj.: Biljni svijet i njegova zaštita. NP 6:305, 1954

Veronek I.: O zaštiti prirode. NP 17:181, 1965

O parcelaciji i regulaciji Sljemena. HP 26:319, 1930

Društvena izložba Hrvatskog planinarskog društva. HP 21:137, 1925

51. Glavna skupština HPD-a. HP 21:117, 1925

53. redovna godišnja skupština HPD-a. HP 23:146, 1927

Društvene vijesti. HP 24:212, 1928

Društvo za uređenje Plitvičkih jezera. HP 24:100, 1928

Rad Hrvatskog prirodoslovnog društva. HP 33:5, 1937

Republički zavod za zaštitu prirode: Opet sjeća šume na Medvednici. NP 21:83, 1969

### Knjige

Avčin F.: Človek proti naravi, Ljubljana 1969

Barić V.: Prirodne rijetkosti u Hrvatskoj, Hrv. prirodn. društvo, Zagreb, 1987

Ćolić D.: Zaštita prirode planina, PSJ, Beograd 1958

Grozdanić S.: Prirodne rijetkosti naše zemlje, Beograd 1954

Gušić B.: Medvednica — planinarski vodič, Zagreb 1924

Kamenarović M.: Nacionalni park Risnjak — vodič, Zagreb 1970

Kevo R.: Mljet — zeleni otok, MH Split 1962

Kišpićati M.: Zagrebačka gora. Spomenica HPD-a, Zagreb 62, 1884

K. L.: Izlet na Plitvička jezera, Spomenica HPD-a, Zagreb 44, 1884

Kušan F.: Velebitski botanički vrt, Senj 1971

Poljak Z.: Velebit, PSH Zagreb 1969

Poljak Z.: Planine Hrvatske, vodič, PSH Zagreb 1974

Radoš D.: Nacionalni park Paklenica, Starigrad 1972

Zaštita prirode u Hrvatskoj, Republički zavod za zaštitu prirode, Zagreb 1961

Zaštita prirode, svrha i zadaci, Republički zavod za zaštitu prirode, Zagreb 1970 (umnoženo kserotiskom).

Ssimpozij o zaštiti prirode u našem kršu, Zbornik referata Jazu 1971

Nacionalni park Plitvička jezera, NP Plitvice 1972

# Mala kronika hrvatskoga alpinizma

Napisao dr ŽELJKO POLJAK

Pisati povijest hrvatskog alpinizma iz nekoliko je razloga vrlo teško. U najstarijem razdoblju planinari koji su se uspinjali na vrhove većinom nisu smatrali potrebnim da svoje uspone zabilježe tiskom. Upornim traganjem po starim časopisima može se pronaći tek poneki vrijedni podatak. Drugo, penjačko djelovanje pojedinaca u pravilu je vrlo kratkog trajanja, rijetko duže od desetak godina, a često samo pet, šest godina. Zbog toga je vrlo malo nekadašnjih penjača koji bi znali dati podatke o širem vremenskom rasponu.

Osobito je delikatno koje uspone valja uvrstiti među penjačke. Po kriterijima iz početka našeg stoljeća smatrao se uspon na Triglav ozbiljnom turom, dok se danas jedva običava registrirati uspon prvog i drugog stupnja težine. Bilo bi pogrešno uspone iz početnog razdoblja našega alpinizma mjeriti današnjim mjerilima jer oni imaju svoju vrijednost u razvitu penjačkog planinarstva. Naš alpinizam nije storen određenoga datuma, nego se razvijao postepeno. Zbog toga smo kronikom obuhvatili one uspone koji su u svoje doba i u našim prilikama značili neku novost ili napredak.

Budući da većina hrvatskih penjača živi među nama, danas još nije moguće pisati povijest hrvatskog alpinizma, tj. objektivno ocjenjivati osobni doprinos pojedinaca, uzročnu povezanost dogadaja i njihovo značenje za budućnost. Zato smo se ograničili na kroniku zbivanja. Kronološkim bilježenjem svega značajnoga što se u nas dogodilo na tom području planinarskog djelovanja otimamo od zaborava djelovanje brojnih generacija naših alpinista, a skupljenim podacima olakšavamo budućem povjesničaru njegov zadatak. Izvori podataka jesu naši planinarski časopisi, arhivi PSH i Planinarskog muzeja Hrvatske, izvještaji za skupštine Saveza, bilteni pojedinih društava, sjećanja nekadašnjih penjača i vlastite bilješke. Rukopis su pregledali i nadopunili Nikola Aleksić, Ismet Baljić, Slavo Brezovečki, Stjepan Brlečić, Stanko Gilić, Emil Laszowsky, Petar Lučić Roki, Vladimir Mesarić, Krešo Mihaljević, Franci Savenc i Dražen Zupanc.

Posebno valja naglasiti da je ovom kronikom obuhvaćen samo fizički dio rada naših alpinista. Bogati rezultati etičkog, estetskog, kulturnog i znanstvenog značaja nisu tu mogli naći mesta. Taj nedostatak donekle umanjuje kazalo članaka našeg planinarskog časopisa od 1898. godine do danas, u kojem je registrirano pravo bogatstvo misaonog alpinističkog djelovanja. U kronici smo spomenuli i sve penjače koji su izgubili život u planinama i tako su, na tragičan način, ugradili svoja imena u povijest hrvatskog alpinizma.

Kronikom je obuhvaćeno više od stotinu osoba koje su nešto značile u razvitu naše alpinistike. Da bi se izbjeglo suvišno ponavljanje, njihova su imena označena punim imenom i prezimenom samo pri prvom spominjanju, a poslije toga samo inicijalom imena i prezimenom. Također je upotrijebljeno i mnogo kratica. Radi lakšeg snalaženja evo njihovih objašnjenja: CAF — Club Alpino Fiumano, HPD — Hrvatsko planinarsko društvo, PSH — Planinarski savez Hrvatske, PD — planinarsko društvo, AS — Alpinistička sekcija HPD-a, POZ — Planinarski odbor Zagreba, HP — časopis »Hrvatski planinar«, KA — Komisija za alpinizam PSH, GSS — Gorska služba spasavanja, PDZ — PD »Zagreb matica«, AO — Alpinistički odsjek, velika slova Z, V, Ž, M i K uz AO označuju odsjeke u PD Zagreb, Velebit, Željezničar, Mosor i Kamenjak.

### 1843

— Ilirkinja Dragojla Jarnević iz Karlovca opisuje svoj uspon od 13. rujna u stijeni Okića, prvi poznati penjački uspon u povijesti hrvatskoga alpinizma. U njenu Dnevniku stoji: »Strašno stermi i skliski put prieko onog kamenja i porušenih razvalinah bi s pogibelju skopčan i plazjenje po njemu vratolomno, ali moja želja, na vèrh dospieti čini me svu pogibe prezirati, i ja... pustih se kao mačka gori plaziti... i sretno doplazismo i dovukosmo se na vèrh.«

### 1852

— Nepoznati planinar A. Č. (Avelin Ćepulić?) registrira u zagrebačkom časopisu »Neven« (1852, broj 30, str. 472) pod naslovom »Zora na Učki« uspon grupe riječkih planinara, koji možemo smatrati prvim organiziranim penjačkim usponom u Hrvatskoj, ovim riječima: »Vrlet je takova da se samo plazimice popeti možeš. Pošto bi pô sata od stene do stene drug uz verma druga penja se i gmizao, i pošto bi pest od dohvata studene litice ponešto ostudenila, a bura nas podobrano propuhala bila — eto nas na cilju puta našega, eto nas na verhuncu Učke.«

### 1898

— Izlazi prvi broj »Hrvatskog planinara«, časopisa koji postaje alpinističkom tribinom i neslužbenim arhivom za povijest hrvatskog planinarstva i alpinizma. Već u prvom godištu autor M. D. opisuje svoj uspon na Triglav.

### 1902

— Prof. Belario Lengyel iz Rijeke, član CAF-a, uspinje se 2. srpnja na Kazbek (5040 m) u Kavkazu.

### 1903

— Zagrebački skijaški instruktor i alpinist dr Radoslav Radošević izvodi do danas prvi naš poznati skijaški uspon u Centralnim Alpama (područje Mont Blanca — podaci iz Enciklopedije LZH); 1910—11. izvodi sedam penjačkih uspona bez vodiča u Dolomitima, 1916—17. skijaški uspon u Tatramu, a bio je i na Kavkazu.

— Započinje serija teških uspona u Centralnim Alpama i Visokim Turama zagrebačkih planinara (Mirko Bothe, Vjekoslav Cvetišić, dr Miroslav Čačković, dr Mario Kiseljak, dr Nikola Kostrenčić, ing. Stjepan Szavits-Nossan, dr Franjo Vitauš), a A. Auš uspinje se na Škrlicu.

### 1907

— Tajnik HPD-a, dr Oton Kučera, registrira prvu glečersku turu (Eiger i Grindelwald).

### 1908

— Članovi CAF-a iz Rijeke započinju niz uspona koji traju sve do rata (poslije rata CAF gubi kozmopolitski značaj i postaje sekcija Cluba alpino italiano — svi podaci iz društvenog časopisa »Liburnia«). Najuspješniji je Karlo Asperger (Triglav, Grossglockner, Cima grande, Mont Blanc), a zatim Aleksandar Keglević (Ankogel, Marmolada), Rudolf Paulovac (Triglav, Grossglockner) i Artur Tomsig (Monte Rosa, Grossglockner, Matterhorn).

— Arnold Hercog, član HPD-a iz Zagreba, penje se 6. rujna na Jungfrau (4166 m), a poslije u Dolomitima na Civettu, Winklerturm, Marmoladu i Monte Cristallo.

### 1911

— Zagrepčanin I. Wagner uspinje se na Grossglockner (3798 m).

### 1912

— Tri nepoznata člana HPD-a (Maks Drobac?) izvode prvi do danas poznati izrazito penjački uspon u povijesti hrvatskog planinarstva. U časopisu »Vijenac« (str. 158) opisuje se njihov uspon po strmoj litici Kleka u proljeće te godine ovim riječima: »Privezani užetom jedan za drugoga plazili su od stijene do stijene i nakon višesatnog penjanja doplazili na vrh.«

### 1914

— Drago Paulić iz Zagreba registrira prvi uspon skijama na Triglav (uspio stići do Kredarice).

**Marijana Gušić, prva žena koja je prepenjala Sjevernu stijenu Triglava (1922. godine)**



**1922**

- N. Berković iz Zagreba uspinje se na Grossglockner.
- Marijana Gušić iz Zagreba, prva žena koja penje u Sjevernoj stijeni Triglava.
- Dr Ivan Krajač (poslije predsjednik HPD-a) objavljuje prve uspone u Rožanskim kukovima koji se nastavljaju do 1931 (slobodno penjanje). Slijede kukovi u Bijelim i Samarskim stijenama.

**1924**

- Dr I. Krajač na Monte Rosi (4651 m).

**1925**

- Zimski uspon člana HPD-a M. Hlave na Grintovec.
- Osnutak zagrebačke podružnice HPD-a »Sljeme« (poslije osamostaljene kao HTK »Sljeme«), koja je odigrala odlučnu ulogu u razvitku hrvatskog alpinizma (redovni usponi u Centralne Alpe).

**1926**

- Zagrepčanin Zvonimir Badovinac s drugovima izvodi u Kleku prvi priznati penjački smjer u Hrvatskoj (smjer poslije nazvan Cepinaškim).

**1927**

- Prva smrtna nesreća u povijesti hrvatskog planinarstva (smrtonosni pad Etelke Hagenreiter s Klečice 9. travnja).

**1929**

- Dr I. Krajač izvodi 1. srpnja 600 m dugačak silaz s Babina vrha na Vagan u južnom Velebitu.
- Uspon istočnom stijenom Bobotova kuka na Durmitoru (Branimir Gušić, Dušan Jakšić i Drago Paulić).

**1930**

- Prvi uspon naših alpinista na Mont Blanc bez vodiča (članovi HTK »Sljeme« Franjo Draženović i D. Jakšić).
- Dr I. Krajač izvodi prve zimske uspone u Rožanskim kukovima.
- Članovi HTK »Sljeme« B. Gušić i Karlo Koranek izvode prvenstveni uspon grebenom Bezimenoga vrha u Durmitoru.

### 1931

- Prvi hrvatski uspon na vrh Matterhorma bez vodiča (F. Draženović i D. Jakšić).
- B. Gušić i K. Koranek svladavaju sj. stijenu Grude na Durmitoru.
- Prvi inozemni penjači u našim stijenama: tršćanski penjači Emilio Comici i Stauderi u Veloj (Vranjskoj) dragi na Učki.

### 1932

- Drago Brahm i Vladimir Milošević iz HPD-a svladavaju Slovenski smjer u Sjevernoj stijeni Triglava.
- Tihoraj Jelušić penje u Visokim Turama.
- Grupa riječkih penjača izvodi niz uspona na tornjevima u Veloj (Vranjskoj) dragi na Učki.

### 1933

- Prvi zimski uspon skijama na Durmitor u veljači (članovi zagrebačkog HPD-a Đuro Crnadak, Ivo Levačić i dr Aleksandar Vrbaški).

### 1935

- Osnovana alpinistička sekcija HPD-a (AS), prva hrvatska penjačka organizacija. Osnovalo ju je 14 članova sa svrhom da »propagira i popularizira penjačku tehniku i zimsko planinarenje«. Djelovala je devet godina. Pročelnici su joj bili redom: Miroslav Čubelić, Zlatko Juretić, Marijan Dragman i Velimir Neferović.
- Ispunjena klasična »Hapedejka« (HPD-ov smjer u Kleku, Vjekoslav Čubelić 12. rujna); Klek postaje školom hrvatskog alpinizma.
- Usponom kroz sj. stijenu Mojstrovke započinje niz penjačkih uspona u našim Alpama.
- Prvi penjački solo uspon velikog stupnja težine: M. Dragman Dragmanovim smjerom (V) u Kleku 5. rujna.
- Početak penjačke djelatnosti najplodnije penjačke dvojke prije rata (Slavo Brezovečki i M. Dragman).



Hrvatski planinari prvi put na Mont Blancu bez vodiča (članovi HTK »Slijeme« iz Zagreba Franjo Draženović i Dušan Jakšić 26. srpnja 1930. godine)

### 1936

- Prva alpinistička škola u Hrvatskoj. Organizira je AS 5. ožujka pod vodstvom M. Čubelića s 50 polaznika. Penjačke vježbe na Okiću.  
— Skupina od 5 članova AS penje u Visokim Turama.

### 1937

- Prvi penjački uspon u Dalmaciji (Petar Lučić Roki i Uroš Menegello Dinčić 14. veljače u Kozjaku iznad Splita).  
— Počinje penjačka djelatnost u sarajevskoj podružnici HPD-a »Bjelašnica« i razvoj skijaškog alpinizma (Josip Sigmund iz Sarajeva u stjeni Klapavice na Čvrsnici, njegovi članci u »Hrvatskom planinaru«).  
— HTK »Sljeme« pod vodstvom D. Jakšića organizira alpinističku ekskurziju u Savojske Alpe s usponom na Mont Blanc.  
— AS organizira Drugu alpinističku školu (19. travnja) i brojne penjačke ture u naše i strane Alpe (51 uspon u 17 smjerova), među ostalim Dent du Geant i Grand Flambeaux (S. Brezovečki, M. Dragman, D. Jakšić i Szepeszi).

### 1938

- Prva penjačka žrtva u povijesti hrvatskog alpinizma (član AS Drago Brahm poginuo 27. lipnja u stijeni Aniča kuka na Velebitu).  
— Prva žena iz Hrvatske na vrhu Mont Blanca, Zagrepčanka Fricika Frölich 11. kolovoza. Iduće godine na vrhu Mont Blanca je Nada Krnjević.  
— AS organizira Treću alpinističku školu s 20 polaznika.

### 1939

- Prvi zimski penjački uspon u Hrvatskoj (S. Brezovečki, Emil Lasovski i Ivan Bumba 19. veljače HPD-ovim smjerom na Kleku).  
— Prva zimska alpinistička škola u AS (70 slušača!).  
— Svladan Veliki kuk na Čvrsnici, najviša stijena Jugoslavije (1350 m, navez M. Dragman i S. Brezovečki 8.—9. kolovoza).  
— Javlja se otpor alpinističkoj djelatnosti što ima za posljedicu ideoološku aktivnost penjača (u »Hrvatskom planinaru« S. Brezovečki objavljuje članak pod naslovom »Da li je potrebno penjačko planinarstvo?«).  
— Četvrti redovni godišnji sastanak konstatira da AS ima 28 članova, da je te godine održano 12 sastanaka i ispenjano 35 uspona (2 zimska). Uvodi se kartoteka uspona.

### 1940

- Pohod AS u stijene Prenja u kolovozu (Stjepan Brlečić, Zdravko Ceraj, ing. Božo Dilber, Joža Mesarić pod vodstvom S. Brezovečkog izvode 11 prvenstvenih uspona). U toku godine članovi AS izveli su ukupno 57 uspona (25 prvenstvenih).  
— Svladana prva stijena u Velebitu (M. Dragman i S. Brezovečki 27. lipnja Brahmovim smjerom u Aniča kuku).  
— Osnovano PD »Cepin« i PD »Ozalj« s namjerom da razvijaju visokogorstvo i alpinistiku, ali bez vidnjeg uspjeha.

### 1941

- AS organizira u kolovozu alpinističku ekspediciju u Čvrsnicu (Pešti-brdo i Mezića kuk) s 9 članova. Niz članaka o tim usponima u »Hrvatskom planinaru« skreću pažnju na hercegovačke planine. AS ima 38 članova. Usponi samo u Kleku i Čvrsnici (23 uspona, od čega 17 prvenstvenih).

### 1942

- Šesnaest članova AS održava u Tatrama alpinistički tečaj za Slovake (16 penjačkih uspona, o čemu »Hrvatski planinar« donosi niz članaka).  
— Zbog ratnih prilika ovogodišnja škola ima vježbe samo na Okiću (10 tečajaca).

### 1943

- Grupa članova AS u rujnu ponovo održava alpinistički tečaj za Slovake.  
— Penjačka škola ove godine može vježbati samo na Kamenim Svatima u Medvednici. AS broji 69 članova.



**Marijan Dragman (1910—1945), član AO HPD-a jedan od naj sposobnijih penjača u povijesti hrvatskog alpinizma (solo-uspon Dragmanovim smjerom u Kleku, Veliki kuk u Čvrsnici i dr.)**

#### **1944**

— Zagrebački publicist i svjetski putnik Tibor Sekelj uspinje se na vrh Aconcague u Andama (6960 m), što je do danas najviši uspon u povijesti hrvatskog planinarstva.

#### **1945**

— Tibor Sekelj ponovno se uspinje na vrh Aconcague.

#### **1946**

— Osnovana Alpinistička sekcija u FD »Dinamo« u Zagrebu pod vodstvom P. Lučića Rokija. Nakon ratnoga prekida započinje uvježbavanje najprije na lakin turama u našim Alpama, ali već iduće godine počinju i zimski usponi.

— Alpinistički tečaj od 17. srpnja do 1. kolovoza u Šlajmerjevoj vili kod Aljaževa doma sa 16 polaznika pod vodstvom E. Laszowskog i S. Žulića. Usponi u Sjeverno stijeni Triglava.

— Osnovana alpinistička sekcija u FD »Lokomotiva« (pod vodstvom V. Neferovića), FD »Jedinstvo« (T. Šicel) i FD »Zagreb«.

#### **1947**

— Zimski tečaj od 2. do 7. travnja u Cojzovoj koći na Kamniškim Alpama s 11 polaznika pod vodstvom Drage Horvata.

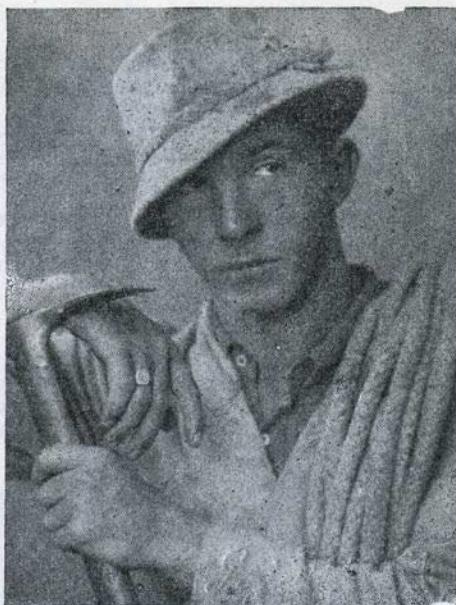
— Savezni instruktorski tečaj u Vratima na kojem su iz Hrvatske sudjelovali Dario Bremec i Branko Rojc.

#### **1948**

— Osnovana referada za alpinizam u PSH na čelu sa S. Brezovečkim (poslije nazvana Komisijom za alpinizam, u dalnjem tekstu KA).

— 8. lipnja osnovana Alpinistička sekcija u PD Zagreb (u rujnu 1949. mijenja ime u AO). Ona je uz predratne penjače (Drago Belačić, Slavo Brezovečki, Stjepan Brletić, Ivan Bumba, Eugen Hajaš, Emil Laszowsky, Josip Majer, Joža Mesarić, Krešo Mihaljević-Pauk, Velimir Neferović i Stjepan Žulić) okupila do siječnja 1950. novu generaciju penjača: ing. Lota Arh, Andela Bedeniković, Zvone Blažina, Dario Bremec, Breda Cudar, Ratko Čapek, Tomislav Faber, Josipa Ferenčina, Ivica Gjetvaj (Dik), Edo Glas, Vlado Gračanin, Ivo Gropuzzo, Zlatko Gross, Dženana Hamzić, V. Hladnik, Bogomir Kahle, Krešo Kadrnka, Saša Keser, Drago Kivač, Josip Komen (Bebi), Drago Kober, Dušan Krotin, Nino Kučan, Z. Kutnar, Siniša Lešić, Petar Lučić

**Dragutin Brahm, član HPD-a iz Zagreba, prva penjačka žrtva u povijesti hrvatskog alpinizma. Poginuo pri pokušaju prvog uspona u jednoj velebitskoj stijeni (Anića kuk, 27. lipnja 1938)**



Roki, Boris Matković, Cvjetko Mihaljević, Borislav Mikulić (Miks), Veljko Novak, Ante Pintarić, Maks Plotnikov, Krešo Polak, Željko Poljak, Antun Rak, Edvin Rakoš, Branko Rojc, Tomislav Sablek, Julije Sandner, Jovica Stanković, Zlatko Strouhal, Dragan Šafar, Vjekoslav Šantek, Jelena Špiler (Čuča), Pavao Šrajner, Aleksandra Šribar, Voćanec, Bruno Zergollern, Mirko i Vlado Zgaga, Dražen Zupanc, Fred Židan i Branko Živičnjak. Prvi pročelnici bili su: P. Lučić Roki, S. Brlečić i N. Kučan.

— Mjeseca lipnja osnovan je AO u PD »Rijeka« pod vodstvom Ernesta Tomšića. Među prvim članovima bili su: Uroš Dinčić Menegelo, Mirjana Doričić, Egidio Gustin, Nedjeljko Košuta, Ugo Mozer, Raoul Ruzich i Mario Soldatich.

— Penjački pohod AOZ u Čvrsnicu u mjesecu kolovozu. Sudjelovali: E. Rakoš, I. Gropuzzo, E. Laszowsky, ing. M. Plotnikov, D. Kivač, M. Zgaga, L. Arh, J. Mesarić, A. Beneković, Vilma Čač, S. Brezovečki, N. Kučan, J. Špiler, S. Brlečić i J. Ferencina.

— Penjački tečaj AOZ od 22. do 25. listopada na Kleku s 50 polaznika.

#### 1949

— Zimski uspon Hanzovom poti na Prisojnik 27—29. veljače s jednim bivakom (I. Gropuzzo, N. Kučan, K. Mihaljević i M. Zgaga).

— Filmsko snimanje uspona HPD-ovim smjerom u Kleku 10. travnja za Jadran-film iz Zagreba. Sudjelovalo sedam penjača. Snimatelj D. Bremec.

— Tečaj KA na Kleku 21—25. svibnja za 30 polaznika pod vodstvom N. Kučana. Instruktori: I. Gropuzzo, E. Rakoš i M. Zgaga.

— Tečaj PSJ na Prenju. Polaznici iz Hrvatske T. Faber i V. Zgaga izveli dva uspona u Sivadiji.

— Navez K. Mihaljević i N. Kučan ispenjao Hornov smjer u Jalovcu.

— Planinarski tečaj u V. Paklenici s pet instruktora alpinista. Tom prilikom su E. Rakoš i B. Rojc ispenjali uspon z. grebenom Anića kuka.

— AOZ u kolovozu organizira pohod u skupinu Maglić—Bioč—Volujak (7 penjača, 12 prvenstvenih uspona). Te godine ima 14 alpinista i 29 pripravnika (izveli su 120 uspona).

— Studentska družina PDZ-a organizira ljetni planinarsko-alpinistički tečaj na Durmitoru, koji daje jezgru budućem AO-u PD Sveučilišta »Velebit« u Zagrebu (AOV). Na tečaju pogiba 29. kolovoza instruktor Josip Komen.

— Penjačka varijanta sa zimskim grebenskim prijelazom Triglava Bambergovim putem (Drago Belačić, Drago Kivač i Antun Rak, članovi AOZ, 23—28. siječnja). Uspon izaziva polemike zbog rizika kojemu su se penjači izvrgnuli (amputacija prstiju zbog smrznuća).

### 1950

— Osnovana tri nova AO u Zagrebu: 16. veljače u PD »Željezničar« (AOŽ) pod vodstvom Velimira Neferovića, 19. svibnja u PDS »Velebit« (AOV), zatim u PD »Grafičar«, te u Jastrebarskom u PD »Jastrebarsko«.

— Članovi AOZ organiziraju prvi poslijeratni pohod u inozemstvo i zimski tečaj pod vodstvom pročelnika Nine Kućana. Iz AO se izdvaja Visokogorska sekcija. AOZ u 1950. registrira 190 uspona.

— PSH osniva na poticaj alpinista 4. siječnja Gorsku službu spasavanja (GSS).

— U Kočni 8. srpnja pogiba riječki alpinist Nedjeljko Košuta.

— Na Prvom godišnjem savjetovanju AO-a Hrvatske (Medvednica 23—24. listopada) donesena su nova pravila za rad. U Hrvatskoj ima 24 alpinista, 60 pripravnika i 50 suradnika.

### 1951

— Prvi hrvatski navez u Comicijevom bridu Jalovca.

— Prvi penjački uspon na području SR Srbije izvode članovi AOV Vlado Gračanin i Željko Poljak (j. stijena Koprivnika u Prokletijama 15. srpnja).

— U stijeni Špika 21. srpnja pogiba Ratko Čapek, član AOV.

— AOZ organizira u travnju na Komni pod vodstvom M. Zgage skijaško-alpinistički tečaj za 12 polaznika, a zatim uspon na Grossglockner s 8 članova.

— Osnovani su odsjeci u PD »Runolist« u Zagrebu (7. siječnja), u PD »Dubovac« u Karlovcu s 10 članova (pročelnik Zlatko Kramarić) i u PD »Bilogora« u Koprivnici (10. siječnja) s 10 članova (pročelnik Stjepan Kranjec), tako da je na koncu godine u Hrvatskoj 9 odsjeka s 24 alpinista, 92 pripravnika i 84 suradnika.

### 1952

— Zagrebački alpinisti prema odluci III skupštine PSJ održavaju prvu alpinističku školu za 11 makedonskih planinara iz 6 gradova Makedonije na Solunskoj glavi u Jakupici i izvode 7 prvenstvenih uspona (instruktori Aleksandar Blažuk, Stjepan Jecić, E. Rakoš i M. Zgaga).



Polica u Klekovoj stijeni s koje se odvaja varijanta Brezovečki-Dragman, s inicijalima Alpinističke sekcije HPD-a (foto Marijan Dragman 6. rujna 1935)

**Slavo Brezovečki, veliko ime hrvatskog alpinizma (mnogobrojni prvenstveni usponi prije i poslije drugog svjetskog rata, odgojio nekoliko generacija penjača, prije rata član AO HPD-a, poslije rata tajnik PSH 1949—1951)**



- Alpinistička škola AOZ za 30 polaznika pod vodstvom Dragutina Belačića (zavrsila 18. svibnja), a ljeti penjački tečaj.
- Ljetni početnički tečaj AOV u Martuljku.
- Osnovan AO u PD »Ravna Gora«, Varaždin, 19. lipnja.
- M. Zgaga i I. Gropuzo objavljaju knjigu »Kroz visoke planine«, prvi penjački udžbenik na hrvatskom jeziku.
- Ervin Hanzer i V. Šantek od 31. srpnja do 1. kolovoza svladavaju Čopov stebr u Triglavu (VI).
- Prva intervencija GSS-a (transport ozlijedenoga Miroslava Matijevića s Oštrela 10. veljače).

#### 1953

- KA mijenja u ovoj godini tri pročelnika: Stjepan Žulić do lipnja, zatim Bruno Zergollern, a nakon plenuma u listopadu S. Briečić. Organizira alpinističko-skijski tečaj pod vodstvom Boška Ivanovića za 30 polaznika u Julijskim Alpama.
- AO »Rijeka« dobro napreduje, a razvija i zimsku tehniku (6 uspona na Mont Blanc i 7 na Grossglockner).
- AOZ ima 16 alpinista i 19 pripravnika (163 ljetna uspona, 52 uspona iznad 3000 m u Oetztalskim Alpama, usponi na Mont Blanc i Dent du Geant).
- Zimski uzdužni prijelaz Kamniških Alpa od Kamniškog do Kokrškog sedla (Željko Kučan i Vlado Matz s još dvojicom drugova).
- 17. svibnja poginuo u Kleku Ivo Babić Dalski, a istoga ljeta Milan Šafran u stijeni Postin-grada iznad Kotora.

#### 1954

- AOZ ima 16 alpinista i 16 pripravnika (pročelnik Fred Židan). Te godine AO gubi u planinama tri člana: 1. ožujka na Prenju u snježnoj mečavi Mladena Škreba, 15. travnja u Bernini Maksimilijana Plotnikova, a 17. listopada u stijeni Kleka Dragu Belačića mlađeg. Od te godine opada rad AOZ, a razvija se AOV.
- AOV organizira u kolovozu pohod u Maglić i Volujak. Članovi Višnja Boltar, Ivo Bujan, Željko Cernić, Nedjeljko Jakić, Ivanka Kosec i Branko Lukšić izvode 17 prvenstvenih uspona. Značajno je samostalno penjanje ženskih naveza i prvi samostalni ženski prvenstveni uspon u povijesti hrvatskog alpinizma. Pročelnik je Nikola Šimunović.

— Članovi PD »Grafičar« iz Zagreba pod vodstvom S. Brezovečkog organiziraju ekspediciju u Ande i uvoježbavaju se u središnjim Alpama, ali odustaju od puta zbog vojnog udara u Argentini.

— Prijenje Visokih Tura od Dreherrenspitze do Gross Venedigera (I. Baljić, I. Kober, F. Židan i drugi).

### 1955

— Penjački logor KA u Krnici pod vodstvom S. Brlečića s 13 mlađih penjača (87 uspona) i u Vratima, a na Komni skijaški alpinistički tečaj.

— Početnički tečaj AOZ za 29 polaznika (završilo ih je 11). Pročelnik je A. Blažuk.

— 25. navez prolazi kroz ji. glavu Kleka.

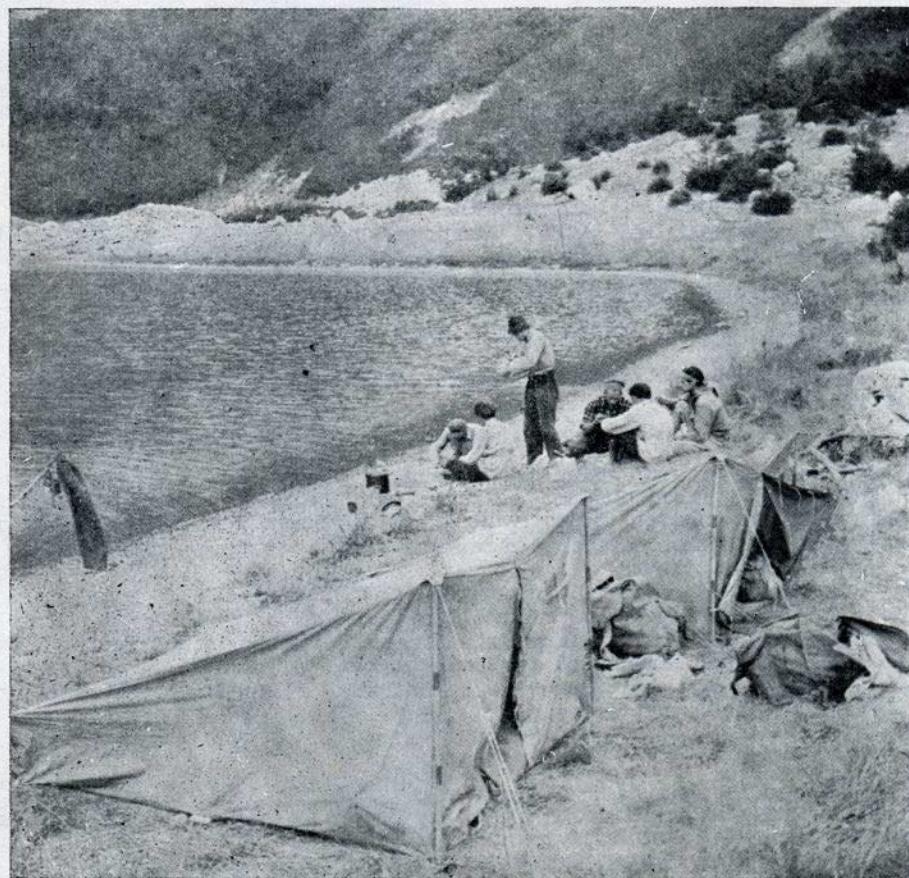
— Durđa Matešić pogiba 6. srpnja u Prisojniku.

— AOV osniva u PD »Mosor« u Splitu pododsjek i alpinistički tečaj. Iduće godine pododsjek se osamostaljuje i počinje s nizom uspona u stijenama Kozjaka (do danas 40 smjerova).

— Aschenbrennerov smjer u Travniku (E. Hanzer i B. Lukšić od 31. srpnja do 1. kolovoza).

### 1956

— Alpinistički logor KA od 5. do 13. kolovoza u Magliću (28 prvenstvenih uspona, 43 ponavljanja).



Pohod ekspedičijskog stila zagrebačkih penjača u Maglić 1949. godine predstavlja alpinističko otkriće njegovih stijena (alpinistički logor na Trnovačkom jezeru)



Lijevo: Josip Komen (1925—1949), riječki alpinist, poginuo u stjeni Šljemena na Durmitoru kao instruktor alpinističkog tečaja AO PD Zagreb. Desno: Milan Šafran, zagrebački alpinist samouk, poginuo 1953. u stjeni Postin-grada iznad Kotora.



— Plenum alpinista 18. prosinca. Prema brojčanim podacima ovo je do sada najjača godina hrvatskog alpinizma: 89 alpinista, 27 pripravnika, 55 suradnika, 323 smjerova, od čega 11 VI stupnja (pročelnik KA je B. Lukšić).

— B. Lukšić prepenja svoj stoti uspon prilikom logorovanja na Magliću.

— Prva žena u povijesti hrvatskog alpinizma stekla naziv alpinist (Dada Pirc polaganjem ispit-a 22. lipnja).

— Četiri prvenstvena uspona u Komovima u Crnoj gori (Đurđa Sučević, N. Kućan i drugi).

— Prvi hrvatski alpinist na Kilimandžaru (Zagrepčanin Miroslav Rotschild 16. ožujka).

— AOV bilježi ove godine 211 uspona, od čega 36 prvenstvena i sve značajnije smjerove u Sjevernoj stjeni Triglava (pročelnik Vlado Jelaska).

#### 1957

— KA organizira u proljeće alpinističku školu pod vodstvom S. Brlečića, zatim penjački logor u Kamniškim Alpama (45 smjerova), a 16. listopada organizira zajednički sastanak s Komisijom za GSS.

— AOV organizira pod vodstvom B. Lukšića 2—10. ožujka u južnom Velebitu alpinističko-instruktorski tečaj.

— Osnovana dva nova odsjeka u Zagrebu: AO »Grič« 14. lipnja (pročelnik Branko Golešić, tehnički referent V. Šantek) i AO »Risnjak« (referent Leander Kukec). Oba odsjeka iduće godine organiziraju svoje logore u Julijskim Alpama.

— »Mosoraški smjer« u Aniča kuku na Velebitu (IV+) izvode članovi AO PD »Mosor« iz Splita (AOM) Boris Kambić i Boris Kulić.

#### 1958

— Teška nesreća u Kleku: 11 svibnja pogibaju u navezu Zvonimir Lindenbach i pročelnik KA Branko Lukšić.

— Na čelo KA nakon smrti Lukšića dolazi V. Šantek, a zatim Dražen Zupanc koji joj ostaje na čelu do 1964. U sezoni 1957—8. registrirano je u Hrvatskoj 7 odsjeka, 23 alpinista, 30 pripravnika, 65 suradnika, 5 tečajeva, 1 škola, 2 logora, 134 vježbi, 337 uspona (44 prvenstvena). Prema odluci skupštine PSH ubuduće će KA svake godine organizirati alpinističku školu.

— Zagrebački alpinist M. Rotschild penje se 2. svibnja na Ras Degen (4620 m), najviši vrh Etiopije.

— Osnovan AO u PD »Grafičar« u Zagrebu (20. studenoga).

— Riječki alpinisti iz PD »Platak« pod vodstvom Stanka Vičića penju se 11. prosinca na vrh Kilimandžara (I. Gropuzzo, dr Niko Novaković, Stanko Simčić, Ernest Tomšić, te član »Velebita« iz Zagreba E. Rakoš).

— Otvorenje planinarskog doma na Kleku 12. listopada stvara nove i bolje mogućnosti za školovanje alpinističkih kadrova.

#### 1959

— Alpinistička škola KA od 13. svibnja do 19. lipnja (18 polaznika i 9 instruktora), a za penjački logor KA u Julijskim Alpama (8 polaznika i 3 instruktora).



Branko Lukšić, student ekonomije iz Zagreba, svestrani planinar i jedan od najspasobnijih penjača poslijeratne generacije, izvrstan organizator, pročelnik Komisije za alpinizam PSH, poginuo 11. svibnja 1958. u navezu sa Zvonimirovom Lindenbachom

— Grupa od šest alpinista i dva planinara iz Zagreba penje se u rujnu u Poljskim Tatrama pod vodstvom poljskog alpinista Jana Dlugosa i pri tom izvodi dvije akcije spasavanja (teška akcija u Mnichu).

— U Zagrebu je 21. prosinca osnovan »Alpinistički klub« pod vodstvom P. Lučića Rokija kao stručno-kulturna debatna tribina članova zagrebačkih odsjeka. Iduće godine organizira alpinističku školu, ali nakon toga prestaje s djelovanjem.

#### 1960

— Prvi plenum alpinista Jugoslavije 5. lipnja u organizaciji KA PSH okuplja 53 alpinista iz cijele Jugoslavije.

— U Velikoj Paklenici pod stijenom Anića kuka u Velebitu KA po prvi put organizira prvosvibanjski skup alpinista, koji je danas tradicionalna penjačka manifestacija (organizirali Dolfi Rotovnik i Darko Sturman).

— KA u zajednici s POZ-om, Alpinističkim klubom i AOŽ organizira niz akcija: alpinističku školu u Zagrebu od 20. travnja do 12. lipnja za 16 polaznika (polozilo išpit 8), dva logora u Julijskim Alpama (16—31. srpnja i 3—12. kolovoza), te početnički tečaj za PSJ s 28 polaznika pod vodstvom L. Kukeca (svih 13 instruktora bili su iz Hrvatske). U tijeku godine bilo je 749 uspona (od toga 57 zimskih i 15 prvenstvenih).

— Alpinistički pohod u Francusku, Italiju i Austriju s 13 zagrebačkih penjača.

— Brankov smjer u Kleku VI stupnja (Antun Filipčić i Davor Ribarović).

— Centralni smjer u Crvenoj barjeri Kozjaka VI stupnja (splitski penjači Franjo Ivančević i Boris Kulić 15. ožujka).

— Uspon na Ruwenzori (5120 m) u Africi (Zagrepčanin M. Rotschild u mjesecu lipnju)

#### 1961

— Glavne akcije KA bile su skijaška škola za alpiniste na Velebitu 15—25. siječnja s 22 polaznika i 5 instruktora, alpinistička ekskurzija u Italiju i Austriju u kolovozu sa 6, odnosno 5 članova, škola za početnike u Zagrebu s 27 polaznika i 22 instruktora i pohod Alpinjadi u Bugarskoj s dva delegata.

— Osnovana dva nova odsjeka: AO »Rijeka« u PD »Snježnik«, Rijeka, pod vodstvom Stanislava Gilića, i u PD »Japetić«, Samobor (10. siječnja). U Hrvatskoj djeluje 9 odsjeka sa 62 alpinista i 147 pripravnika.

— Skijaško-alpinističko natjecanje 26. ožujka na Snježniku s 57 alpinista (slijedeće godine održava se u Mrkoplju, a 1963. na Kleku).

— Ponavljanje Kruščicovog smjera u Špiku (S. Gilić i B. Kambić).

— Prvenstveni uspon »Velebitaškim smjerom« u Anića kuku na Velebitu (VI) u trajanju od dva dana (penjači N. Jakić, Matija Mlinac, D. Ribarović). Ove su godine ispenjani glavni smjerovi u Paklenici.

— Značajni ljetni pohodi u Dolomite s nizom teških uspona (S. Gilić, B. Kambič, D. Ribarović, Z. Smerke, Ivica Šlezić), među kojima su se istakli splitski penjači (Egerov smjer, Spigolo gialo, sz. brid Cime Piccole).

— Pohod zagrebačkih alpinista stijeni Troglava na Dinari gdje su tom prilikom riješeni svi glavni problemi.

— Poginuo Zvonimir Pašer 5. ožujka u Jalovcu, član AO »Risnjak« i njegov bivši pročelnik.

— Pohod u Visoke Tatre sa 16 penjača.

### 1962

— Prvi slet alpinista Jugoslavije (Velika Paklenica u Velebitu od 30. travnja do 2. svibnja), održan kao nastavak neslužbenih skupova koji su počeli 1960. (prema Biltenu PSJ br. 16, Beograd 1962).

— Zimski početnički tečaj u Julijskim Alpama 25.—31. ožujka za 11 polaznika, a 12.—22. srpnja alpinistički logor u Julijskim Alpama za 17 polaznika.

— Priječenje Breithorn — Kastor — Poluks — Liskam — Monte Rosa (A. Filipić, Miro Kadić, Hrvoje Kraljević, M. Mlinac i D. Ribarović).

— Formiran Ekspedicijijski odbor u PSH i održan ljetni ekspedicijijski trening u Švicarskoj za pet polaznika.

— Po prvi put u Jugoslaviji uvedena nastava iz alpinistike u jednoj redovnoj školi (6 srpnja u Visokoj školi za fizičku kulturu u Zagrebu, nastavnik S. Gilić).

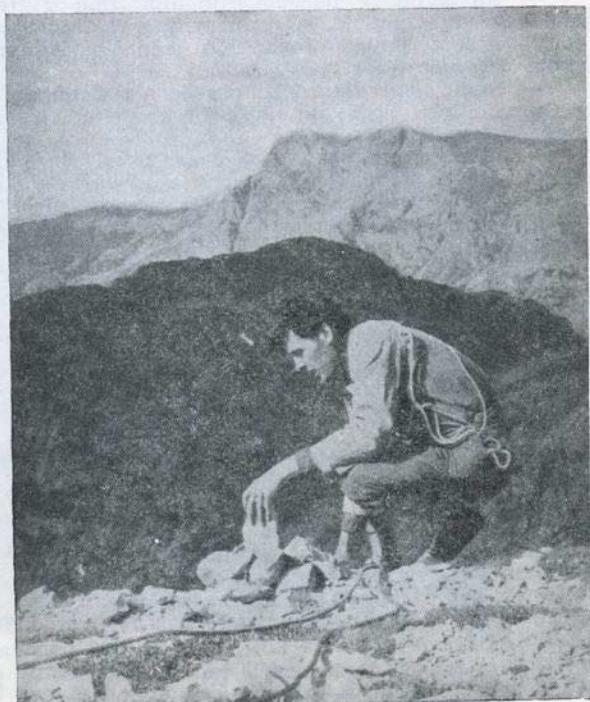
— Zimsko grebensko priječenje Kamniških Alpa od Kamniškog do Kokrškog sedla (M. Pleško i D. Ribarović).

### 1963

— Na Međunarodnom skupu alpinista u Chamonixu alpinisti S. Gilić i Z. Smerke izvode niz uspona (npr. Contamineov smjer u i. stijeni Aiguille de Moine) i penju se na vrh Mont Blanca.

— Zagrebačke alpinistkinje L. Arh, Dina Aringer i Marija Kostanjšek uspinju se početkom srpnja na Mont Blanc u okviru popularne akcije »100 donne sul Monte Bianco».

— Poginuo zagrebački alpinist i instruktor Mirko Frey 19. svibnja prilikom vježbe u stijeni Kleka.



Branko Lukšić proslavio je 11. kolovoza 1958. stoti uspon. Poginuo prilikom 130. uspona. Na slici podiže neobičajeni kameni čovuljak nakon prvenstvenog uspona.



**Lijevo:** Ratko Čapek (1931—1951), student iz Zagreba, poginuo 21. srpnja u stijeni Špička. Njegovim imenom nazvali su članovi PDS »Velebit« iz Zagreba sklonište na Samarskim stijenama. **Desno:** Ivo Babić Gjalski (1927—1953), sveučilišni asistent iz Zagreba, smrtno se unesrećio 17. svibnja padom u Klekovoj stijeni.



— Izašao iz tiska »Alpinistički vodič« Z. Smerke, prvi penjački vodič na hrvatskom jeziku. Knjigom su obuhvaćene sve stijene Jugoslavije, osim Slovenije.

— I. Baljić i Dolfi Rotovnik, nastavnici ledenjačke škole Naturfreunda na Moserbodenu, uvode u naše penjačke škole suvremenu ledenjačku penjačku tehniku.

#### 1964

— Pohod članova AOV od 26. srpnja do 16. kolovoza stijenama masiva Jotunheimen i Romsdal u Norveškoj (D. Ribarović, Vladimir Hebar, N. Jakić, Pavao Jurčić, Jerko Kirigin, M. Kostanjšek, H. Kraljević, M. Mlinac i D. Rotovnik). Među ostalim ispenjali su jz. smjer u Storeskagastoltindu (V, u zimskim uvjetima), 1500 m visoku stijenu Storetrolltind i sli. brid Trollrygrena (VI, šesto ponavljanje).

— Plenum hrvatskih alpinista u Zagrebu 16. veljače konstatira nagli pad penjačke djelatnosti. Na čelo KA dolazi N. Jakić. Podijeljeno je 82 znaka »Alpinist PSH«, nekima i posthumno.

— Glečerski ljetni tečaj PSJ na Grossglockneru (iz Hrvatske Antun Filipčić i Zoran Papov).

#### 1965

— Nastavlja se nazadovanje alpinizma u Hrvatskoj. Aktivna su samo četiri odsjeka s 19 alpinista, 42 pripravnika, 2 alpinistkinje i 3 pripravnice.

— Ljetna škola i logor KA u našim Alpama i na Kleku za 20 polaznika. Škole organiziraju i AOV, AOŽ i AOM.

— Nagli napredak AOŽ poslije alpinističkog logora 18—28. srpnja na Vilincu u Čvrsnici pod vodstvom Jože Leskovšeka (12 članova izvelo 18 uspona, od toga 6 prvenstvenih).

— Izlazi alpinistički broj časopisa »Naše planine« posvećen AOM i počinje stalna rubrika Prvenstveni usponi, a od iduće godine i posebna rubrika za alpiniste.

— Naši penjači sudjeluju u III. jugoslavenskoj ekspediciji na Kavkaz (N. Jakić uspinje se na 5-tisućnjake i prijeći stijenu Bezengi, a Z. Smerke snima film i niz umjetničkih fotografija).

— Na sastanku alpinista u Vratima 1. kolovoza dogovoren je organiziranje jedinstvene Zagrebačke alpinističke škole umjesto tečajeva u odsjecima (do 1974. održana je deset puta).

#### 1966

— Na saveznom logoru u Paklenici bilo je 11 penjača iz Hrvatske, a na Grossglockneru šest.

— Ljetni logor KA u Vratima pod vodstvom L. Kukeca za 44 polaznika, od kojih je 33 uspješno završilo (izvedeno 47 uspona), a zatim ljetni tečaj 18—25. listopada u Paklenici pod vodstvom S. Gilića (izvedeno 40 uspona).

— Osnovan AO u PD »Kamenjak« (AOK) u Rijeci (pročelnik Kazimir Sambolec).

— AOV ima 20 članova, koji su izveli 106 uspona, organizirali Zagrebačku alpinističku školu za 49 polaznika (izvedeno 59 uspona) i pohod u V. Britaniju. Značajni su uspješni samostalni ženski navezi. Priznanje najboljem penjaču godine, »Prvo kladivo Velebita«, dobiva Miroslav Pleško. Pročelnik A. Filipčić.

— AOŽ ima 22 člana koji su izveli 123 uspona (najviše Vladimir Mesarić).

— Smjer »Klin« u Anića kuku na Velebitu (VI, A2, A3) ispenjali N. Jakić, M. Pleško i S. Gilić 4—8. listopada.

## 1967

— Zimska visokogorska-alpinistička škola KA za 32 polaznika u našim Alpama pod vodstvom Franje Rapoteca i ljetni logor KA na Ortleru za 10 polaznika 10—20. kolovoza pod vodstvom S. Gilića (14 uspona). Od 10. studenoga pročelnik KA je ing. Z. Smerke. Hrvatska ima pet odsjeka, a članovi su izveli oko 300 uspona.

— AOV ima 38 članova (126 uspona, od toga 18 zimskih). Ženski navezi samostalno penju i prvenstvene uspone (Tanja Alebić i Ana Marić: Maleni smjer u Čuku u Paklenici). Vesna Mihelić u ovoj godini ispenjala 24 smjerova, a Marija Kostanjšek 22. AOV organizira Zagrebačku alpinističku školu (voda Hrvoje Lukatela) i Prvosvibanski skup u Paklenici.

— AOŽ održao alpinistički logor. Tom prilikom ispenjan Aschenbrennerov smjer u Travniku. Vedran Bubanj registrirao 24 uspona.

— Solo uspon Brahmovim smjerom u Anića kuku (M. Pleško).

— Poginuo Nikola Mihoković 13. listopada pod Planjavom.

— Zanimljiva alpinistička akcija na stjenovitom jadranskom školju Jabuci (98 m) s usponima II i III stupnja (A. Filipčić, J. Kirigin, H. Lukatela i I. Šležić).

## 1968

— Alpinistički logor KA u Centralnim Alpama u organizaciji AOV pod vodstvom M. Pleška.

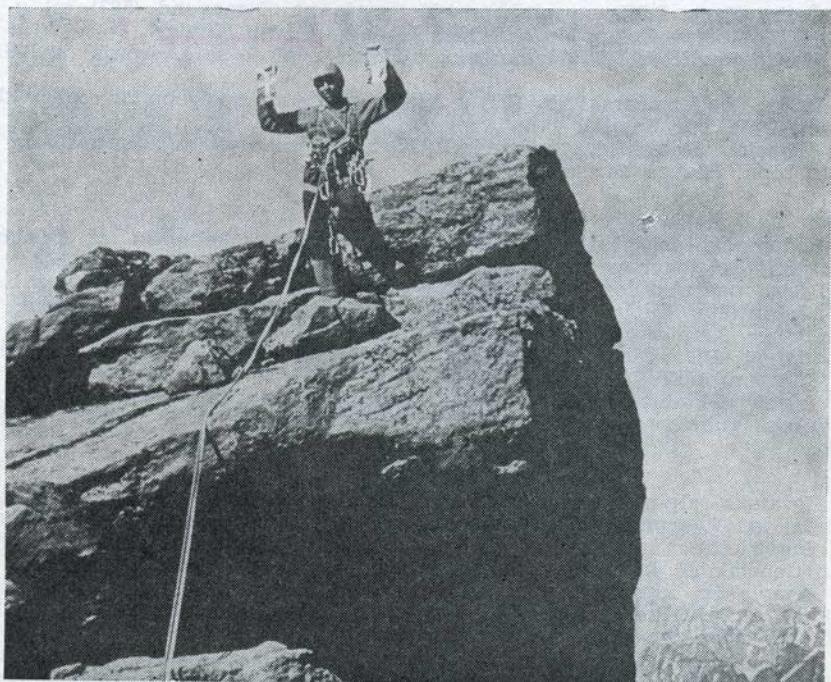
— Ljetni logor KA u Vratima u organizaciji AOV pod vodstvom Marije Kostanjšek (16 penjača i 4 instruktora).

— Alpinistički pohod u Bioč 5—10. srpnja sa 4 člana u organizaciji AOŽ.

— Zagrebačka alpinistička škola u organizaciji AOV pod vodstvom A. Filipčića (penjački dio u Alpama i Gorskem kotaru).

— Alpinistička škola AOM u Splitu za 15 polaznika, pod vodstvom Nenada Čulića.

— Osim tradicionalnog prvosvibanskog skupa alpinista Jugoslavije (30 penjača, 104 uspona), Paklenica ove godine privlači penjače i na Dan Republike 29. studenog (130 penjača iz Jugoslavije, Austrije i Italije). D. Ribarović svladava tom prilikom solo usponom Mosoraški smjer.



**Usponom na Ingolffjeld 17. srpnja ušla je Prva hrvatska ekspedicija  
»Grenland 1971« u analu svjetskog alpinizma**

— Članovi AOV izveli u ovoj sezoni 201 uspon. »Prvo kladivo Velebita« pri-palo M. Plešku (23 uspona). Ženski navezi svladali Mosoraški smjer (M. Kostanjšek i V. Mihelić) i Brahmov smjer u Paklenici (T. Alebić i M. Kostanjšek). Pročelnik Borislav Aleraj.

— Ojačao je AOK u Rijeci. Najaktivniji članovi T. Alebić, S. Gilić, K. Sambolec i Dragan Vučidolov.

— AOZ prestaje djelovati kao samostalan odsjek i fuzionira se s omladinskom i skijaškom sekcijom PDZ-a.

— U travnju izlazi jugoslavenski broj njemačke revije »Alpinismus« s opisima naših stijena (Anića kuk).

— Dolfi Rotovnik (član AOV, sa stalnim mjestom boravka u Kopenhadenu) kao član ekspedicije Danskog planinarskog kluba izvodi pet uspona na Grenlandu i na njima ističe zastavu AOV. Jednom od vrhova daje ime Velebitfjeld. PSH mu upućuje svoju čestitku.

— Poginula Božena Hršak na Kalškom grebenu.

### 1969

— Ledenjački tečaj na Mooserbodenu u školi Fritza Moraveca (8 članova, 57 uspona), zatim ledenjački logor AOV (vođa J. Kirigin).

— Sastanak alpinista s Izvršnim odborom PSH radi zajedničkog djelovanja. Pročelnik KA je D. Ribarović. Godina je ocijenjena kao vrlo uspješna po broju kvaliteti, te po pojavi mlađih penjača.

— AOŽ registrira 302 uspona! Organizira penjački logor u Prenju 17—21. srpnja (14 prvenstvenih uspona).

— AOV organizira za KA ljetnu školu u Zagrebu pod vodstvom A. Filipčića (od 36 polaznika 16 ih je uspješno završilo) i ljetni logor u Vratima početkom kolovoza u trajanju od 10 dana (12 članova, 33 uspona). Ženski navez Ana Klasinc i Jadranka Reškovec svladava Dolgi nemški smer (1500 m).

— Pohod u Dolomite KA na kojem D. Vučidolov i M. Čepelak penju Spigolo gialo (V+), Njemačku diretisu (VI, A3, A4), a s V. Mesarićem Tre Cime.

— Na skupu »Paklenica 69« bilo je 106 penjača (12 iz Austrije) s 322 uspona. Splitski penjači N. Čulić i Ivo Kaliterna izvode tom prilikom prvenstveni uspon Giromettinim smjerom (VI).

— Četiri člana PDZ-a uspinju se 20. lipnja na Demavend (5671 m) u Iranu (Lota Arh, Branislav Čelap, Neda Köhler Kubelka i ~~Ivan Köhler~~).

— Marko Pavlić iz PD »Kamenjak« u Rijeci uspinje se 1. srpnja na Kilimandžaro.

— Smjer »Željezničarski 20« (VI) u Kleku izvode uz upotrebu 20 »bohr«-klinova V. Buban i Velimir Barišić.

— Miroslav Rotschild, predsjednik Komisije za veze s inozemstvom PSH, pogiba u Mont Blancu 24. srpnja.

### 1970

— Ledenjačko-penjački logor KA kod Chamonixa u kolovozu (sa 6 polaznika) i ljetni penjački logor u Dolomitima (5).

— Ljetni penjački logor AOV u Vratima.

— Alpinističku školu AOM u Splitu s 26 polaznika pod vodstvom Vinka Maroevića završava uspješno 26 penjača.

— Članovi PD »Vihor« iz Zagreba i grupa planinara iz Rijeke penju se na Ararat (5165 m) i Ercijes u Turskoj.

— Izlazi »Planinarski list«, glasilo PD »Kamenjak« u Rijeci, s redovnom alpinističkom rubrikom, pod uredništvom S. Gilića.

### 1971

— Hrvatska alpinistička ekspedicija Grenland 1971 (HAEG) pod vodstvom J. Kirigina od 7. srpnja do 15. kolovoza izvodi niz prvenstvenih uspona (najznačajniji Ingolfjeld). Članovi: D. Rotovnik iz Kopenhagena, N. Čulić iz Splita, te Marijan Čepelak, H. Lukatela, V. Mesarić i Branko Šeparović iz Zagreba.

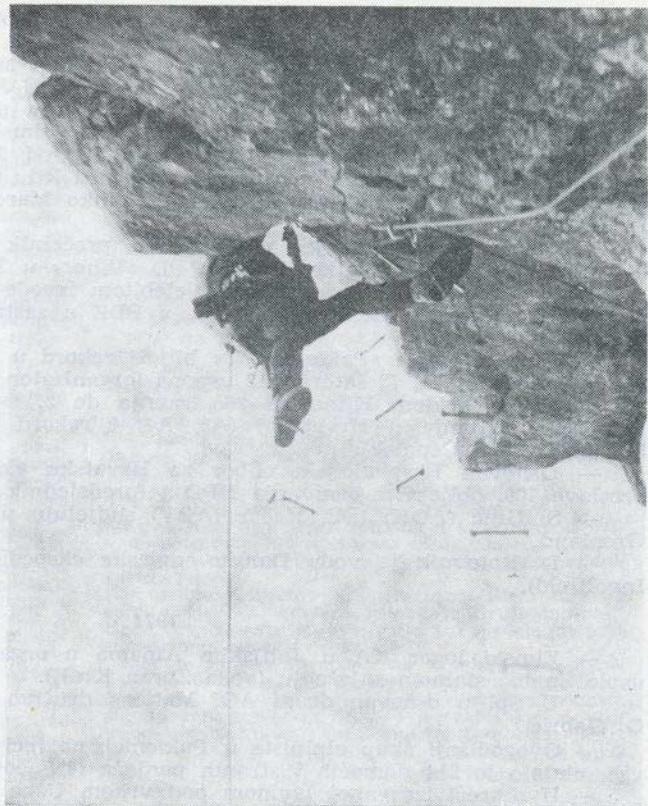
— Alpinistički logor KA u organizaciji AOŽ 17—31. srpnja na Durmitoru kao završni dio alpinističke škole pod vodstvom J. Leskovšeka s 36 polaznika (od toga 10 iz AOV). Ispenjano 11 prvenstvenih uspona.

— Poginuo alpinist iz Rijeke I. Gropuzzo 21. srpnja na silazu s Mojstrovke.

— Uspon Ernesta Tomšića, riječkog alpinista, na bezimeni himalajski vrh u području Annapurne.

— Pri usponu na jedan bezimeni vrh, visok 5100 m, u masivu Annapurne zagrebački penjač Ž. Poljak ističe prvi put hrvatsku zastavu u Himalaji.

**Uspon prevjesnim Bridom Klinu u Aniča kuku na Velebitu 1973. godine (A3, A4, trajanje 8 dana), dosad najviši domet tehničkog penjanja u Hrvatskoj**



— Uspon kroz zaledenu sjevernu stijenu Wiesbachorna (VI) izvode B. Aleraj, Stipe Božić, U. Vrdoljak i Viktor Tabaković.

#### **1972**

— Na ledenjačkoj alpinističkoj školi i logoru u organizaciji AOV na Grossglockneru pod vodstvom U. Vrdoljaka, ispenjan niz smjerova.

— Zagrebačku alpinističku školu u organizaciji AOV, pod vodstvom J. Kirigina, završilo 18 polaznika.

— AOV broji 21 aktivnog penjača koji su izveli 192 uspona, najviše B. Aleraj (24), a od članica Iskra Devčić (16). Održano 30 predavanja. Pročelnik B. Šeparović.

— Prvenstveni skijaški silaz niz si. stijenu Velikog Kamenca u Prenju, prvi pokušaj tzv. ekstremnog skijanja u nas (B. Aleraj, I. Devčić, H. Lukatela, B. Šeparović, U. Vrdoljak, svi članovi AOV).

— Uspon na Kilimandžaro 30. travnja (članovi PD »Vihor« Ivica Mesić i F. Židan).

— Uspon z. stijenom Kopljia u Bradi na Prokletijama (VI, Ante Bedalov i Žarko Gostović).

— Izlazi priručnik B. Aleraja »Penjanje u snijegu i ledu«, prvi udžbenik zimske alpinistike na hrvatskom jeziku.

#### **1973**

— Na plenumu hrvatskih alpinista 20—21. listopada na Kleku izabran za pročelnika KA V. Mesarić.

— Alpinističke škole u Zagrebu, Splitu i Rijeci; ljetni logor na Trnovačkom jezeru pod Maglićem, a drugi, za 33 zagrebačka penjača, u Chamonixu pod vodstvom Zdenka Jecha, a u organizaciji AOŽ (10 uspona na Mont Blanc, skijaški silaz niz Breithorn).

— U Hrvatskoj je aktivno pet odsjeka: AOV, AOŽ, AOM, AO »Vihor« i AO »Kamenjak« (522 uspona, od čega 62 prvenstvena, a 86 V i VI stupnja).

— Solo usponi V. Barilića: Čopov stebri, Arnškov smjer u Kamniškim i Bavarski smjer u Julijskim Alpama, te Dragmanov smjer i Ji. glava u Kleku.

— Značajna aktivnost AOM: dva ljetna logora u Paklenici (organizatori A. Bedalov i Goran Gabrić), dva u Biokovu i jedan zimski na Troglavu.

— Prva splitska ekspedicija »Spitzbergi 73« od 9. lipnja do 24. srpnja pod vodstvom N. Ćulića izvodi niz uspona u snijegu i ledu (članovi: Josip Ganza, Mario Ivanišević, Ivo Kaliterma, Ivo Kaštelančić, Vinko Maroević, Zoran Paniko i Boris Širišević).

— Ponovo osnovani odsjeci u Varaždinu (procelnik Z. Smerke) i u PD »Zagreb matica« (procelnik Zlatko Adanić); PD »Vihor« u Zagrebu također osniva AO.

— Prve zimske uzdužne pohode Velebitom izvode dvije ekipe: PD »Vihor« u sastavu Z. Ceraj, I. Mesić i F. Židan, a PDZ u sastavu Ivan Grašovec i Darko Sakar.

— Skup alpinista »Paklenica 73« bilježi rekord u 14 godina svoga postojanja: više od 200 penjača, 78 šatora, 512 uspona (organizator AOV).

— Uspon bridom Klina od 26. travnja do 3. svibnja, dotad najviši domet tehničkog penjanja u Hrvatskoj (A3, A4) i rekord u trajanju uspona (penjali B. Aleraj i M. Čepelak).

— Osnovan Ekspedičijski odbor za Hrvatsku ekspediciju u Ande povodom proslave 100. obljetnice osnivanja HPD-a (predsjednik Ž. Poljak, vođa J. Kirigin).

— S. Gilić (AOK) i V. Hebar (AOV) sudjeluju u Međunarodnom pohodu na Grenland.

— D. Rotovnik je vođa Dansko-engleske ekspedicije na Grenland (područje Ingolfjeld).

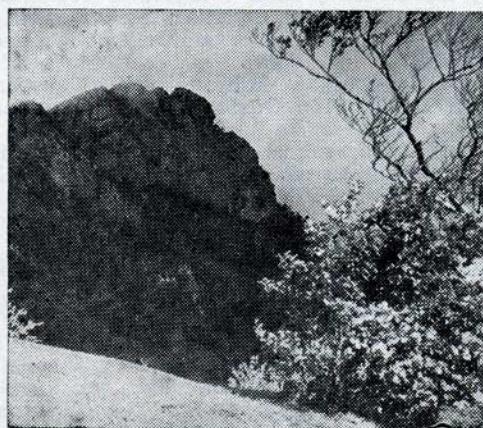
#### 1974

— Zimski logor KA u Julijskim Alpama u organizaciji AOŽ 1—10. ožujka, uspio unatoč stalnom snježenju (vođa Zoran Kralj).

— U Splitu osnovan drugi AO. Matično društvo je PK »Split«, a procelnik G. Gabrić.

— Ovogodišnji skup alpinista u Paklenici, najveći i jedini redovni u Jugoslaviji, okupio je 214 domaćih i stranih penjača (450 čovjek-smjer).

— U nesreći izazvanoj lavinom pod vrhom Užbe na Kavkazu pogibaju četiri člana Jugoslavenske ekspedicije na Kavkaz: A. Bedalov i N. Ćulić iz Splita, te V. Tabaković i U. Vrdoljak iz Zagreba.



Stijena Kleka u kojoj je 1912. svladan prvi poznati penjački smjer u Hrvatskoj, danas alpinističko vježbalište

# Izvještaj o XII sletu planinara Jugoslavije

Organiziranje Sleta planinara Jugoslavije povjero je Planinarski savez Hrvatske Općinskom planinarskom savezu Rijeke 31. studenoga 1971. g. S obzirom na to, bilo je dovoljno vremena da se pripremi cjelokupna konцепција Sleta, ali se ona u nekoliko navrata morala mijenjati zbog nedostatka finansijskih sredstava. Punu podršku organizatoru dale su sve društveno-političke organizacije u Rijeci i to pružanjem konkretnih, moralne i materijalne pomoći, bez koje Slet ne bi uspio. Unatoč činjenici da je organizator bio bez iskustva u organiziranju ovako velikih akcija, to se na samom Sletu nije bitno odrazilo i što je najvažnije, izbjegnute su sve improvizacije.

U okviru predradnja obnovljen je planinarski dom na Snježniku, preuređen dom na Hahlićima, markirani su putevi u okolini Platka na vrhove i do partizanskih logora, obnovljena je Riječka transverzala, očišćena šuma i teren oko Platka itd.

U pripremama i organiziranju Sleta sudjelovao je velik broj osoba uključenih u razne sletske komisije. U toku priprema odustalo se od postavljanja šatora zbog finansijskih razloga, te su posjetioci sami morali organizirati šatorski park (osim zajedničke službe). Prehranu je organiziralo jedno ugostiteljsko poduzeće iz Rijeke. Za vrijeme Sleta sve službe su funkcionalne bez zastoja, što je zasluga kako planinara organizatora, tako i radne jedinice JNA, te prometne miličije i vatrogasne službe. Posebnu ulogu u organiziranju Sleta obavile su vodičke službe iz Rijeke (vođenje na okolne vrhove i davanje potrebnih informacija), te GSS iz Rijeke, Delnicu i Zagreba (ambulanta i pružanje prve pomoći — 33 laka intervencija). S obzirom da je Platak bezvodan kraj, voda se dovodila autocisternama i pretakala u postojeće cisterne. Ukupno je dovezeno i utrošeno 120 kubika pitke vode.

Na temelju evidencije prijava, te broja prisutnih autobusa (98) i privatnih kola na otvorenju Sleta, računa se da je bilo ukupno 9444 posjetilaca i to: 4900 planinara, 3600 građana Rijeke, 120 gostiju, 384 pripadnika organizatora, 340 pripadnika prate-

čih službi (pošta, trgovina, prehrana) i 100 ostalih. Ostalih dana na Platku je bilo prisutno prosječno 3313 osoba od kojih 2693 planinara stacioniranih pod šatorima.

Začrtani program ostvaren je u cijelosti: svečano otvorenje, otkrivanje spomen-ploče, polaganje vijenaca, kulturno-zabavni program, vatromet, priimanja i izleti. Svečano otvorenje Sleta održano je 4. VII 1974. g. sa slijedećim programom:

- sviranje jugoslavenske i hrvatske himne,
- pozdrav domaćina, predsjednika Općinskog planinarskog saveza Rijeka, Stanka Vičića,
- pozdrav predsjednika Općinske skupštine Rijeka,
- pozdrav predstavnika udruženja Saveza borača,
- pozdrav predstavnika SFK Jugoslavije,
- govor predsjednika PSH i PSJ Božidara Škerla,
- pozdrav predsjednika Međunarodnog planinarskog saveza (UIAA),
- pozdravi predsjednika (delegata) republičkih i pokrajinskih planinarskih saveza,
- pozdravni govor izaslanika pokrovitelja, dra Jakova Sirotkovića, koji je proglašio Slet otvorenim,

— polaganje vijenaca na spomenik NOB i  
— obilazak sletišta za strane uzvanike.

Sletu je prisustvovao velik broj istaknutih društveno-političkih rukovodilaca, predsjednici i delegati svih republičkih i pokrajinskih planinarskih saveza i drugi.

Pohvalno mišljenje o organizaciji Sleta dali su sami posjetioci, gradani Rijeke te društveno-političke organizacije Rijeke, koje su obećale daljnju pomoć planinarskoj organizaciji.

Slet je mnogo pomogao na unapređenju planinarstva u Rijeci, bio je to centralni ovogodišnji dogadjaj u Rijeci, pa su riječki planinari ponosni što su bili domaćini Sleta i zahvalni svima koji su im pomogli u ovoj značajnoj jubilarnoj akciji.

**Stanko Vičić**  
Predsjednik Sletskog odbora



# Novo sklonište na Bijelim stijenama

Nakon izgradnje planinarske kuće na Bijelim stijenama 1968. godine, zbog malog kapaciteta za noćenje u kući (do 25 osoba) i da bi se omogućilo sklanjanje pod krov planinara-namjernika u dane kada kuća nije otvorena, pokazala se potreba za izgradnjom jednog manjeg objekta, stalno otvorenog skloništa.

Gradnja skloništa na visini od 1300 m započela je u jesen 1972. uz veliki optimizam Upravnog odbora društva i »osigurane investicije«. Snalazili smo se kojekako: sami razradili projekt i konstrukciju, iskoristili sav preostali materijal od gradnje prve kuće, prenijeli znatne količine terepta na ledima i pretresli mnogo varijanti u cilju smanjenja troškova, ubrzanja gradnje i postizanja što boljeg izgleda. Nakon 19 društvenih dobrovoljnih radnih akcija, uz stručnu pomoć majstora Radočaja iz Ogulina, sklonište je sagradeno. Usvojeno je da se nazove imenom Miroslava Hirca, koji je zajedno sa svojim ocem Dragutinom (njegovo je ime nosila nekadašnja kuća) zaslужan za opis i popularizaciju Bijelih stijena.

Otvorenie je bilo u nedjelju 15. 9. 1974., ali već dan ranije oko skloništa radio se u punom zamahu: leme se ilmovi, zabijaju posljednje letvice, premazuju drvene i metalne površine, te čisti okolina i unutrašnjost. Pred večer sve je na svojem mjestu, čak i daska s natpisom »Dobro došli!«. Graditelji se raduju, odojek plaća svu ljudsku radost i pokraj vatre pjesma se ori dugo u noć.

U nedjelju ujutro počinju stizati gosti. Najviše je planinara iz našeg društva, jer se osim otvorenja skloništa prvi puta slavi »Dan planinara Končarevaca, uspostavljen uz 20. obljetnicu postojanja PD »Rade Končar«. Masovan je odziv planinara PD »Kalnik« iz Križevaca, te PD »Vihor« iz Zagreba, a stigli su i predstavnici PD »Klekovača« iz Prijevara i PD »Zagreb-Matica« iz Zagreba.

Predsjednik društva drug Hanžek pozdravlja prisutne s nekoliko prigodnih riječi, a gosti izražavaju želje za daljnji napredak života i rada društva. Križevčani poklanjaju lijepu sliku i nekoliko deka, a PD »Vihor« objavljuje da je markiran novi direktni planinarski put Bijele stijene — Samarske stijene. Završni riječ, s osvrtom na čitavu regiju Gorskog kotara, daje tajnik PSH Nikola Aleksić, a zatim simboličnim presijecanjem granice otvara sklonište. Posjetioc razgledavaju, hvale, kritiziraju i predlažu, a neki isprobavaju i ležaje.



Upozoravaju se posjetioc da sa sobom trebaju ponijeti spavače vreće ili pokrivače, te opremu za kuhanje ako namjeravaju duže boraviti, jer objekt ne raspolaže s takvom opremom. Za sve obavijesti planinari se mogu obratiti na adresu: PD »Rade Končar«, Zagreb, Voltino 4 I, svakog četvrtka od 18–21 sat ili na tel. 561-022.

## PREPLATA U 1975. GODINI

Zbog opće poznatih uzroka — povišenje cijena papira, grafičkih usluga i poštarine — troškovi izdavanja »Naših planina« porasli su na približno 100,00 dinara godišnje po jednom preplatniku.

Unatoč tome izdavač je odlučio da preplatu u 1975. godini povisi samo na 60,00 dinara kako bi časopis i dalje ostao pristupačan svim planinarama, naročito mladima. Gubitak će se nastojati pokriti iz drugih izvora.

U takvoj situaciji primorani smo zamoliti novčanu pomoć od onih naših preplatnika koji za to imaju mogućnosti. Pomoći bi se sastojala u plaćanju ekonomski cijene preplate, tj. 100,00 umjesto 60,00 dinara. Imena darovalaca objavljivat ćemo uz zahvalu na posebnom mjestu u časopisu.

Budući da se uskoro mijenjaju poštanski obrasci, ovom broju ne prilažemo uobičajeni ček, nego molimo preplatnike da preplatu pošalju čekom koji u trenutku uplate mogu dobiti na pošti.

Broj računa »Naših planina« je 30102-678-5535, osim za preplatnike iz BiH koji novac upućuju na broj 10102-678-710.

Izdavač